

1.0011

*X.2

1-12

TRANSILVANIA

d. 378 65

ANUL 75

IANUARIE

Nr. 1-1944

SIBIU

TRANSILVANIA

Organ al ASTREI

---

d 378 65

PREOCUPĂRI ISTORICE ÎN ACTIVITATEA LITERARĂ A LUI HORIA TECULESCU*)

Cu toate că regretatul Horia Teculescu în cursul studiilor universitare nu-și alesese ca specialitate principală studiul istoriei, activitatea lui literară și culturală a fost călăuzită dela început până la sfârșit de vădite, stăruitoare și fecunde preocupări istorice.

Prezența lor se afirmă neîntrerupt în cele mai multe din valoroasele sale publicațiuni, fie că tratează despre scriitorii noștri ca luptători pentru unitatea națională, sau despre un veac de sbuciumată viață basarabeană, sau despre contribuțiuni la problema unității neamului în legătură cu domnia lui Petru Rareș, sau despre viața și opera neîntrecutului educator Virgil Onițiu, sau despre chestiuni de istorie regională — „Oameni și locuri din Târnava-Mare” — sau, în sfârșit, despre importanța unor zile memorabile în istoria noastră contemporană (24 Ian., 10 Mai, 1 Dec.), ca în colecțiunea *Zile Mari* (Nr. 239 din Bibl. populară a „Asociațiunii”).

Toate acestea arată măsura, în care înțelegea el să prețuiască valoarea educativă a experiențelor istorice, căutând a le fructifica, în orice împrejurări, în școală și înafară de școală pentru o cât mai bună îndrumare a tineretului de azi și a neamului de mâne. Imi aduc aminte de cuvintele entusiaste, ce mi-a adresat după lectura conferinței inaugurale, pe care o rostisem cu prilejul deschiderii cursurilor universitare la Cluj în toamna anului 1939 despre „*Valoarea educativă a istoriei naționale*” — spunându-mi că textul ei ar trebui reprodus în întregime ca introducere la oricare carte de istorie românească.

* * *

Horia Teculescu era convins că istoria nu se învață de dragul unor date cronologice moarte, lipsite adeseori de orice importanță, ci mai ales

---

*) Conferință rostită la Sighișoara, în Sala Mihail Eminescu, Duminecă 12. XII. 1943, cu prilejul desvălirii monumentului lui Horia Teculescu.

în scop de a pătrunde cu ajutorul ei la permanentele izvoare adânci, din care tâșnesc energiile de viață, stimulentele acțiunilor prezente aruncând, în chip firesc, puntea de legătură și spre cele viitoare, așezându-ne deci în situațiunea să putem simți cum reinvie în sufletul nostru trecutul neamului, — transformat în virtualități necesare zilelor de azi, ca să poată răsări din taina lor dorita realitate a celor de mâne. În sensul acesta edificator și dinamic al istoriei naționale știa Horia Teculescu să împărtășească auditorilor săi, într'o cuvântare festivă de 10 Mai, sfaturi memorabile, exprimate în forme plastice ca cele următoare: „Ce îndemn ne dă trecutul, spre propășirea neamului? — *Treceți, sportivă, urmașilor zestrea lăsată de strămoși; aveți încredere în vigoarea neamului. S'au prăbușit alături împărății... și noi am rămas. Au fost pe aici atâtea popoare și n'a mai rămas decât cenușalor. A trecut furtuna, dar a rămas pădurea. A venit iarna, dar Români, — brazii acestor plaiuri — nu și-au lepădat frunza; numai ei au rămas verzi de-a-lungul veacurilor*” (*Zile Mari*, p. 33).

Va recunoaște oricine, că intuițiunea istorică se imbină aci în chip impresionant cu rostirea izvorită din darul poetic, pe care eminentul profesor Horia Teculescu îl moștenise dela fericitul său părinte, protopopul ortodox al Bălgradului (Alba-Iulia), Ioan Teculescu, mai târziu Episcopul Iustinian al Ismailului și al Cetății Albe.

Din publicațiunile de cuprins și de caracter istoric, aceea care va contribui în mai largă măsură la perpetuarea amintirii lui Horia Teculescu în paginile literaturii noastre de specialitate, este fără îndoială cartea publicată la București (1937) în Editura Casei Școalelor cu titlul *Virgil Onițiu, un educator deschizător de suflete și ziditor de idealuri. Vieța și opera lui* — monografie apreciată de specialiști ca una din cele mai reușite, cu care se poate mândri până în timpul de față literatura noastră în domeniul istoriei învățământului românesc din oricare lature a Patriei întregite. Cuprinsul acestei monografii arată iscusința deosebită a profesorului Horia Teculescu în mănuierea unei severe metode istorice-literare, postulând să nu fie trecut cu vederea niciun amănunt — oricât de neînsemnat la aparență — susceptibil de a fi valorificat în serviciul zugrăvirii cât mai apropiate de adevăr a mediului istoric, moral și literar-cultural, în care o personalitate reprezentativă și o energie creatoare ca a marelui dascăl Virgil Onițiu a fost chemată să-și desfășure activitatea. Numeroase pagini ale acestei monografii istorico-pedagogice trezesc impresiunea, că autorul ei a reușit să înfățișeze aci nu numai adevărul cules din studiul atent și scrupulos al datelor și informațiunilor, ce putea să aibă la îndemână în cursul elaborării, ci și pe acela trăit sufletește de el însuș. Cartea

lui Horia Teculescu despre Virgil Onișiu poate servi ca model pentru orice monografie similară și ca îndemn pentru membrii corpului didactic de orice treaptă, spre a se călăuzi în desfășurarea activității lor educative de aceleași principii altruiste și de același neistovit entuziasm, de care au fost călăuziți deopotrivă neprețuitul educator Virgil Onișiu și credinciosul său ucenic Horia Teculescu. Despre această lucrare temeinică, bogată în date istorice deplin controlate și scrisă într'un graiu românesc de rară frumuseță, afirmă cu drept cuvânt cel mai bun specialist în istoria școlii și a învățământului românesc (O. Ghibu) într'un raport înaintat Academiei Române, că nu cunoaște în literatura noastră istorică și pedagogică alta „care să învie în chip atât de complet și de magistral pe vreunul din numeroșii dascăli, care au ostenit pentru îndrumarea culturii și educației neamului”. Ținea apoi să adauge că lectura acestei cărți „este mai binefăcătoare pentru un om de școală român decât citirea unei întregi biblioteci de scrieri pedagogice străine. Căci cunoașterea unui om, care a realizat efectiv ceva mare în domeniul vieții spirituale a propriului popor, prețuște mai mult decât cunoașterea atâtor teorii străine” — rămase adeseori „literă moartă” sau aberațiuni primejdioase.

În temeiul acestui raport așa de elogios, cum rareori s'a putut auzi vreunul la fel în desbaterile din incinta Academiei Române, am fost bucuroși să putem decerna cu *tot unanimitate* în sesiunea generală din Mai 1938 lui Horia Teculescu o parte însemnată din marea premiu de stat Ioan Eliade Rădulescu.

La pagina 115 a acestei cărți reproduce autorul din scrierile iubitelui său dascăl Virgil Onișiu următoarele cuvinte, demne de toată atențiunea: „Pentru cine nu cunoaște și nu iubește trecutul, rămân pe veci închise și mute mormintele noastre sfinte. Pentru aceștia eroii noștri nu ies din mormintele lor uitate, ca să ne dea puteri nouă în lupta cumplită ce trebuie să purtăm pentru ființa noastră. Aceștia vor fi șovăitori în luptă, neavând la spatele lor puterea formidabilă a vitejilor morți de prin veacuri, care se luptă și azi și totdeauna alături de ceia ce-i iubesc și nu-i dau uitării”.

Din aceste cuvinte ale luminatului său îndrumător își făcuse directorul Horia Teculescu, în calitate de președinte al despărțământului Asociațiunii din județul Târnava-Mare, un program de entusiastă activitate extrașcolară. Pentru dânsul mormintele vrednicilor înaintași, în orice domeniu al vieții românești, nu erau nici mute, nici închise. Nu putea deci să le uite și nu îngăduia nici altora să nesocotească valoarea lor educativă, despre care era incredințat, că e chemată să rodească în sufletele simțitoare îndemnuri spre fapte mari. Despre

mormântul lui Mihail Eminescu scria cu drept cuvânt că „vremea l-a prefăcut în templu” și adăuga că poetul „armonizator al suferinței românești” nu s'a închinat numai trecutului, ci a scormonit vremea lui și tainele viitorului. „*Răbdați și nădărduiți*” — era lozinca, pe care o da el Românilor subjugăți, lozincă de aceeași actualitate și în zilele noastre, ca și în ale lui Eminescu, mai ales pentru frații de dincolo de Feleac. (H. Teculescu, *Eminescu și Transilvania* mss. p. 27—28). Cu predilecțiune reproducea din scrisul aceluiași neîntrecut poet și profund gânditor constatarea că vecinătatea ucigătoare a Austriei a împiedecat propășirea normală a românismului; dacă această piedică ar fi lipsit „războiul din 1854 ne aducea Basarabia, cel din 1859 Bucovina, cel din 1866 — Transilvania”. Astfel preciza Eminescu stadiile de împlinire ale aspirațiilor noastre, în studiul său despre „Influența austriacă asupra Românilor din Principate” (Ibidem, p. 33). Și tot din același creier pătrunzător a izvorit răspunsul dat fostului ministru de externe al Monarhiei dualiste, contelui Iuliu Andrászy, care începuse a manifesta tendințe de împăcare cu România: „Voiți bună înțelegere, d-le conte? Bună înțelegere voim și noi. Dar nația românească are o singură șiră a spinării și un singur creier. Ceea ce se întâmplă dincolo (de Carpați) ne doare pe noi; orice injurie făcută naționalității noastre dincolo, este o injurie asupra sângelui și numelui nostru”. Iată imaginea cea mai plastică a unității neamului și, în continuare, reacțiunea demnității jignite prelungindu-se într'o amenințare: „să vină numai primăvara libertății noastre și veți vedea voi. Noi asigurăm că Românii, să vrea numai, în trei zile s'ar părea că, de când e lumea și pământul, n'a existat picior de ungur în Transilvania” (Ibidem, p. 36—37).

Simțind necesitatea de a ieși la larg, să propovăduiască în vălmășagul vieții, dincolo de străntele încăperi ale școlii, învățămintele unui trecut de grele încercări, Horia Teculescu s'a străduit cu uimitoare sacrificii personale să dea glas de îndrumare pentru generațiunile tinere tuturor oamenilor și locurilor, de care putea găsi legată vreo amintire susceptibilă de interpretări și fructificări educative în sens național-patriotic. A cutreerat fără preget județul dela o margine la alta, împodobindu-l cu atât de numeroase busturi și table comemorative, cum nu știm să mai fi procedat vreun director de liceu sau vreun președinte de despărțământ al „Astrei”, cum ar fi însă de dorit să procedeze cu toții, după exemplul dat cu atâta generositate de entusiastul și neobositul Horia Teculescu.

Intr'o cuvântare rostită la „Ziua Eroilor” el însuși lămurea atitudinea mistică în fața mormintelor, spunând că „întâlnirea cu *sufletul morților este în lumea aceasta...* și rugăciunea dreaptă ar fi: pământ ești, în pământ vei merge... *suflet ești, în suflete vei merge!*” Din aceasta trăgea concluziunea: „*Să luptăm din nou cu toții, e marea poruncă a morților... triumful nostru de mâne e al armatei gândurilor și luptătorii aceștia, căzuți, sunt tot eroi.* Din eroismul morților vor răsări eroii de azi — iată cum: soarele din noapte iese, din mormânt putere vine” („*Zile Mari*” p. 57—60).

Fie ca sufletul eroic, sălășluit până la 1942 în plăpânda ființă trupească a nemuritorului dascăl Horia Teculescu — mistuit ca o flacără luminând pe alții — să rodească în simțirea, în cugetarea și acțiunea tuturor foștilor săi elevi, precum și în sufletul tuturor dascălilor și îndrumătorilor neamului nostru, din orice timp și din orice loc, cele mai puternice și mai binecuvântate îndemnuri spre progres!

Mormântul eroului Horia, căzut la datoria sa de luminător fără preget, va deveni astfel nesecat izvor de îndrumări folositoare în lupta și jertfa necesară pentru mântuirea sufletului și a pământului românesc din mreșile tuturor vrăjmășiilor, care îl pândesc la răspântiile destinului istoric. Duiosă cântare dela slujba parastasului „*Viu va fi sufletul meu și te va lăuda și judecățile tale vor ajuta mie*” poate fi rostită din partea mulțimii acestui auditoriu festiv și închinată proaspătului monument de bronz prin cuvintele: Viu va fi sufletul tău, Horia Teculescu, pentru toți cei care îți vor citi scrisul limpede ca lamura; toți te vor lăuda fiind convinși că prin judecățile tale și prin sacrificiul tău ai ajutat neamului românesc, să-și poată accelera pașii spre progres.

Acest monument, înălțat din simțul de admirațiune și de gratitudine al foștilor prietini, colegi și elevi, dacă ar fi să poarte o inscripțiune dictată de însuși Horia Teculescu, nu mă îndoiesc că el ar fi recomandat formula veche, exprimând înșasă *esența dăscăliei-apostolat*: „*Aliis inserviendo consumor*”.

Prof. I. LUPAȘ.

FUGA LUI TIMOTEIU CIPARIU IN ȚARA ROMÂNEASCĂ, LA 1849

Românii ardeleni în ziua de 3/15 Mai 1848 au scuturat de pe umerii lor robia multi-seculară, în care au fost înlanțuiți fără nicio milă, din partea claselor privilegiate organizate târziu, în cursul evului mediu, pe acest pământ. Aici — după rostirea marelui jurământ, că vor rămânea credincioși și că vor lupta până la cea din urmă picătură de sânge pentru cauza națională — mulțimea neamului a ales un comitet mai numeros, a cărui misiune era, să apere înaintea dietei ardeleni, desideratele legitime ale Românilor. Față cu desfășurarea evenimentelor politice și militare din Transilvania, în toamna acestui an s'a hotărât, ca în locul comitetului ales în luna Mai, să fie alcătuit unul mai restrâns care să-și stabilească reședința la Sibiu, ca astfel să poată sta tot timpul în legătură cu generalii imperiali. Din el făceau parte: A. Treb. Laurian, S. Bărnuțiu, Nic. Bălășescu, Fl. Micaș, T. Cipariu și I. Bran.

Comitetul „împăciuitor“, cum a fost numit — sau „de pacifi-ca-țiune“ — și-a început activitatea la Sibiu în toamna anului 1848, lansând la 19 și 20 Oct. două manifeste „*Către Români*“. În cel dela 20 Oct. membrii comitetului se adresează astfel neamului lor din Ardeal:

Fraților Români!

Știți bine și voi și istoria încă arată invederat, câte rele au suferit Românii dela domnii ungurești și câte suferă până în ziua de astăzi, așa cât putem zice, că în tot decursul timpului, de când locuiesc Românii împreună cu Ungurii, viața lor n'a fost alta fără numai o vale de lacrimi, o stare mai rea decât moartea și decât iadul însuși mai nefericită. Românii de atunci până în ziua de astăzi n'au avut zi bună, n'au avut dreptate, nici milă înaintea domnilor ungurești.

Românii au purtat toate greutățile țării pentru domnii lor, cu mâinile lor i-au hrănit și i-au îngrașat cu sudoarea lor; ei au fost zid

de oprire în contra Turcilor și a altor vrășmași și totuși pentru atâta credință către patrie și către domnii lor, ei, în loc de dragoste împrumutată n'au dobândit decât numai ura domnilor lor și în loc de recunoștință, batjocură; căci chiar legile ungurești, care ar trebui să apere pe toți locuitorii țării deopotrivă, acelea îi osândesc pe Români, ca aceștia cu toată nația lor, să fie numai suferiți în țara lor însași".

Manifestul — după ce arată binefacerile pe care le-a adus pentru Români stăpânirea Casei de Austria peste Ardeal — continuă:

„Însă domnii ungurești nu vreau să știe nici de o naționalitate română, ei nu vreau să cunoască, cumcă sunt și alte națiuni afară de cea ungurească, nici nu vreau să știe de o constituțiune ca aceea, care dă drept nu numai națiunii ungurești ci și altor națiuni. Ei pizmuesc fericirea Românilor, care o ar avea sub o constituție dreaptă cum este cea împărătească; vreau să fie numai ei singuri domni și de aci înainte, ca să chinuiască pe Români în veci, cum i-au chinuit până acum; ei vreau ca Români să nu aibă judecători și apărători din neamul lor, ci ca să fie pururea ca niște prunci fără părinți și să trăiască ca turmele fără păstor... Frați Români! numai un mijloc este de a apăra dreptul, când îl calcă în picioare cei blăstămați, acest mijloc este puterea.

„Împărăția este în primejdie; toată națiunea română este în primejdie; drepturile tronului sunt călcate; legea noastră, cea sfântă, e batjocorită de păgâni. La arme, dară fraților, la arme!, ca să faceți o putere de care să se sperie și păgânii... Acum e timpul frați români, ca să dați dovadă nouă de credință, cătră acel preabun părinte, care v'au scos din robia ungurească și vă dă aceea ce ați dorit și doriți mai presus de toate în lumea aceasta, adecă naționalitatea, ca să nu mai fim străini în țara noastră cum am fost sub tirania ungurească, ca să nu mai fim scoși, cu națiune, cu biserică, cu lege cu tot, cum eram sub despotismul Aprobatorilor ungurești, ci să fie națiunea recunoscută și poporul român având drepturi deopotrivă cu altă naționalitate fiecare, după cum poștește dreptatea cea veșnică.

„Alergați drept aceea la arme Români tineri! pentru ca să vă luptați odată și pentru neamul vostru, căci pentru străinii cei nemulțumitori v'ați luptat destul; luați arme cât puteți și cât voiți, pentru ca să apărați părinții și frații și prietenii voștri!”

De acum înainte a început organizarea Românilor ardeleni în legiuni și centurii, care unități au luptat aproape un an, vărsându-și sângele pentru a răpune pe dușmanul lor secular.

Comitetul națiunii române s'a instalat la Sibiu unde și-a început și desfășurat activitatea, făcând față evenimentelor, până în primăvara anului 1849. Activitatea lui a fost întreruptă de apropierea revoluțio-

narilor unguri, care la 10 Martie se aflau la porțile Sibiului. Lupta dintre ei și armatele austriace s'a dat pe șesul din preajma acestui oraș. Membrii comitetului național român, temându-se să nu cadă în mâinile revoluționarilor unguri au hotărît să părăsească Sibiul. T. Cipariu a plecat la Rășinari, iar ceilalți au apucat drumul spre Tâlmăciu, apoi, de aici au trecut la Sadu și la Boița. Primind vestea că Ungurii înaintaseră spre Turnu-Roșu, cei adăpostiți în aceste sate au căutat scăparea spre Țara Românească. Timoteiu Cipariu n'a putut rămânea nici el la Rășinari și de teama de a nu fi prins, a apucat potecile munților spre Râmnicu-Vâlcea.

În „Biblioteca Centrală” din Blaj se păstrează un mic Carnet, în care T. Cipariu și-a notat, în fugă cu creionul și cât se poate de sincer, peripețiile trecerii lui peste Carpați și întâmplările mai de seamă pe care le-a trăit până la sosirea sa în București. Fiindcă aceste notițe alcătuiesc o prețioasă informație pentru cunoașterea acestui mare român și cărturar, credem că e bine să fie date la lumină. Iată cuprinsul lor:

1849

- Martie 11. Fuga la Rășinar, luarea Sibiului.
- 12. La Colibe.
  - 13. Seara la 6 plecarea către Valachia, călătorie toată noaptea, la 2 după m. n. la râul Sadului, la 3¹/₂, în munte.
  - 14. Pe munte până la Comandă.
  - 15. La Voineasa 6 d. m. d. se împreună Valea Galbenă cu Lotru, trecem de 10 ori (1 prin apă, 2 călare pe 2 prăjini, 3 pe punte de ghiață, 4 pe un brad răsturnat, 5—8 pe punte de ghiață, 9 pe punte făcută, 10 pe punte de ghiață). Arestarea și până la Marcă; cercețarea hârtiilor.
  - 16. Repaus în Voineasa.
  - 17. Plecare sub escortă călare prin Malaia, Săliștea la Brezoiu, unde Lotru intră în Olt; risipitura oștii împărătești.
  - 18. Mai încolo în car cu boi pe lângă Olt până la Călimănești 2 d. m. d. unde se afla și Puchner bolnav. Cozia. De aici cu poșta la Râmnic. 5 d. m. înfățișarea înaintea generalului Gasfort. Cortel liber în Han. La Pfersman recunoscuți de oameni onorabili: Bran, Circa, P. Andreiu, doi Rațiu.
  - 19. A doua oară la General. Arestarea și luarea banilor. Glom rece. Bălășescu (liber). Bărnuțiu. Penciu, Moga. Bran, Circa pleacă.

- Martie 20. Vin Barițiu, Bărnuțiu, Pop And., P. Andreiu și doi Rațiu pleacă. La Dunca, Armata și carele pleacă la Râmnic. Seara la Colonelul.
- 21. Eu la Generalul.
  - 22. —
  - 23. Popovici și Sova la Generalul. Bălășescu iarăși prins cu Moğa și Blăjan. Bărnuțiu și Pinciu se duc.
  - 24, 25, 26. Puchner la Craiova.
  - 27. Popovici și Bradu liberi. Bălășescu adus aici.
  - 28. —
  - 29. Turcii până la Cozia și Muscalii cu Generalul Gasford. Doi Brote și Crișianu aduși și închiși cu noi.
  - 30. Turcii înapoi la ameazi între 3 salve. Rumori de ocuparea Sibiului, Brașovului și Clujului.
  - 31. Știrile ca mai sigure. Seara vighitoare mai strânsă, 4 vizite seara și noaptea. A. Fl. prins de Demian, sub numele de Petru Damian.
- Aprilie 1. Sperările de eliberare urzite de cu seară tot în deșert. O vizită noaptea la 2 ore. Carele și armata noastră dela Craiova la Orșova. Ceremonia funebră a unui căpitan rusesc.
- 2. Noaptea spre 3 a. c. la 1—2 Bălășescu trimis la București. Pugilariul pierd.
  - 3. Doi Brote, Crișanu. Brote amândoi scapă. Fulea la Generalul. Un comisar dela București spre împărțire de bani.
  - 4. Crișan a 2 oară la General. Dobrescul.
  - 5. Liber. Fulea etc. plecară. Trupele dela Brașov pe 11 se așteaptă la Craiova, pleacă la Eszek, Puchner și Urban decorați, Gralcomandor în Transilvania desființată și Transilvania pusă supt Vindischgrätz. O scrisoare la Gastford. Blăjanu liber. Moğa înainte de 3 zile. Eu singur.
  - 6. Popovici, Brote, Moğa, Blăjan la Craiova. Eu lăsat pe cuvânt de onoare de a nu eși din Râmnic. Lüdgers se așteaptă.
  - 7. Din Nrul 199 unde fui ținut dela 19 Martie, la Nr. 13. Rășinărenii spun că Ungurii în săptămâna trecută fură bătuiți înapoi dela Bălgrad și că pe drum se duseră iară cu putere mare.

- Aprilie 8. Duminica Floriilor. Gen. Lüders între salve de 17 tunuri (turcești și rusești), afară de două care au mințit. Cetatea se luminează și Gen. trase la Gasford în casele Coconului Iancu. Mâne se zice că va să vină și Omerpașa. Azi vor fi sosit trupele austriece dela Brașov (ca la 12.000 ?) la Slatina cătră Craiova.
- 9. Revue la Smotru, 9 ore dimineața. Lüders cercetează tunurile. Seara vorbii cu maiorul să pomenească de mine la General.
- 10. Un batalion Muscali pleacă la Drăgășani. Mâne vor să treacă 2000 Turci la Cozia. Suii pe deal de văzui Râmnicul în panoramă și descinsei prin Zăvoiu. Maria. În cafenea.
- 11. Catanele trece, către Craiova. B. în B. fiecare. La 1 oră sosesc 2000 Turci. Pâne de comis.
- 12. La 12 Turcii pleacă, 1000 la Cozia, ceilalți la Călimănești și Drăgoești (?). Înainte cu steag roșu mic cu lună și stea, în mijloc alte 2 mari cu scrisoare albă pe o față, înapoi altul mic verde cu lună și stea. Știri că o parte din Boița a ars, Ungurii bătuți la Bălgrad, pușini la Sibiu, recrutează, dela Rășinar cer în loc de 14 acum 24 000 fl. Lüders iartă să treacă oamenii la Ardeal. Ploaie cu fulgere și tunete. Iar pâine muscălească. Maria cu polițaiul. Croitorul cu pixida. Cărți de citit.
- 13. Cântă broaștele, aici clopotele și în Vinerea mare și nu o țin sărbătoare. Crișan la Craiova, înțeles că Mogă fu îndreptat de-a-dreptul la Rusova.
- 14. Timp cald de primăvară deși nu prea senin, de noapte ploaie mare până la miezul nopții. Maiorul. Trei scăpați.
- 15/3. Ziua de Paști. La 1 după miezul nopții, 11 salve rusești înștiințează învierea. La 2¹/₂ toacă la toate bisericile dintâi de 4 ori, urmând 4 clopote, de aici tot de 3 ori tocate și clopotite, ori tocatele cu clopotitele împreună. După miezul nopții numai decât senin, ziua ca și ieri. După amiaza întâlnii pe General care-mi spuse că-s liber a călători unde voi vrea etc. și mă pofti la masă la 10 ore dimineața ca să-mi mai vorbească. Maiorul m'a cercat de 2 ori. D. Kenk mulțumita sa.

- Aprilie 16. La Generalul întrebări, dejun, muzică turcească, cortel pentru Turci, Muscalii trec în Valachia de sus. Turcii dincoace. După amiază la 5 la Olt, joc românesc.
- 17. La Maiorul și la General. Rușii trec până Vineri toți dincoace, numai 1 baterie Cazaci la Craiova. Hărțile etc. înapoi. Maria cu polițaiul ieri și azi.
- 18. Pașaportul că pot merge la București fără frică. La Maiorul.
- 19. Plecarea, Slavitești, noaptea într'un han.
- 20. La Drăgășani, podul peste Olt, Slatina, polițaiul.
- 21. Prin Greci, Șerbănești până la Tecuciu, (?) Vedea.
- 22. (Dumineca Tomii). Vânt rece, la Racin. Ciocoiul și 2 Ovrei. Hadschi Moscu.
- 23. Prin Vadul-lat, Argeșul și alte 2 râuri, la București în hanul Gabrovenilor.

1/13 Iunie Tot în hanul lui Kir Bacitir până în 25 Apr./7 M., cu chiria pe zi de 32 d. într-o odaie, de aci pe lună cu 10¹/₂ d. în 2 odăi, ci una numai până în 21 Mai/3 Iunie, — într-o care zi, cea din urmă a Moșilor s'a citit în lagărul rusesc manifestul rusesc asupra Ungurilor, din 26 Apr. fiind de față și ofițerii austriaci ce se aflau aici. Marți, adică ieri s'a făcut în lagăr sfeștanie, s'a vestit că au să plece și după oameni au și plecat carele cu bagaje. Astăzi au plecat tot lagărul. Intrarea lor va fi pe la Bran și Brașov, — și a altora pe la Brezoiu, Oituz și Dorna.

- 2/14. Astăzi pleacă generalștabul. Ai noștri vor intra prin Banat să se împreune cu Jelașici.
- 7/19. Lüders dă proclamație către Transilvania din Predeal. S'a început bătaia la Timiș. Am citit și o proclamație a lui Dorstner c. r. Comisar pentru Ardeal, în Ungaria e Bar. Geringer, Gen. Comandant în Transilvania Clam-Gallus, Gen. Comandor rusesc în Ungaria, principele de Varșovia Paskievitz.
- 8/20. Muscalii cuprinseră Brașovul. Desarmară pe Secuții din Treiscaune și plecară către Făgăraș.
- 16/28. Știrbei se instalează cu pompă, de Domn. Comandantul unguresc dela Brașov, Kiss, fu adus alaltăieri cu alți ofițeri aici, prinșii sosiră la Ploești. De seară se auzea că Rușii au ocupat Sibiul fără bătaie".

Aici se termină însemnările referitoare la trecerea lui T. Cipariu, din Ardealul amenințat de Unguri la 1849 în Țara Românească. În acest carnet — câteva pagini mai la urma notelor de călătorie — sunt însemnate numele de mai jos, scrise de Cipariu la București. Probabil aceștia erau fruntașii mișcării revoluționare din Muntenia, deslănțuită în primăvara anului 1849: „I. Eliade, M. Tell, Nicu Golescu, Ștef. Golescu, C. Boliac, Grig. Grădișteanu, Const. Rosetti, Const. Bălăcescul, Grig. Ipotescul, Nic. Ipotescul, Ioan Boierescu (?), Dem. Bolintinianu, Alex. Zane, Ion Snagoveanu, Ion Brăteanu, Dem. Brăteanu, Ivanescul Moldovanul, Deizosu (?) oficiariu de pompieri, Nic. Apoloniu, Const. Aristia, Georg. Magherul, C. Pleșoianul, Const. Romanescul, Alex. Golescul, Const. Filipescul, Ion Ghica, Radu Golescu, Ioan Bălăceanul, Popa Șiapca, Petrache Nenișorul, Alex. Paleologul, Dem. Crețulescu, Perețiu“.

La București, frământat de soarta neamului său din Transilvania, și de dorul alor săi rămași acasă, a scris T. Cipariu următoarea poezie păstrată într'un alt carnet — cu versuri și însemnări filologice — tot la această bibliotecă :

„DUSUL“

*Tu te duci și eu rămâi
Tot sărac ca și dintâi
Du-te scumpo, ci iar vină,
Dorul meu de mi-l alină.*

*Inima-mi acum săracă,
Tristă, ca să se petreacă,
Al meu dor și-a mea durere
Rămân fără mângâiere.*

*Du-te, dacă ție-ți place
Măcar n-o să-mi aflu pace;
Deși inima-mi de frică,
Și de dor mi-se despică.*

*Pre'al tău drum și pre'a ta cale
Râu de lacrimi vărs și jale:
Drumul tău și-a ta cărare
Moarte 'n suflet mi se pare.*

*Ci 'al tău cuget și voință
Să le calc nu-mi simt puțință,
Voia ta acum se desparte,
Peste munți și văi departe.*

*Ci 'a mea voe neîmpreună
Ca să fim tot împreună
Du-te și iați coala 'n urmă
Ca să te 'ntâlnesc la urmă.*

*Că viața-mi totdeauna
Cu viața-ți e legată
Deși firul e subțire
Ci el e 'a mea fericire
Ce mi'o leagă laolaltă
Cea de'acum și ceialaltă.*

*Cale bună și frumoasă
Du-te scumpă sănătoasă;
Unde roata va să tae,
Flori în urmă-ți să răsae.*

*Fie-ți plânsul meu răcoare,
Dorul meu umbră de soare
Și 'n de noapte de hodină
Inima-mi, ce ți se 'nchină.*

*Cale bună și senină,
Frate, du-te și iar vină
Și te rog de-aici 'naintea
Adu-ți și de mine 'aminte.*

Tot în capitala Țării Românești a scris T. Cipariu și aceste stihuri, păstrate și ele în manuscris, în caetul pomenit :

„BLESTEM“

„Invățat a trăi bine,
A n'avea frică de oricine,
Chiar nice de tatăl meu.
M-aflu ca căzut din lună
Să nu am nici o zi bună
Și să cad din rău în rău.

Când credeam c'acum în urmă,
Nu-mi mai calcă nime 'n urmă
Nici că-mi suflă dracul vânt;
Mă aflai că-mi stă 'n spinare
Din iad, dracul cel mai mare
Și m'apasă la pământ.

Cu 'n inel ce poartă 'n mână
Eu credeam că nu-i bătrână
Să mă poată fermeca,

Ș' iacă acum din om cuminte,
Mă văzui în trei cuvinte
Strâns, încât nu pot mișca.

Dracu-mi râde câte'odată
Ca un inger, și îndată
Eu m'aprind și mă fac foc,
Ci mai mult apoi mă 'mpunge,
Cu cuțite mă străpunge
Cât nu pot să-mi aflu loc.

De știam eu că 'n viață
Omul așa scump învață
Muream mai bin' neinvățat.
Și de'ar fi de-aci 'nainte
S'am numai atâta minte,
A trăi ar fi păcat.

B. (19 Iunie) 1 Iulie 1849.

În toamna anului 1849 T. Cipariu se găsea la Blaj, după cum rezultă din o însemnare fugară din carnetul cel dintâi, din care se vede, că în luna Septembrie a dat „lui Fogarași 5 fl.“. Întors în Ardeal n'a încetat lupta pentru dobândirea de drepturi politice pentru Români nici după 1850. O mărturie despre această activitate stă un număr de câteva pagini scrise de Cipariu în l. franceză — limbă pe care a stăpânit-o perfect, învățându-o singur —, care se pare că era schița sau planul unei lucrări mai vaste pe care, o gândea să o alcătuiască, și în paginile căreia urma să cuprindă luptele Românilor din Transilvania în veacul XVIII., redeşeptarea lor națională, evenimentele de după 1800 până la epoca lui Leményi și Șaguna, pregătirea revoluției din 1848, desfășurarea ei, petițiile înaintate de Români împăratului din Viena, cu urmările lor pentru neamul nostru, delegațiile românești prezentate în atâtea rânduri la curtea habsburgică ca să se întoarcă de acolo tot cu mâinile goale și goi, atitudinea care urma să fie luată de conducătorii neamului odată cu introducerea epocii absolutismului. Filele acestea scrise caligrafic și îngălbenite de vreme, praf și uitare, au cuprinsul următor :

„Tendențele maghiare. Presa opoziționistă relevată de Kosuth în Pesti Naplo. Avântarea generală a Ungurilor în noile evenimente.

Spiritul federativ al națiunilor constituționale din Transilvania. Ura împotriva poporului român, opoziția lor contra oricărui proiect de

îmbunătățirea sorții acestuia. Falsul liberalism susținut cu înverșunare contra guvernului. Dieta din 1847 și noul sistem urbocial.

Tentativele fără de succes ale poporului român din Transilvania contra robiei lor. Opresiunea lor sub principii autochtoni. — Unirea religioasă. — Răscoala din anul 1784. — Petițiunile dela 1791 încoace.

Spiritul național al poporului român. Desvoltarea ideilor naționale. S. Klein, G. Șincai, P. Maior. — Ziaristica românească și impulsul dat de ea.

Revoluția din 1848. Mișcarea Generală în Transilvania. Pop Alexandru, I. Buteanu și Iancu — la Târgu-Mureș, Cluj și Abrud. S. Bărnuțiu și partidul său la Sibiu. Chemarea națională pentru a doua Duminecă după Paști. Tentativele inutile de a o împiedeca. Aniversarea proiectată pentru 15 Mai. Citarea în fața Guvernatorului din Cluj. 15—17 Mai. Jurământul de credință. Dorințele națiunii. Comitetul permanent la Sibiu. Disolvarea lui și efectele ei. Deputațiunea națională la Viena, Insbruck, Pesta.

Conferințele.

Unirea politică. Partidul maghiar-român. Ruptura partidului național de cel politic unionist. Acuzarea politică în dieta din Cluj. Slăbiciunea episcopului din Blaj și nestatornicia celui alt. Persecuții și dezastre la Mihalț, Luna, etc. Inchiderea lui A. Laurian și N. Bălășescu la Sibiu, și fuga.

Dieta Ungariei. Politica Românilor, care locuiesc în Ungaria, A. Buda, I. Dragoș, Sig. Pop, etc. Proiectul unei asociații literare românești la Pesta. Batalionul valach la Séghedin. Demersurile episcopului; Papf. Bot. Gr. Mihali.

Războiul dela Jessacic. Plecarea mea din Pesta. Chemarea din Septembrie 1848. Presa maghiară din Cluj. Înarmarea națională. Reînvierea comitetului național la Sibiu. Arestarea și chinuirea lui Vasile Pop la Târgu-Mureș și B. Turcu la Cluj.

Izbucnirea din Octombrie. Masacre și jafuri. Asedierea Aiudului mic. Ocuparea Albei-Iuliei. Pregătirile amenințătoare ale Aiudenilor contra Blajului. Măjina. Infrângerile dela Sân-Craiu, Ciumbud și Uioara. Primarii unguri la Blaj. Proclamația Guvernului. Campania Generalului Gedeon la Târgu-Mureș. Urban la Bistrița și Reghin. Retragerea lui Urban și jefuirea Reghinului. Mersul combinat al armatelor imperiale și al corpurilor libere prin Aiud, Turda și Cluj. Proclamația lui Leményi. Plecarea mea pentru Sibiu. Personalul Comitetului național. Funcțiunile și autoritatea Comitetului național, alături de guvern și de mișcarea națională. Arestarea lui Ful. Man, Munfi, Turc și Oltean.

Colecta națională și împrumutul. — Comitetul mixt. Noaua organizare a țării. Restaurarea dela Brașov, Făgăraș, Deva, A. Iulia, Cetatea de Baltă și Blaj. Congregația națională la Sibiu. A. Laurian și Popescu trimiși la Viena.

Bem. Fuga lui Wardner. Ocuparea Clujului. Urmărirea lui Urban. Bucovina. Marșul combinat asupra Mediașului, Blajului și Galfalăului. Ocuparea Blajului și Mediașului. Retragerea armatei imperiale la Sibiu. Rușii. Șaguna pleacă în Valachia.

1849, Fuga la Căineni. Ziua la Sibiu — în Ianuarie. Infrângerea armatei maghiare la Ocna-Sibiului. Reîntoarcerea mea. Infrângerea armatei imperiale la Simeria. Bem și Solomon. Tentativa de sdrobire a Albei-Iuliei. A doua jefuire a Blajului.

Bătălia dela Copșa-mică. Deruta lui Bem și retragerea sa la Sighișoara. Pregătirile pentru atac. Surprinderea Sibiului. Fugărirea la Rășinari. Călătoria prin Alpi (?) la Voineasa în Valachia. Arestarea noastră de către Ruși. Transportarea, închiderea și tratamentul la Râmnic. Fuga armatei imperiale, a Comitetului național și a locuitorilor din Sibiu.

Arestarea lui Fl. Aaron și Bălășescu. Urmărirea lui Barițiu. Arestarea și eliberarea lui S. Bărnuțiu. Inchiderea mea și eliberarea. Gen. Gasford Lüders, N. Bălășescu transportat și eliberat, la București. Maior Monch. Guardianul. Incidentul.

Călătoria la București prin Drăgășani și Slatina. Reclamațiile refugiaților. A. Florian la Văcărești. N. Bălășescu la Bălăcian. Antoniu Ioanidi și Popescu. Brăiloiu. Pregătirile Rușilor. S. Bărnuțiu la Galați. Călătoria sa prin Constantinopol la Viena. Marșul Rușilor. Reîntoarcerea mea la Sibiu, cu Florian. Presa săsească. (Reîntoarcerea lui Bălășescu. Surpriza Sibiului, Clam Goleas).

Desarmarea. P. Dunca. Wohlgemuth și Eduard Bach. Reîntoarcerea Deputaților. A. Laurian, S. Bărnuțiu, I. Popescu. Proiectul unei petiții. A. Laurian și S. Bărnuțiu din nou la Viena. Chestionarea asupra depozitului seminarial.

Reîntoarcerea mea la Blaj. Ocuparea armată a casei mele. Plec. G. Popa. Instrucțiuni pentru Viena. Reîntoarcerea la Sibiu. Fundațiunea Ramonțian. Weiss. Rapoarte de războiu pentru A. Sever. S. Balint și Iancu. 1850. Comisiune la Blaj. Reîntoarcerea acasă. Noua ocupare a cartierului meu. Albach. Sosirea lui Fondu. Plecarea mea la Sibiu, 8 Febr. Plecarea din Sibiu 15 Febr. prin A.-Iulia, Aiud, Cluj (contele Corniș), Bistrița, Bărgău, Mureșeni, Dorna, Valea Humorului (Jidovoaița), Rădăuți, Cernăuți (Pumnu, familia Hurmuzachi), Siret, Nistru, Galiția,

Zalescik, Tarnopol, Zlociow, Lemberg, Tarnovo, Krakovia, Myslovitz, Cosel, Ratibor, Preson, Mein, 4 Martie.

Audiențe. Plecarea unei comisii terminologice. Sosirea lui Fekete. Reprezentări. Pregătiri pentru o călătorie în Germania. Plecarea la 15 Mai. Berlin. Expoziție. Diorama. Profetul. Garcia-Viradot. Titetsileff. Marea revistă sub tei. Domul. Muzeul. Biblioteca. Prof. Buchman. Aster-Friedländer, May, Tivoli, Charlottenburg, Potsdam.

Plecarea din Berlin. Wittemberg, Cotten-Dessau, Halle, Erfurt, Gotha, Wüker, Wikert. Biblioteca, cabinetul chiar, colecțiile Kit ab el-Aghani.

Reintoarcerea la Halle. Prof. Rüdiger, Arnoldi, Zevker. Grădina lui La Fontaine esweyschader. Leipzig Prof. Fleischer, librării: Brockhaus, Neigel etc., Paulonium hotelul Poloniei.

Reintoarcerea la Halle. Discursul celor 6 poeți. Reintoarcerea la Leipzig, Drezda, Faust, Praga, Brünn, Viena. Zgomot asupra candidaturii la episcopie. Oameni de incredere. Șuluțiu. Proiect de statute pentru Transilvania. Ibn-koteibach et Mosadalijat.

1851. Retardatifi. Erdély. Șuluțiu la Viena reintors. Decorarea și denumirea. Erdély reintors. Hoványi și Nunțiu. Petițiuni. Afacerea cu poliția. Boala mea. Acuzări de către Lemény. Diferite extrase.

Ploile, eclipsa solară. Zgomote asupra noului episcop. Plecarea dela Viena. Noul canonic. Sosirea. Schimbarea de sentimente. Sosirea episcopului".

Absolutismul introdus de Curtea din Viena după 1850, l-a făcut și pe T. Cipariu să se convingă că dela cei puternici — indiferent din ce neam și în ce capitală ar rezida ei — neamul său nu mai poate aștepta nimic bun și drept. Singura cale care-i putea duce pe Români la deplina libertate națională, constituțională și politică, a socotit-o — de acum înainte — T. Cipariu că rămâne aceea a luminării masselor poporului, prin școală și carte, care va aduce cu vremea închegarea tuturoră în un singur bloc etnic, conștient de misiunea lui în lume.

Desamăgirea suferită de neindeplinirea făgăduințelor solemne ale Curții din Viena făcute Românilor, atunci când se găsea la grea încercare și neînfrântă după trecerea primejdiilor și-a vărsat-o T. Cipariu în aceste stihuri — scrise la 1852 și păstrate și ele în manuscris la Biblioteca Centrală :

„STRĂINUL”

*Ascultă măi Române!
Și 'ncăi acum în urmă
Te 'nvață a fi cuminte
De n'ai fost pân' acum.*

*Vezi câte limbi păgâne,
Ca lupi-și sar în turmă
Și vitregul părinte
Te lasă rupt în drum.*

Tu zici că-i lup, el care
 Ucide când te tunde
 Și-și face 'mbrăcăminte
 Din biată pielea ta.
 Ș'apoi de-ți mai rămâne
 Un floc să poți ascunde,
 Au câte un fir de linte
 În urmă, tot ți-l ia.

Tu n'ai nici măcar pâne,
 Să dai la prunci în gură;
 El tot ce-i vine 'nainte
 Imparte la ai lui.
 În zilele bătrâne
 Au astă 'nvățătură:
 Să-ți roadă carnea 'n dinte
 Să-și sature pre pui.

Vezi câte guri f... e
 Flămânde stau căscate,
 Cu farmece 'n cuvinle
 Cercând a te 'nșela!
 Ci tu nici azi nici mâne
 Să nu le crezi, mă frate,
 Că tot străinul minte
 Chiar spre scăderea ta".

• ST. MANCIULEA

NOILE SĂPĂTURI ARHEOLOGICE DIN ARDEAL

Progresul făcut de arheologie, în ultimele două decenii, la noi, este uimitor, după cum au observat mulți savanți străini și după cum putem să ne dăm seama fiecare.

Știința, luată în răs de unii, s'a emancipat complet, deschizând vaste orizonturi în negura trecutului, luminând firavele date ale documentelor scrise, întemeind instituțiuni puternice, cu publicații de mare prestigiu și formând, prin mărturiile ei vii, temelia de granit a istoriei și a existenții noastre.

Dacă pentru multe națiuni știința aceasta a scormonirii pământului este un pasionant ideal de a cunoaște, pentru neamul nostru arheologia mai este și o puternică armă a spiritului de apărare și conservare, în luptă cu necunoscutul și mai ales cu ereziile științifice vechi și tenace, abil țesute, întreținute și exploatare de răuvoitorii noștri: *noi răscolim pământul românesc pentru a deslega „enigma” existenții noastre și pentru a înțelege „miracolul” permanenței noastre multi-milenare.*

Preistoria, al cărei câmp se întinde tot mai adânc în noaptea timpurilor, cu felinarul ei cercetător de poteci noi, stabilește, pe tot cuprinsul teritoriului nostru, centre de civilizații strălucite, cu focarul principal în Transilvania și indică urme bine încheiate de elemente autohtone, ce ies ca prime raze de soare din noianul miilor de ani.

Protoistoria, al cărei domeniu este în plină devenire istorică, cu puternice proiectoare începând din mileniul al doilea în. de Ch., ne arată, prin minunata *civilizație a bronzului*, nesfârșită gamă a decorului artistic în metal și ceramică, prin *masivele cetăți de piatră dace*, cu nebănuite elemente de cultură superioară și prin *unele influențe* din afară, repede topite, ce a fost vieața strămoșilor noștri Traco-Geto-Daci.

În plină istorie, arheologia ne lămurește, întregind și corectând datele scrise, cum a reușit Roma imperială să-și pună definitiv „sigiliul său” și cum în epoca de apocalips a migrațiilor ne-am înclăștat de pământul părinte al Daciei, proptindu-ne în Carpați.

Puternicele castre romane, cortegiul neîntrerupt al inscripțiilor, al urmelor de tot felul ale unei civilizații înfloritoare, deschizătoare de mari posibilități de viață liniștită, precum și continuarea elementelor autohtone, ne fac să vedem limpede plămădirea poporului românesc, *latin* în limbă, mentalitate și prim contact creștin, *dac*, prin vitalitate și dârzenie — după cum dovezile din ce în ce mai multe din epoca migrațiilor încep să umple cea mai îngrozitoare lacună a istoriei noastre, aceea a *formării poporului român*, pe vechile baze dace, al căror fir roșu vine din străfunduri, cu influențe trecătoare ale popoarelor nomade.

Ca într'un organism rănit, în care activitatea globulelor albe se intensifică în jurul plăgii, așa în ultimii ani cercetările și săpăturile arheologice din Ardeal au fost deosebit de susținute.

Universitatea Daciei Superioare, prin Institutul său de Studii Clasice, este stegarul nebiruit al întregii activități arheologice.

Domnul Profesor Constantin Daicoviciu, reprezentantul Comisiunii Monumentelor Istorice, Directorul Institutului și arheologul consacrat, a reușit, printr'o stăruință de ani, să grupeze în jurul său o pleiadă de tineri cercetători, câteva muzee organizate, o largă înțelegere a multor administrații locale și a tuturor asociațiilor culturale în frunte cu „Astra”, precum și o reconfortantă apropiere de problemele istoriei naționale a intelectualilor și a tineretului școlar. Domnia Sa a obținut un eficace sprijin de Stat, ridicat anul acesta la suma de aproape patru milioane lei și un ajutor spontan, venit din partea Institutului Național al Cooperăției, în valoare de 350.000 lei și destinat lucrărilor de conservare a monumentelor dela Sarmizegetusa și Alba-Iulia.

O strânsă colaborare s'a realizat între toate universitățile și Muzeul Național de Antichități, netezindu-se dela sine drumul către concretizarea în legea mult așteptată a organizării muzeelor, cu un organ central și cu regionale universitare, pe bazele proiectului conceput de primul nostru mare arheolog și creator de școală, Vasile Pârvan.

Chemarea de organizare, colaborare și activitate după îndrumări sigure și program clar a pornit de aici, din Transilvania și suntem fericiți că ea a găsit ecoul sperat.

Paralel cu pregătirea echipei de lucru și organizării de muzee, s'a depus o muncă neobosită și pe teren, ajungându-se la rezultate fericite.

În domeniul preistoriei și protoistoriei s'au făcut, în ultimii doi ani, următoarele cercetări și săpături :

La *Tărtăria*, județul Alba, pe Mureșul inferior, d-l asistent al Institutului de Studii Clasice *Kurt Horedt* a descoperit o bogată stațiune neolitică de tip Turdaș, cu un strat superior de ceramică roșietică, idoli de pământ ars și os, instrumente, rășnițe, cupe cu picior și ceramica polichromă din stratul superior, precizează, cu elemente noi de ornamentație și stratigrafie, atât în civilizația Turdaș, cea mai veche din Neolitic, născută în regiunea râurilor aurifere ale Transilvaniei, cât și legătura între ceramica pictată din Vestul Ardealului, grupa Ariușd din județul Trei Scaune și Cucutenii Moldovei.

La *Boarta*, județul Târnava-Mare, tot d-l *Kurt Horedt* a descoperit, anul trecut, o stațiune de tip Coțofeni, cea dintâi în Ardeal, sistematic explorată, adâncind cunoașterea acestei civilizații, legată organic de Oltenia și Banat, cultură tipică de țărani agricultori.

La *Șanțul Mare*, în apropiere de comuna Pecica-Rovine și la *Semlac*, județul Arad, d-l șef de lucrări *Dorin Popescu*, dela Muzeul Național de Antichități, a descoperit încă două stațiuni importante dela sfârșitul Eneoliticului și începutul Bronzului, secolul XVIII în. de Ch., de tip Periam-Pecica, caracterizată prin elemente de influență egeiană. S'au găsit câni cu două toarte, vase specifice, cunoscute sub denumirea „pentru pește”, de o formă lunguiață, fusaiole, fragmente de obsidiană și altele. În stratul superior al acestor două stațiuni bănațene se pot stabili urme din La Tène-ul dacic și din epoca migrațiilor.

Muzeul Regional Alba-Iulia, cu îndrumarea Institutului de Studii Clasice și cu asistența tehnică parțială a fratelui meu Dumitru Berciu, a făcut, în acest an, cercetări preistorice în comunele *Ighiel*, *Țelna* și *Cetea* din județul Alba, toate trei așezate în văile abrupte ale Apusenilor din Nord-Vestul orașului Alba-Iulia și în comuna *Bogata*, județul Turda, în apropiere de centrul cunoscut dela Lechința, având sprijinul bănesc al Prefecturii județului și participarea entuziastă a d-lui inspector școlar Dariu Pop.

La *Ighiel*, cunoscut prin depozitul de bronz publicat de curând în Buletinul muzeului nostru, s'a săpat o stațiune de tip Coțofeni, situată pe o colină, deasupra sătulețului, în jurul unui impunător bloc stâncos, caracteristic regiunii întregi din partea dreaptă a Mureșului dela Teiuș la vale, la locul numit „*Piatra Poenii*”, precizându-se tot mai mult această civilizație. Materialul deosebit de bogat și de specific — ceșcuțe splendid ornamentate, vase fine, multe din grupa Stich-și Linsenkeramik, silexuri, chirpic, mare cantitate de oase de animale,

precum și grosimea stratului de cultură de 60 cm arată o solidă și îndelungată așezare omenească.

În partea opusă a văii Ighielului, în afară de „*Gruul Făgetului*”, unde s'a găsit importantul depozit de bronz, s'a determinat încă o stațiune de tipul Coțofeni, dar cu ceramică de o calitate inferioară celei dela Piatra Poenii, pe „*Dealul Fierului*”.

La *Țelna* s'au săpat două stațiuni preistorice din epoca bronzului, din grupa Wietenberg, civilizație caracterizată prin cea mai variată, mai fină și mai frumos ornamentată ceramică și metale, cu predominarea meandrelor și spiralelor; una la o distanță de circa 6 km de sat, în munții Țelniei, pe un pînten al Văii Orașului, la locul numit *Gugu*, sub masivul Piatra Albă (cota 1276), alta în sat chiar, pe o terasă, dintre valea Țelniei și Săriteului, la punctul cunoscut sub numele de „Răpe”.

Nu s'a putut stabili nicio stratigrafie, terenul fiind spălat de ape, iar fragmentele găsindu-se chiar la suprafață. Materialul strâns este însă bogat și variat, iar așezările sunt extrem de întinse.

Tot la *Țelna* s'au identificat alte două stațiuni, la *Litău* și la Vârful Pietrii Tăiate.

La *Cetea*, cunoscută în literatura arheologică prin depozitele de bronz și scitice descoperite acolo, s'a săpat la locul numit „*La Pietri*” și „*Băile Romane*”, cu o pitorească înfățișare și o cascadă, ce se prăvălește din stîncă dela o mare înălțime, către nord-vest de sat din trei părți străjuite de uriașele piscuri ale blocurilor de granit „în felii”, ale Măriuței, Ticuiatei și Pietrii Sasă, având o singură deschidere către valea Cetei, admirabil refugiu. S'au putut stabili, cu oarecare greutate, stațiunea fiind răvășită de căutătorii de comori și de cercetătorul ungar Herepey, trei straturi de civilizație: *Coțofeni*, bine reprezentat, *Wietenberg*, cu frumoase fragmente de ceramică ornamentată și la La Tène-ul dacic, deosebit de puternic. Se pare că *Wietenbergul*, această grupă a epocii de bronz, extraordinar de intensă în Transilvania, se poate lămuri pentru prima dată și stratigrafic, ca o continuare logică a civilizației *Coțofeni*, din care iese organic, în stratul imediat următor la *Cetea*, în aproape fiecare sondaj făcut, alături cu ceramica neagră ornamentată cu caneluri în formă de spirală.

Dintre obiectele mai importante se amintesc: pandative, sulite, cuțite, fragmente de securi, tipare de piatră, fusaiole și altele.

În hotarul comunei *Cetea* s'au mai identificat alte șase stațiuni preistorice, situate pe înălțimile ce mărginesc comuna: *Glămeea*, movilă dominantă între *Cetea* și *Benic*, civilizație *Coțofeni* cu multe fragmente de *Linsenkeramik*, *Petriceaua*, *Boian* și *Gruul Lucăi*, aceeași civilizație foarte slab reprezentată, *Vârf* și *Pragșorul Mic*, unde se pot

observa telluri, dintre care două par intacte și unde probabil s'au găsit și obiectele scitice.

La *Bogata*, în județul Turda s'au făcut cercetări la „*Bercul Țărcilor*“, în partea comunei numită Ranta, în țărmul drept al Mureșului, stabilindu-se două straturi de cultură, bine reprezentate : civilizația Wietenberg și civilizația Hallstatt, stratigrafic perfect determinate : sub Hallstatt urmează îndată Wietenbergul, după cum la Cetea ieșea din Coțofeni.

Bogăția materialului dela „*Bercul Țărcilor*“ este extraordinară : o varietate infinită, în fragmente și vase întregi, de tipul Wietenberg și o mare cantitate de cea mai fină ceramică hallstattiană, dela vasele negre subțiri și lucioase, extrem de fine și delicate, cu caneluri și protuberanțe interne și externe până la vasele mari de ceramică bicoară — negru și roșietic — frumos lustruite.

În regiunea comunelor Bogata, Cuci și Dătășeni, vecine cu Lechința, s'au mai identificat alte șapte stațiuni, care urmează a fi cercetate în viitor : Berc, Tăul Rotund, Groapa Roșie, Via Unguroaicei, Peste Apă și Sub VII.

Multe alte cercetări de informație s'au făcut de Institutul de Studii Clasice, Muzeul Regional din Deva, Muzeul Regional din Alba-Iulia și Muzeul Bănatului din Timișoara, a cărui secțiune arheologică a fost organizată de Institut, prin d-l Marius Moga.

Cunoștințele asupra civilizației Dacilor au prins în acești doi ani forme concrete, prin descoperiri de cea mai mare valoare științifică.

Muzeul Regional din Alba-Iulia împreună cu Institutul de Studii Clasice, sub directa supraveghere a d-lui Profesor *Constantin Daicoviciu*, a terminat în 1942 săpăturile dela *Căpâlna*, județul Alba, unde s'a descoperit o citadelă dacică, ce închidea valea Frumoasei, iar pe plaiul munților Sebeșului avea legătură, ca avantpost estic, cu cetățile dacice din județul Hunedoara, zidite ca și acest fort, de Burebista și Decebal și distruse în momentul cuceririi romane.

Ceramica, uneltele, monetele, obiectele de podoabă, un relief săpat în piatră și alte elemente de arhitectură a zidurilor, turnului de apărare, palisadelor și teraselor, largesc mult cadrul cunoștințelor asupra vieții Dacilor și artei de construcție a cetăților, de care pământul nostru este presărat dela Tisa și Dunăre până către Moldova, cu o unică strălucire în arcul carpatic de întâlnire a Transilvaniei, Banatului și Olteniei, adevărat cuib de vulturi.

Continuând cercetările anterioare ale d-lui Profesor Dimitrie Teodorescu, care a văzut clar în complexul ce-l ridicau cetățile Dacice,

d-l Profesor *Constantin Daicoviciu*, ajutat de personalul științific al Institutului, în colaborare cu Muzeul de Antichități din București și cu asistența „obligatorie” a tuturor cercetătorilor din Ardeal, punându-i-se la dispoziție un mare ajutor de Stat, a deschis perspective largi viitoarelor săpături din munții Orăștiei, tinzându-se a se transforma aceste locuri sfinte, nu numai în mari șantiere de lucru spornic, ci — ceea ce are o covârșitoare însemnătate — într'un sanctuar de pelerinaj și de inițiere în tainele istoriei naționale a tineretului școlar. Inceputul l-au făcut anul acesta Fundațiile Regale, Liceul Militar Mănăstirea Dealului și Școala Normală de băieți din Craiova, ai căror studenți și elevi, conduși de profesori și animați de neobositul „dacizant” d-l Ion Conea, organizați în tabere, au luat parte la săpături, la excursii și au ascultat lecțiile ce s'au ținut chiar sub mărețele ziduri ale cetăților.

S'a săpat, în continuarea cercetărilor din anii trecuți, la prima cetate, cum vii dela Orăștie, pe valea Orașului, descoperindu-se și un fort de pe Ciocuța.

Uriașul val inconjurător, palisadele, cu stâlpii lor masivi, turnurile de pe terasele inferioare și cele de pe arx, celebrele aliniamente și cisternele, prin observațiuni minuțioase și intense lucrări, aduc nebănuite elemente asupra vieții materiale și spirituale, asupra gustului rafinat și asupra arhitecturii, *modestă* în locuințele celor umili, *fastuoasă și impresionantă*, prin bogăție și masivitate, în fortărețele regilor și frunțașilor. Din mulțimea obiectelor de tot felul se menționează un splendid relief al unui cap de zeiță.

Săpăturile dela cetățile dace vor continua și în viitor.

O altă descoperire importantă s'a făcut anul acesta la *Ighiu*, județul Alba, unde *Muzeul Regional Alba-Iulia*, cu îndrumarea d-lui Profesor *Constantin Daicoviciu* și a d-lui *Mihail Macrea*, șef de lucrări la Institut, a scos la lumină o nouă *necropolă dacică*, din epoca romană, după anul 170. Alte două cimitire dacice fuseseră descoperite de d-l *Octavian Floca*, directorul muzeului din Deva, însărcinat și îndrumat de Institut, la *Cașolț*, lângă *Sibiu* și la *Corabia*, în munții *Zlatnei*. Rezultatul cercetărilor a fost publicat de d-l *Floca*, cu această constatare capitală: *târziu, în epoca romană, elementul autochton dac se afirmă ca o mare realitate.*

Necropola dela *Ighiu*, așezată și ea în vechinătatea unei cariere de piatră, exploatată în antichitate, completează, într'un mod mai clar și mai categoric, cu elemente bogate de datare, de ritual și de viață, acel început și fixează un jalon mai departe în problema zămislirii poporului român, măturând, cu puterea elementară a documentului palpabil, toate aserțiunile și întortoacherile de vorbe ale vrășmașilor

noștri. Ea prinde momentul sintezii elementelor superioare latine cu puternicele elemente tradiționale dace.

Nu mai puțin importante sunt descoperirile romane și cele din epoca migrațiilor din acești doi ani.

La *Sarmizegetusa* au continuat lucrările de conservare și săpăturile arheologice. D-l *Octavian Floca*, colaboratorul d-lui Profesor *Daicoviciu* la aceste cercetări, abia sosit de pe front a avut norocul să descopere zilele acestea un *cuptor sistematic* de ars mozaic, cărămidă, și ceramică, foarte bine păstrat, cel dintâi găsit în Dacia, susceptibil de a fi luat ca model în literatura internațională de specialitate. Tot aci, în necropola *Sarmizegetusei* d-l *Floca* a desvelit câteva morminte romane cu inventarul obișnuit.

D-l *Mihail Macrea*, care a terminat anul trecut printr'o ultimă descoperire extrem de importantă — o inscripție, care fixează pe teren localitatea *Cumidava* — desvelirea castrului dela *Râșnov de lângă Brașov*, având sprijinul bănesc al „*Astrei*”, a început cercetările, de mai lungă durată, dela castrul roman dela *Plugova (Ad Mediam)* în *Bănat*, obținând dela început un rezultat fericit: acest castru a fost folosit încă în secolul I-u de armatele împăratului *Constantin cel Mare*. Tot d-sa a identificat un castru roman la *Luncani*, jud. *Hunedoara*, între cetățile dace dela *Costești* și *Grădiștea Muncelului*.

D-l *I. I. Rusu*, șef de lucrări la Institut a făcut cercetări la necropola romană de lângă orașul *Turda*, iar d-l *Marius Moga* a început cercetările, acum în curs, la misterioasele valuri romane, care brăzdează *Bănatul* dela *Sud* spre *Nord*.

Muzeul Regional din Alba-Iulia a săpat o villa rustică la *Ighiu*, în apropiere de necropola dacică, o clădire publică de mari proporții în mijlocul orașului, pe bulevardul *I. C. Brătianu* și a identificat la *Bogata*, județul *Turda*, la locul numit „*Sub vii*” o puternică așezare romană, care ar putea duce la fixarea unui castru asupra căruia nu sunt încă dovezi sigure.

Intr'o perieghază, de anul trecut, condusă de d-l Profesor *Constantin Daicoviciu* s'au determinat trei castre romane în munții *Sebeșului*, la *Vârful lui Pătru (Cota 2013)* și la *Comărnicele (Cota 1794)*, adică deasupra cetăților dace din *Hunedoara* și *Alba*.

Este necesar să precizăm, ca un memento pentru cei care se împăunează cu pene de două ori străine că marele castru roman dela *Porolissum* a fost sistematic săpat de către d-l Profesor *Constantin Daicoviciu*, care a descoperit zidul înconjurător, templu, pretoriu, inscripțiile din zid și diplomele de bronz, fixând o dată prețioasă: acel castru de margine a fost folosit până la retragerea lui *Aurelian*, — iar

d-l Profesor *Emil Panaitescu* a săpat castrele romane dela Căței și Brețcu, întemeind și muzeul din Dej.

Dintre descoperirile din epoca migrațiilor semnalăm una singură : inscripția dela *Biertan*, de lângă Mediaș, publicată de d-l *Kurt Horedt*, prin care aduce una din cele mai puternice dovezi asupra continuității, romanității și creștinismului nostru.

În afară de munca pe teren se pot menționa multe descoperiri fortuite, publicații, excursii și migăloasa trudă din muzee, toate făcând parte din activitatea arheologică.

În concluzie, punând aceste noi descoperiri arheologice din Ardeal în legătură cu cele vechi și cu cele făcute pe întregul cuprins al pământului românesc, în aceste vremuri cumplite, găsim o siguranță de săvârșită în perspectiva ce o deschid ele asupra secolelor și din glasul lor, care povestește de vijelioase distrugerii, dar și de strălucite ridicări pe culmi înfloritoare de cultură, desprindem o poruncă de destin.

Ele ne spun limpede :

„De când s'a ivit picior de om pe pământul României, cu multe mii de ani înainte de nașterea Mântuitorului, pe amândouă laturile Carpaților, „dela Nistru pân' la Tisa" a locuit aceeași seminție de oameni, cu forme de vieță asemănătoare, vorbind aceeași limbă, având aceeași credință. Oricâte neamuri răslețe se vor fi abătut pe aici, în șirul de ani fără număr, toate au sfârșit prin a se închea cu localnicii”.

Suntem fiii acestui pământ binecuvântat de Dumnezeu, frământat din trupuri și apărat de suflete viteze ale unui lung șirag de străbuni.

Aceste mărturii poruncesc :

Să rămânem mereu credincioși trecutului, care nu moare niciodată, urmând numai exemplele luminoase, din experiența multimilenară și foarte apropiată, care au dus întotdeauna la atingerea unicului și permanentului nostru ideal : *Dacia să fie una și în întregime numai a noastră.*

ION BERCIU,

Directorul Muzeului Regional Alba-Iulia.

SATUL BĂTRĂNESC

CE-AU GĂSIT UNGURII LA VENIREA LOR IN TRANSILVANIA ?

1. *Introducere.* Cele ce urmează vor rezuma un capitol din o istorie socială și economică din veacul de mijloc a poporului românesc. Veacul de mijloc, o știm, înseamnă epoca *întunecată* din istoria Românilor, ceea ce ar îndreptăți pe o anume categorie de istorici să spună, că Românii ar fi un popor *fără istorie* timp de o mie de ani, adică dela retragerea legiunilor romane peste Dunăre până aproape de întemeierea voivodatelor Țării Românești și a Moldovei. Să fie oare așa ?

Ce spun istoricii noștri ? — să luăm pe distinsul prof. univ. G. I. Brătianu, care scrie : „Cercetările, care au avut loc dela un capăt la celălalt al pământului românesc n'au scos încă la iveală pentru această epocă nicio *descoperire senzațională*, care ar putea confirma pe deplin mărturia celorlalte izvoare istorice”.¹⁾

Iar ceea ce ne spun istoricii străini reproducem din același volum mai întâi părerile profesorului ungar L. Tamás : „Tradiția savantă, spune Tamás, care face pe Românii din Transilvania coboritori din coloniștii lui Traian, aduși în Dacia la începutul celui de al 2-lea secol al erei noastre, nu apare decât în secolul al XV-lea... Sunt argumente... care tind să probeze că, origina poporului și a limbii române trebuiesc căutate în ținuturile sud-dunărene” (pag. 19). Prof. Brătianu reproduce mai departe părerea istoricului bulgar P. Mutafciiev și anume : „Vechea populație romanizată a Munteniei occidentale actuale..., a Transilvaniei a Moesiei și a Sciției Minore a fost împrăștiată și nimicită în vremea migrațiunilor... se poate afirma cu certitudine, spune istoricul Mutafciiev, nu se afla populație română în regiunile limitrofe ale Dunării” (pag. 25). Prof. Brătianu se ocupă și de alte teorii, tot așa de bine-

1) G. I. Brătianu : *O enigmă și un miracol istoric : Poporul românesc.* București 1940, p. 81. Apărută și în trei limbi străine.

voitoare, cum ar fi acelea care tronează la Belgrad, la Zagreb, la Atena, etc., totuși ne oprim aici, fiindcă în lipsa unor documente *scrise* oricine, nu numai învățații, se cred autorizați să spună că *Românii sunt un popor fără istorie!*

Cu toate acestea *satul bătrânesc* al Românilor, care cade tocmai în epoca „întunecată”, credem că va lumina cel puțin în parte întunericul care apasă asupra începutului din istoria acestui popor. Declar în același timp, că aceasta este prima expunere, ce s'a făcut vreodată asupra satului bătrânesc. Expunerea va fi asupra acestui sat în legătură cu răbojul. Deși asemenea sate au existat foarte numeroase în veacul de mijloc, deși la noi au durat până acum 30 de ani, totuși știm prea puțin și de unele și de altele. Ceea ce știm este în legătură cu proprietatea. Documente juridice în legătură cu aceasta sunt multe, dar nu așa de explicite, încât să putem deduce admirabila organizație a unui sat bătrânesc. Numai răbojul ne va da posibilitatea să facem cunoștință cu această organizație, dar și cu tot așa de admirabilele calități ale poporului românesc.

2. *Ce este un sat bătrânesc?* Luat după numele lui înseamnă un sat de altădată, un sat, care nu este la fel cu satele de astăzi. De fapt este vorba de organizația satului și nu de satul însuși. Astfel satul bătrânesc ne va istorisi organizarea Românilor în sate din timpuri, când nu se știa scrie și ceti. Cu toate acestea, organizația satului bătrânesc a fost *scrisă*, scrisă însă în felul ei, vreau să spun, că organizația satului bătrânesc a fost *crestată* pe răboj. Dar pentru ca să putem citi răbojul, să-mi fie îngăduit, să fac o lecție asupra răbojului și a creștăturilor de pe el.

3. *O lecție despre răboj și creștăturile de pe el.* Răboajele putem să le separăm în două mari grupuri: răboajele din 2 bucăți și răboajele din o singură bucată.

Răbojul din 2 bucăți se compune din *cotor* și *țancușe*, despărțite complet între ele prin o tăietură curmezișe numită *țancuș*.

Acest răboj se întrebuintează pentru ținerea unei *singure* socoteli dintre două persoane cu interese *potrivnice*, una care *dă*, alta, care *primește*. Exemple: răbojul cărușaului, cel mai răspândit astăzi; răbojul de dări; răbojul de marfă luată pe datorie; răboajele boiangiilor și ale abagiilor, care țin socoteala și de arvună, prin urmare și de ce mai are de plată clientul, etc.

Răbojul din 2 bucăți fiind un instrument de ținut socotelile unor afaceri negustorești, îl vom numi: răbojul afacerilor de natură *economică*.

Răbojul din o singură bucată este de cea mai mare importanță pentru noi.

Răbojul din o bucată se prezintă sub forma unei *bâte* sau a unei prăjini și ajunge până la 2,50 m și poate și mai mult. Pe când pe răbojul din două bucăți avem o *singură* socoteală între două persoane cu interese potrivnice pe un răboj din o singură bucată se țin socotelile care privesc pe toți capii de familie ai unui sat bătrânesc, acesta este: *răbojul satului*. Fiecare cap de familie are bucată lui de răboj pe răbojul satului. Cu cât sunt mai mulți capi de familie în sat, cu atât răbojul din o bucată este mai lung. Pe un singur răboj al satului bătrânesc de zece capi de familie se găesc peste una sută de socoteli ținute la zi. Toți capii de familie au *același interes*: să plătească, în mâna primarului, *ales* de ei, dările atât cât trebuie, în mod cinstit pentru toți. Având în vedere felul de afaceri, ce se țin pe răbojul din o singură bucată, îl vom numi răbojul afacerilor de natură *socială*.

Controlul socotelilor se deosebește de asemenea dela un răboj la altul. La răbojul din două bucăți, controlul se face punând cele două bucăți una lipită la locul ei de cealaltă. Dacă creștăturile de pe cotor sunt exact în prelungirea creștăturilor de pe țancușe, e dovadă, că nu s'a făcut nicio înșelăciune. Pe când controlul la răbojul din o bucată — răbojul satului bătrânesc — se face cu totul altfel. Răbojul satului stă la primărie, în văzul tuturor. Oricine din sat poate să-l cerceteze așa, că o greșală sau înșelăciune se dă numai decât pe față. Există prin urmare la răbojul din o singură bucată un *control obștesc* și atunci încă un motiv, de ce am numit răbojul din o singură bucată răboj *social*, față de cel *negustoresc* din două bucăți.

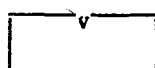
Dar la răbojul din o singură bucată, răbojul satului, mai putem avea un al doilea *control*, însă numai în cazuri excepționale: când se întâmplă ca satul să nu aibă deplină încredere în primar. Atunci fiecare cap de familie are un răboj din două bucăți, pe care se crestează numai suma, ce-a plătit în mâna primarului. În cazul acesta trebuie să lase cotorul la primărie și să ia cu el numai țancușa. Capii de familie fac controlul acesta — după cum am spus — numai când n'au deplină încredere în primarul lor. În Vadu-Dobri, unde am avut prilejul să cunosc satul bătrânesc, treizeci de ani, cât a fost *ales* ultimul primar al satului, răbojul din două bucăți n'a avut ființă.

Creștăturile de pe răboj. Este un lucru care e bine să-l cunoaștem dela început: denumirile de *răboj* și de *răvaș* sunt de origine slavă, pe când creștăturile de pe răboj sunt curat romane. Urmările acestei constatări sunt de cea mai mare importanță pentru istoria trecutului nostru. Dau un exemplu: dacă *numele* de răboj și răvaș sunt slave,

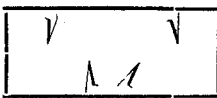
iar *crestăturile* sunt romane, atunci este logic ca Slavii să fi venit în părțile noastre înaintea Romanilor, ceea ce s'a cam adeverit!

Crestăturile sunt :

$I = 1$, i se zice crestătură „în picioare“, sau „în deal și vale“ ca în jud. Hunedoara.

 = 1, crestătură „pe multe“. De fapt e tot o crestătură în picioare = 1.

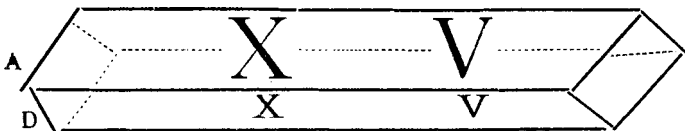
$V = 5$, o chiamă „cinci cu furca în sus“.

$/, \backslash$, adică *cinci* în șase feluri. Cele mai întrebuințate pe răboj: / și \ li se mai zice și „*cinciture*“.

$X = 10$, i se zice „*cruce culcată*“.

Crestăturile sunt *numere*. Când citim crestăturile pe răboj, facem *adunare*.

Inmulțirea pe răboj se face mai des cu zece (10) și numai pe răbojul din o bucată. Dacă V și X pe fața A înseamnă *cinci* și *zece*, aceleași crestături, tăiate pe fața următoare, înseamnă *cincizeci* și o *sută*.

zece - cinci (A)

o sută - cincizeci (D)

Semnele ajutătoare pe răboj: — se întrebuințează cu deosebire pe răbojul dintr'o singură bucată.

' , • , împunsătură de cuțit = 1.

□ , scobitură de cuțit = 1 sau *punsură*.

• , *pontul* mic = 1.

○ , *pontul* mare sau roată = 1.

Semnele ajutătoare sunt *unități*, ele însoțesc totdeauna crestăturile romane și ajută la formarea numerilor.

• X = 11 , V •• = 8.

Crestăturile pe răboaje sunt *numere* și nu litere sau altceva. În al doilea rând: *înțelesul* crestăturilor pe răboj este *convențional*. În adevăr crestăturile pe răboj pot fi numere abstracte: numerele de ordine ale caselor din sat. Dar de cele mai multe ori crestăturile reprezintă numere concrete de ex:

III = 3 jugăre sau trei vite, sau trei transporturi etc.

De multe ori însă, deși creștăturile sunt tăiate pe răboj, ele n'au înțeles de numere, ci servesc drept *semne de control*. Așa pe răbojul din comuna *Tiuri* de lângă *Blaj* creștătura X servește la controlul socotelilor, când lipim țâncușa de cotor. Socoteala pe acest răboj se ținea cu ajutorul ponturilor mici. La boiangii creștătura X este = 10, dar în același timp servește și drept semn de control etc.

Prin urmare totul este convențional și de aceea *Nicolae Olahus* (1493—1568), român după cum îl arată numele, fost totuși primat catolic al Strigoniului, vorbind în cronică sa despre creștăturile pe răboj, le definește „*inter se significantes*“, adică înțelesul creștăturilor pe răboj așa după cum au convenit între ele (inter se) persoanele a căror afacere este legată prin răboj. Iată de ce răboajele trebuiesc pe cât e posibil, să fie studiate la fața locului.

4. *Descrierea răbojului unui sat bătrânesc*. — Răbojul satului bătrânesc este din o singură bucată, o cracă de alun, netezită în lungul ei în patru fețe. Este împărțit în mai multe răboaje mai mici, câte unul de fiecare cap de familie din sat. Răboajele mai mici sunt despărțite între ele prin creștături adânci jur împrejurul „răbojului satului“. Fiecare din aceste despărțituri ține socoteală de:

A) vitele, oile și jugările de pământ,

B) dările ce urma să plătească capul de familie pentru fiecare din aceste trei feluri de avere.

Răvașele mai mici erau tăiate, pe răbojul satului, la rând cu numerele de casă din sat (fața C). Așa al 3-lea răboj mai mic privea pe capul de familie, care locuia casa din sat cu nrul 3.

Înțelesul creștăturilor pe răbojul satului. — Se crestează pe:

Fața A.... proprietățile: vite, oi și jugăre.

„ B.... dările în zloți și libre.

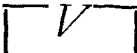
„ C.... numerile caselor din sat.

„ D.... oi (impunsăturile de cuțit) și numerile / și X înmulțite cu zece.

Prin urmare când citim pe figură:

|, / și X înseamnă: vite, oi, jugăre proprietăți (A), zloți, dare (B).

Creștătura pe muche = 1 înseamnă zloți, dare (B), mai înseamnă și numere de case (C).

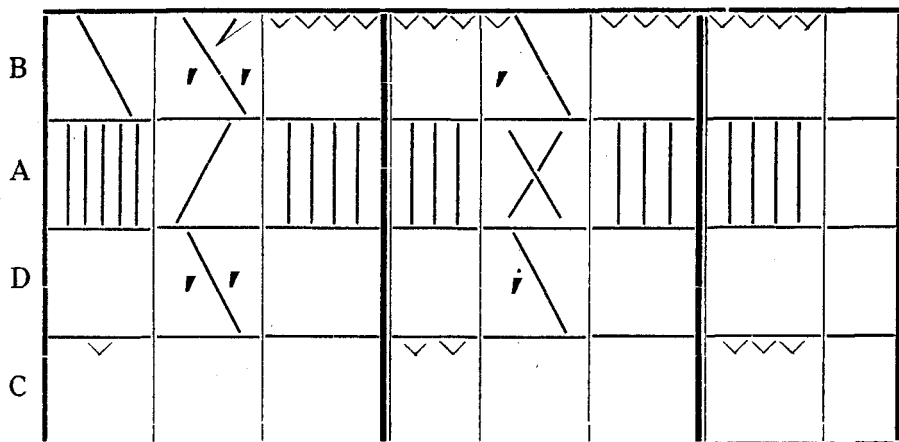
 = 5 libre, dare (B).

Impunsătura de cuțit = 1 înseamnă o oaie, proprietate (D); înseamnă și o libră, dare (B).

Dările sunt :

1 zlot pentru o vită — pe un an.
 1 libră „ o oaie — „ „ „
 1 zlot „ un jugăr „ „ „

Răbojul satului bătrânesc

5. *Organizația satului bătrânesc.* „O istorie de sate (și de preoți), spune Iorga, e istoria Ardealului românesc. Ea trebuie să fie scrisă de noi, însă e mai greu a o scrie decât istoria unui Stat... Vieța modestă de acolo nu lasă alte urme decât *durata* și *îmbogățirea neamului*”. Intre satele noastre de tot felul satul *bătrânesc* este puțin cunoscut și cu totul neînțeles. Cu siguranță că lui i se cuvine un capitol de seamă. Va trebui însă, până mai este vremea, să fie studiat *la fața locului*, căci tot ce este în legătură cu răbojul nu poate fi priceput altfel.

Satul, pe care țaranii din munți îl numesc *bătrânesc*, și care până aproape de noi a fost administrat de capii de familie ai satului, a mai păstrat în organizația lui numai unele din *obiceiurile pământului*, fără îndoială prea puține, dar totuși de mare importanță, pentru ca să fie cunoscute cât mai amănunțit.

Stăpânirea austriacă și mai pe urmă cea ungurească au respectat numai unele obiceiuri vechi, păstrate în câteva sate bătrânești, răspândite în creierul munților. Se înțelege dela sine, că aceste stăpâniri nu și-au dat seama de însemnătatea unei organizații a satelor păstrate de pe vremurile când Ungurii nu puseseră încă piciorul în Europa. Stăpânirea se mulțumea să încaseze dările în mod sigur și fără nicio cheltuială.

Satul bătrânesc, care a ajuns până la noi, există numai în parte de ce fusese odată. În adevăr, conform obiceiurilor strămoșești, toate căpeteniile satului erau *alese*. Altădată capii de familie din sat alegeau

pe cneaz și pe juzi. În timpurile din urmă alegeau numai unul și-l numeau primar. *Alesul* satului bătrânesc reprezintă numai puterea executivă a cnejilor de altădată, însă numai în ce privește dările. Puterea juridică a fost luată de stăpânire, adică de Stat pe seama lui.

Prin urmare, primarul era *alesul* satului, recunoscut de stăpânire. Alegerea aceasta era un drept al locuitorilor din sat, precum tot un drept al lor era, să fie impuși la dări, nu de stăpânire, fie ea austriacă, ungurească sau alta, ci de *alesul* lor, adică de primar. Așa pomeniseră ei din vechi și erau într'atât pătrunși de acest drept, încât, după cum spunea un bătrân din sat: „apoi nici nu se putea altfel“. Moșneagul rămăsese din aceia, care în tinerețe apucaseră să aleagă pe ultimul lor primar. Cu siguranță, acestea erau singurele moșteniri din vremurile de mult dispărute.

Alegerea primarului în comuna Suseni, jud. Argeș. În satele bătrânești din sudul Carpaților alegerea primarului sau a *pomojnicului*, cum i se spune în partea locului, se făcea cu mare alai și împreună cu „omul lui Dumnezeu“, adică cu preotul din sat. O descriere mai amănunțită ne este dată, aceea din com. Suseni, jud. Argeș.¹⁾

Când venea vremea, să aleagă un nou pomojnic, cei patru *pristavi* ai satului ieșeau la hotar și făceau *strigarea peste sat*, iar locuitorii, care știau de ce este vorba, se *strângeau la sfat* și toți fiind de față, chibzuiau pe cine să pună pomojnic și dacă nimenea n'avea nimic de spus în contra celui ales, porneau spre biserică, cu toate că *alesul se prefăcea, că nu vrea* și căta să se ascundă, căci așa era obiceiul al vechiu. Dar obștea nu-l slăbea și-l ducea la altar și spunea: „P'asta-l vrem părinte! Să ni-l sfințești pomojnic!“ După aceasta urma slujba investirii: *Alesul și preotul ocoleau pistolul în sunetul imnului „Isaia dăntuește“* cântat de toți cei de față de „tremura catapeteasma și sfinții pe păreți“, spunea unul, care în tinerețe luase parte la o așa alegere. Apoi se citea molitfa, se cânta „Miluește-ne pe noi Dumnezeule...“ și pe urmă se striga de trei ori „ *vrednic este!*“ Ceremonia din biserică sfârșită, urma cea din câmp la tufanul cu icoana și acolo obștea satului da pomojnicului *Băful*²⁾ și-i ziceau: „*să te porți bine și să trăiești!*“

¹⁾ T. A. Stoianovici: *Un funcționar sătesc: „Pomojnicul“* în *Sociologie Românească*. Director D. Gusti 1942, p. 485—493.

²⁾ În regiunea Brașovului, răbojului i se zice *bătă*. Pe aici răbojul servește și de baston și de instrument de ținut socoteli (răboj și răvaș). Aceasta se petrece, când de ex. vâtaful socotește pe lucrătorii în pădure la tăiatul lemnelor, etc.

În Comuna Suseni lucrurile se petrec altfel: când obștea satului dă *băful* în mâna pomojnicului, alesul lor, îi încredințează în scelași timp și puterea de conducere a satului, dar îi dă în același timp și dreptul să *bată cu băful* pe cei recalitrânți.

Cu ocazia aceasta aflăm, că exact același ceremonial se petrecea cu alegerea Domnilor—Voivozi la Tronul Țării Românești și al Moldovei. În adevăr, Paul de Alep povestește cum s'a făcut alegerea la domnie a lui Constantin Basarab Cârnel, urmașul lui Matei Basarab: „Crainicul, scria Paul de Alep, strigând poporul, toți locuitorii se adunau la Curte, primind în unanimitate alegerea lui Constantin, care se speria de aceasta și se ascundea, dar fu găsit cu toată frica sa și scos înaintea poporului”. Mitropolitul îl sfințea, iar noi strigam de trei ori, „vrednic este!”¹⁾ Cam tot așa se petreceau lucrurile cu alegerea lui Constantin Brâncoveanu de către „boierii cei mari și al doilea”. Alesul se prefăcea că nu vrea să primească noua demnitate și se ascundea, boierii îl găsesc „și-l luară de mâini și-l împingeau de spate”, spune cronicarul,²⁾ iar poporul striga „toți vrem, toți poftim”.

Dacă aceste obiceiuri au fost mai vechi în satele bătrânești, apoi datorită lor, am putea să întrevădem, din ce pătură socială s'ar trage Voivozii noștri.

Dar să revenim la *bățul* pe care obștea satului îl oferă pomojnicului ales de ei: Bățul era *ne-boit*, adică alb, din lemn de alun, înalt cât omul. Bățul acesta nu era numai însemnul puterii pomojnicului dar totdeodată și catastihul sau condica lui. Pe băț pomojnicul *însămna toate*. Când luai bățul și te uitai, știai toate limpede. Autorul, după care iau toate acestea în legătură cu cele ce se petreceau odată în satul Suseni, nu descrie bățul; nu arată ce fel erau *țaglele*, (creștăturile) pe care pomojnicul le tăia pe băț, încât, „*cine se uita pe el, vedea toate cum vezi pietrele pe fundul apei limpede și liniștite*”. Totuși, cred că n'a fost greu de priceput că, dacă „*toate erau în seama pomojnicului, dar nu trebuia să le facă singur*”, cum spuneau bătrânii satului; dacă în fine *pomojnicul însămna toate pe bățul lui, oferit de obștea satului*, atunci de bună seamă *bățul era de fapt răbojul satului*, de care știm ceva.

Ca și în Vadu Dobri, tot așa în Suseni vieța socială a satului se orânduia în jurul răbojului din o singură bucată, răbojul satului. La fel cu Susenii, toate satele din valea Dâmbovnicului se bucurau la alegerea pomojnicului de un ceremonial analog. Poate, spune autorul nostru: același cu care în veacul XIII se numeau noii Voivozi și Cneji. Fără îndoială, acestea erau obiceiuri despre care un bătrân din sat, spunea că „*erau lucruri vechi, pe care nu le puteai schimba după poftă*”.

¹⁾ *Călătoriile Patriarhului Macarie de Antiohia în țările române*. Trad. de Emilia Cioran, Buc. 1900, p. 111.

²⁾ *Cronica lui Radu Popescu* — Magazinul istoric V. pp. 93—95.

Alegerea primarului de către capii de familie din sat și recunoașterea lui de stăpânire aveau urmări de mare importanță: legătura între locuitorii satului și stăpânire o făcea alesul satului, adică primarul. Stăpânirea nu se amesteca în treburile satului. În schimb tot ce se făcea sau se putea face în sat, se făcea *în fața primarului și cu învoiala tuturor*. Starea aceasta de lucruri în satul bătrânesc reiasă admirabil din vorbele altui bătrân: „stăpânirea hotăra darea, ce avea să plătească satul, *pe urmă treaba primarului!*“

Perceperea dărilor. Stăpânirea punea o dare anuală pe tot satul de ex.: 1000 (o mie) de zloți și de aici încolo „treaba primarului“. Ajunși aici, primarul punea dări pe capii de familie din sat, după numărul vitelor, al oilor și al jugărilor de pământ, ce avea fiecare. Stăpânirea nu avea niciun amestec la această impunere fiindcă primarul era alesul oamenilor din sat, recunoscut de stăpânire. De altmintrelea în sat totul se făcea prin bună înțelegere. Primarul proceda astfel:

Și în sat, ca și la stână, *se începea cu răbojul*, adică răbojul satului. Primarul întocmea răbojul satului, primăvara, înainte ca vitele și oile să iasă la păscut. De fiecare casă din sat venea la Primărie capul de familie să declare mai întâi numărul casei și pe urmă câte vite, câte oi și câte jugăre de pământ avea fiecare. Declarațiile le crestează primarul pe bucata de răboj al fiecărui cap de familie, la rând cu numărul casei. Numerele caselor le trecea primarul pe fața C, iar averea capilor de familie pe fața A și parte pe fața D. Primarul tăia toate aceste creștături și semne pe răboj, *toți locuitorii din sat fiind de față*.

După ce primarul creșta toate acestea pe răbojul satului dela primărie, el și *toți* cunoșteau averea fiecăruia din sat și atunci cu *învoiala tuturor*, hotăra dările, pe care primarul le impunea pe o mară (vită sau oaie) și pe un jugăr de pământ. Aceste dări erau precum urmează:

Pentru o mară mare (o vită): un zlot.

Pentru o mară mică (o oaie): o libră.

Pentru un jugăr de pământ: un zlot.

Dările acestea stabilite, *cu învoiala tuturor*, primarul impunea pe fiecare cap de familie după numărul de vite, de oi și de jugăre ce stăpâneau. Creștăturile și semnele, care arătau cât avea să plătească fiecare, le trecea tot primarul pe fața B, separat pe cotorul fiecărui cap de familie, *toți oamenii fiind de față*. Cu chipul acesta fiecare cap de familie știa de răbojul lui și de darea ce se cuvenea să plătească pe anul întreg. Dar fiecare cap de familie știa mai mult, el știa ce avere aveau ceilalți capi de familie din sat și ce dări urmau să plătească în mână primarului pe anul întreg. Cu alte cuvinte răbojul sa-

tului era *arhiva satului bătrânesc, era arhiva pe un an a satului*. Arhiva aceasta era întocmită de primar în văzul tuturor capilor de familie, adică a contribuabililor din sat. Tot ce sta în legătură cu dările putea să le citească pe răboj oricând și oricine din sat, deoarece răbojul satului sta la primărie, după cum am spus, în văzul tuturor.

Puteau să citească pe răbojul satului multe și anume :

1. — numărul casei a fiecăruia dintre capii de familie.
2. — câte vite, câte oi și câte jugăre avea fiecare cap de familie,
3. — ce dare plătea fiecare separat, în zloți sau în libre, pentru vitele, pentru oile și pentru jugările ce le avea,
4. — dacă primarul aduna toate aceste dări, obținea *venitul comunei* pe un an,
5. — cât a plătit în zloți sau în libre, în cursul anului, fiecare cap de familie, separat, pentru vite, pentru oi și pentru jugările de pământ,
6. — la finele anului primarul putea să vadă cât mai avea de plătit fiecare cap de familie, separat, pentru vite, pentru oi și pentru jugăre,
7. — tot la finele anului primarul putea să-și dea seama de suma, ce mai avea de incasat, pentru ca întreg venitul pe un an al satului să intre în casa primăriei,
8. — oricine putea să constate dacă socotelile erau *ținute la zi*,
9. — fiecare putea să-și dea seama că pe răbojul satului nu se putea ține decât socoteli cinstitute, fruct al buneii înțelegeri, ce domnea printre locuitorii satului bătrânesc.

Răbojul satului bătrânesc era actul scris în felul lui, prin care se garantau drepturile și datorile fiecărui cap de familie din sat; răbojul acesta era icoana vieții din satul bătrânesc.

Am mai spus, că răbojul descris mai sus, era în același timp arhiva satului bătrânesc. Această *arhivă*, așa de simplă, așa de completă, era lăsată la primărie, în păstrarea *alesului* satului, adică a primarului, omul de încredere, ascultat și respectat de toată lumea din sat.

După ce primarul plătea la Ocolul silvic suma de zloți, impusă de stăpânire asupra satului, rămânea mai totdeauna un *prisos*, pe care primarul îl întrebuița, cu *învoirea tuturor*, precum urmează: se ștergea de pe răvașul satului partea (darea) săracului sau a văduvei; sau dacă murea vreo vită, sau dacă mănâncă lupul oaia, se plătea *darea* omului, din *prisos*.

Fără îndoială, istoria socială a Românilor, întrezărită prin mijlocirea răvașului ne înlesnește, să ne dăm seama în câte direcțiuni sociale era dezvoltată viața Romanilor din satele bătrânești și a satelor mai vechi de mult uitate.

Încă un fapt care dovedea spiritul „din vechi” conform căruia era organizat satul bătrânesc, este că *munca alesului* satului, adică a primarului, *nu era plătită* și nimeni nu se gândia să o plătească. Primarul se mulțumea cu ce-l *omeneau* capii de familie din sat și cum spunea ultimul primar al unui sat bătrânesc: „oamenii trebuiau să mă omenească cu ceva, fiindcă uneori aveam mult de lucru”. Dar banii cu care capii de familie din sat omeneau pe primarul lor, nu erau în niciun caz din *prisos*, ci numai din ceea ce dau dela ei. Cu alte cuvinte alesul satului n’avea dreptul la leafă, aceasta o știa dânsul dinainte.

Cu toate acestea însărcinările pe care le avea primarul, prin faptul că era *alesul* satului, nu se mărgineau aici; el administra satul în adevăratul înțeles al cuvântului. Aceasta este o altă față a organizației satului bătrânesc: Primarul odată ales se bucura de toată cinstea și de tot ajutorul de care primarul ar fi avut nevoie pentru ca buna înțelegere să domnească în sat. În adevăr, toți locuitorii satului săreau în ajutorul primarului, ori de câte ori ar fi fost vorba să se facă ceva în folosul buneii înțelegeri din sat: Pe cel *încăpățânat*, spunea un bătrân, pe cel care *nu cădea la invoială*, adică pe cel care strica bunul mers al lucrurilor în sat, *il luau la mână cu toții*, și este ușor de înțeles, ce vroia să zică aceasta. Iar când unul din sat făcea vreo *mișelie*, apoi *il dau cu toții* pe mâna jandarmului. Totdeauna capii de familie ai satului *mergeau împreună*. Când inchiriau *pășunile toți erau la un loc*, adică dau un singur preț și nu se lăuau la întrecere.

Ajutorul pe care capii de familie îl dau primarului în vederea unei bune administrații a satului bătrânesc, mergea mai departe și de astădată este cu totul de altă natură.

Pentru ca primarul să nu greșească, locuitorii satului bătrânesc exercitau un dublu control asupra a tot ce făcea primarul. Totuși nu trebuie să considerăm drept o scădere a autorității primarului faptul că orice făcea era ținut să o facă, toți fiind de față. Sau că aceasta ar însemna, că oamenii din sat ar controla pas cu pas administrația alesului lor din cauză de neîncredere sau de bănuială. Toți capii de familie fiind de față înseamnă, că se naște un al doilea control al locuitorilor *ei întrei ei*. Când de ex. capii de familie declarau în fața primarului câte vite, câte oi și câte jugăre de pământ aveau fiecare, atunci, toți fiind de față, cel cu declarația trebuia să spună adevărul. Prin urmare *alesul* satului, primarul, era ferit, să facă vreo greșeală, deci nu putea să creșteze numere greșite pe răbojul satului, iar ca urmare, niciunul din capii de familie n’aveau să plătească nici mai mult decât darea ce li se cuvenea. Cu chipul acesta orice vrajbă în satul bătrânesc era înlăturată încă dela început.

Exista prin urmare în satul bătrânesc un *control reciproc* între capii de familie ai satului, control care venea în ajutorul unei bune administrații a primarului, dar care urmărea în același timp și *buna înțelegere* în cuprinsul satului. Numai astfel de moravuri fereau comuna de amestecul unei autorități străine în afacerile din sânul ei. Locuitorii satului făceau din satul lor bătrânesc un sat autonom, așa cum fusese pe deplin altă dată.¹⁾

Numai astfel de obiceiuri, numai cu o astfel de organizare a satului bătrânesc ne putem explica, de ce acest popor înconjurat de trei părți de Slavi și o parte de Unguri, lipsit de o putere centrală de stat, care să-i apere și totuși să dureze 16 veacuri, drept un popor de Români bine încheșat, așa cum îl vedem astăzi, spre marea mirare a acelora, care nu i-au cunoscut trecutul.

Răvașul satului bătrânesc ține legătura între generațiile din trecut și cele de astăzi, care cu tot progresul social și economic, suntem totuși în drept să admirăm felul lor de a fi trăit.

Când vezi oamenii aceștia — țărani noștri — așa de bine înzestrați de natură, trup și suflet, nu știi, ce să admiri mai mult la ei, ingeniositatea sau gospodăria lor admirabilă bazată pe buna înțelegere a locuitorilor din sat. Fără îndoială, aici e vorba de orânduiele vechi de mai multe veacuri, acum uitate.

Ce vitalitate în generațiile nenumărate, unele după altele, care au păstrat în jurul răbojului lor obiceiuri create în timpuri, când încă nu se vorbea limba românească. Ce persistență la țărani noștri, față

¹⁾ Am spus, că satul pe care Românii îl numiră mai târziu bătrânesc, a existat în veacul de mijloc în toată Europa și în legătură cu aceasta mai putem adăoga, că *Veneția*, unul din orașele cele mai curat medievale, este înrudită de aproape cu satele bătrânești.

În adevăr, când cu năvălirea Hunilor (sec. V), dar mai cu seamă a Lombazilor (sec. VI), populațiile de pe litoral se refugiară în insulele lagunelor, pe care nu le-au mai părăsit. (Diehl).

În fiecare din aceste insule locuite s'a format la început câte un sat, care în lipsa puterii centrale a Imperiului roman, dispărută în 476, satele din insule se organizară dela sine cu scopul de a menține buna înțelegere în sat și a se apăra contra pericolelor din afară. Iar mai târziu, datorită unei situații geografice dintre cele mai favorabile unui comerț întins cu țări îndepărtate, acele sate se uniră laolaltă și dădură naștere *Veneției*, pe care o cunoaștem destul de bine. Însă în această federație fiecare insulă, fiecare sat, își păstrează autonomia sa administrativă și juridică. Astfel „satul devine celula fundamentală a organizației viitoare (a orașelor medievale). (Kropotkine, op. cit., p. 133). Oricât ni s'ar părea de complicată organizația *Veneției*, oricât a fost ea de grandioasă, să nu ne mire, că această organizație o găsim în mic în satele medievale, deci și în satul nostru bătrânesc.

de alte popoare a căror obiceiuri din vechi n'au păstrat astăzi decât farmecul amintirii; pe când în lumea românească trăiesc obiceiuri cu același rost, pe care le-au avut cu multe veacuri în urmă și mai vechi decât toate popoarele care-i înconjoară.

Este adevărat, că și acestea dispar încetul cu încetul. Mai întâi dispare răbojul și cu el obiceiurile legate de răboj, căci în sfârșitul sfârșitului așa vrea mersul lumii.

6. *Sate cu răboaie bătrânești în Bulgaria și Rusia.* Sate bătrânești sau ceea ce au fost ele odată, au existat în alte țări ca și la noi. De altmintrelea o lume a răbojului a existat la diferite epoci în toate țările din Europa. „Vieța modestă” cum o definește Iorga, din acele sate, a căror întreagă istorie era *crestată* pe o cracă de alun, nu putea să atragă atenția scriitorilor din vremea lor, prin urmare nu e de mirare, că izvoarele *scrise* să lipsească sau să fie foarte rare și acelea necomplete. Totuși putem da unele informații *scrise*, care se referă la întrebuintarea răbojului și la organizația acelor sate, pe care țărani noștri le-au numit *bătrânești*.

În primul rând e vorba de un sat din *Bulgaria*, contimporan cu satul bătrânesc dela noi și de care ne-am ocupat mai sus: Cunoscutul filolog și istoric C. Jirecek în timpul călătoriei făcute în Bulgaria, în anul 1883, a găsit într'un sat un fel de arhivă a comunei, care reprezintă o importanță deosebită... Anume, el a găsit la primarul satului o *colecție de bastonașe tăiate în patru fețe*, anume 4 (bețe) mari și 250 (bețe) scurte, acoperite toate fără excepție cu crestături. Aceste bastonașe formau controlul tuturor contribuabililor din sat, pentru plata dărilor către stat și comună. Pe o față a bastonașului erau crestăturile, care arătau cât trebuie să plătească contribuabilul, pe a doua cât a plătit până acuma. Bastonașele mai lungi priveau socotelile generale ale primăriei, cele scurte intrau în amănunte pentru socoteala fiecărei gospodării (din sat). Fiecare gospodar avea acasă cealaltă parte (scurtă) a bețișorului. Potrivirea celor două părți (scurte) slujea drept dovadă despre faptul, în ce măsură fiecare locuitor al satului și-a făcut datoria de contribuabil.

Bastonașele cele lungi, erau răboaiele din o singură bucată, răboaiele satului, care se păstrau la primărie. Cele 250 mai scurte, găsite la primărie, făceau parte din răboaiele din două bucăți, cu care contribuabilii satului (se vede că în sat erau 250 de contribuabili) își țineau socoteala de ce plăteau în contul dărilor. Bețișoarele scurte dela primărie erau *cotoarele* răboajelor din două bucăți, iar „cealaltă parte, pe care fiecare gospodar o avea acasă”, era *fanțușa*. La Bulgari în

loc de controlul *obștesc*, cum se obișnuia în satul nostru bătrânesc, fiecare contribuabil bulgar își făcea controlul lui propriu cu ajutorul țancușei.

Un alt caz și mai interesant îl întâlnim în *Rusia*. În letopisețul dela Novgorod sub anul 1209 se vorbește de uciderea *posadnicului* Dimitrie. Acesta era *alesul* capilor de familie din Novgorod adică primarul *ales* al comunei. Autoritatea de stat, reprezentată prin voivod, nu putea să se amestece în treburile comunei. Voivodul, adică autoritatea superioară, nu putea să înlăture pe *posadnic* în niciun act de administrație sau de judecată. Adesea *posadnicul* lua măsuri singur. În fine *posadnicul ales* nu era funcționar (adică nu era plătit cu leafă); le era mai degrabă colaboratorul voivodului, adică al autorității, dar uneori era și mai puternic decât voivodul.

Se vede însă că *posadnicul* Dimitrie, abuzând de puterea pe care i-o conferise capii de familie din sat, s'a îmbogățit pe spinarea locuitorilor din Novgorod. Locuitorii țin o adunare, iar ca urmare *posadnicul* este ucis și casele lui Dimitrie și ale fraților lui au fost arse, averea lor împărțită între locuitorii satului. Și spune letopisețul: după omorârea lui, „*scândurelele* găsite la *posadnicul* Dimitrie au fost singurele obiecte pe care Novgorodenii le-au predat voivodului”. Pe *scândurele* erau însemnate dările și alte venituri ale comunei; aceste *scândurele* erau de fapt răboaje.

Important este că letopisețul spune clar, că *posadnicul* (primarul) satului era *ales*. Odată *ales* dispunea de mari puteri, de care a abuzat și a fost ucis. Se poate vedea de asemenea, că el n'a abuzat pe calea impozitelor, căci cu răbojul nu se pot face înșelăciuni și în adevăr, toate răboajele găsite la primar, răboaje pe care „erau însemnate dările și alte venituri ale comunei”, au fost toate predate voivodului. Letopisețul nu spune cum făcea *posadnicul* impunerile și cum culegea dările crestate pe răboaje; totuși putem vedea asemănarea satelor rușești, *libere* din veacul XIII, cu satele noastre bătrânești și unele și altele aparținând veacului de mijloc.

Toate acestea dovedesc, că satul nostru bătrânesc a trăit în Bulgaria pe la 1883 și probabil și mai târziu. Dar chiar pe la 1209, adică în veacul de mijloc, trăia în plină putere satul „*liber*”, cum îl numesc Rușii. Sate de acestea cu primari (și juzi) *aleși* erau, în veacul de mijloc, în toată Europa. În timpurile acele turburi, în lipsa unei puteri centrale, satele trebuiau să ia singure măsuri de siguranță pentru ca să se apere contra pericolelor dinafară, iar înăuntru *buna înțelegere* între locuitorii satului să fie prima măsură.

7. *Satele medievale.* Aici facem istoria economică și socială a neștiutorilor de carte, prin urmare ne-am putea aștepta să nu dispunem de o istorie scrisă a satului autonom din veacul de mijloc, cu atât mai puțin a satului bătrânesc dela noi. În o istorie a satelor medievale n'am putea întâlni personalități istorice nici instituțiuni centrale (de Stat).¹⁾ Tocmai de aceea *vieața modestă* din aceste sate, așa de bine caracterizate de Iorga, este fără îndoială una din cauzele pentru ce „Istoria întâlnește multe greutăți, ca să aducă la lumină instituțiunile veacului de mijloc. La fiecare pas întâlnim informații simple, pe care nu le-am putea interpreta ajutați numai de documentele scrise”.²⁾ Dar tocmai de aceea informațiile obținute dela bătrâni despre satele noastre bătrânești sunt mai mult decât bine venite. Deocamdată citatele ce dăm mai la vale, vor scoate în evidență unele caractere specifice ale satelor medievale, caractere pe care le vom găsi intocmai în satele bătrânești dela noi:

„*Pretutindeni unde era posibil (în veacul de mijloc) să se treacă greutățile unei administrații în sarcina tradițiilor locale, se făcea cu bună învoială*”.³⁾ Fără îndoială buna-învoială exista între autoritatea de Stat austriacă sau ungară, așa cum va fi existat mai de mult sub alte stăpâniri, dar buna-învoială din partea acestor stăpâniri nu era lipsită de un interes material.

„*Vieața în comun a satului (din veacul de mijloc) s'a organizat dela sine ca o corporație, în care toți și-au luat asupra lor îndatorirea, ca să plătească seniorului un anume venit, în schimbul unei administrații complet autonome*”.⁴⁾ Autorul acestei constatări n'ar putea vorbi altfel, dacă s'ar ocupa de organizația satului bătrânesc apucat de noi în Munții Apuseni ai Transilvaniei.

„*Comunitatea satului era în general o asociație între familiile considerate ca având aceeași origine*”.⁵⁾ După cum vedem, este vorba de obștea satului formată din capii de familie din sat, care plăteau dările în mâna primarului.

„*Posadnicul, șeful comunei libere (Novgorod) era ales de adunarea cetățenilor (1209)*”.⁶⁾ Tot așa precum primarul sau pomojnicul din satele bătrânești erau aleși de capii de familie din sat, sau de obștea satului.

¹⁾ P. Kropotkine: *L'Etat son rôle historique*. Paris, 1906, p. 18.

²⁾ Idem *L'Entr'aide*. Paris, 1910, p. 150.

³⁾ Iorga: *Hist. des Roumains de Transyl.* V. I., p. 58.

⁴⁾ Max Weber: *General Econ. History trad.* London, p. 74.

⁵⁾ P. Kropotkine, *op. cit.*, p. 134.

⁶⁾ *Letopisețul Novgorodului*, citat de Oswald Balzer în *Narzaz*, p. 92.

„Nici o schimbare nu se putea face în raporturile economice, fără să fie decisă de către adunarea satului“.¹⁾ Pare că la noi să fi fost mai mult: Tot ce se făcea în satul bătrănesc, spre bunul mers al lucrurilor în sat, se făcea cu învoirea capilor de familie, toți fiind de față.

Nu se poate o mai mare, o mai perfectă asemănare între satele noastre bătrânești și satele autonome sau libere ale veacului de mijloc. Cuvântul *bătrănesc* dat de țărani noștri satului, pe care l-au moștenit dela înaintașii lor, arată vechimea unui așezământ social al Românilor din Dacia Traiană până în zilele noastre.

8. *Ce-au găsit Săcuii la venirea lor printre Români din munții Transilvaniei?* Răbojul este un document *crestat*, care ne desvăluie istoria poporului românesc din epoca, pe care istoricii au numit-o *întunecată*. În adevăr, răbojul dintr'o bucată ne-a descris felul lui, organizația socială a Românilor din veacul de mijloc, în satele lor, pe care mai târziu le vor numi sate bătrânești. De astădată vom arăta, servindu-ne tot de răboj, cât de înaintată era civilizația poporului românesc, când Săcuii, pribegi, veneau în Transilvania să găsească de lucru și un trai mai bun decât în Panonia lor săracă. Și atunci ne putem întreba chiar numai în urma acestor două exemple din viața veacului de mijloc a poporului românesc — și sunt multe alte exemple — se mai poate spune, că Români sunt un *popor fără istorie?*

— „Ungurii și-au întins stăpânirea în Ardeal, ne spune prof. Sabin Opreanu, abia în sec. XI. Cel dintâi a fost regele S-tu Ladislav, care a statornicit-o în Ținuturile Săcuilor, până la Mureș și Târnava Mică“ — 1085.²⁾ Ca să apreciem însă gradul de „statornicie“ al stăpânirii Ungurilor în Ardeal, la această epocă, e interesant să știm, că acest rege, Ladislav, se intitula singur: „șef al triburilor (Ungarorum), nu al țării, și rege din grația lui Mesia Dumnezeu“. Din acest titlu, pe care cum am spus S-tu Ladislav și-l atribuia singur, Iorga deduce „caracterul acestei regalități încă așa de nesigur“.³⁾ Ce este însă *sigur*, este faptul că Ungurii încep să emigreze în Transilvania, cel mai târziu pe la 1085, adică pe la începutul sec. XI.

În legătură cu aceasta e bine să știm, că pe la 1147, adică circa 60 de ani mai târziu, după „statornicirea“ Ungurilor în Transilvania, episcopul bavarez, Otton de Freising, mergând cu Cruciații spre locu-

¹⁾ P. Krop, *op. cit.*, p. 137.

²⁾ Sabin Opreanu: *Ținutul Săcuilor*. Lucrările Inst. Geogr. al Univ. din Cluj, v. III. Cluj, 1926—27, p. 50.

³⁾ N. Iorga: *Ist. Rom.*, v. III. București, 1937, p. 14.

rile sfinte, a observat la trecerea sa prin Ungaria, că Ungurii se adăposteau iarna în colibe de trestie și mai rar de lemn; vara sub corturi, la fel cu Bulgarii poposiți odată în regiunea Volgei de jos. Ungurii trăiau în grupuri foarte mici, care se mutau din loc în loc. Pe acea vreme începuseră să se ocupe câte puțin și cu agricultura.¹⁾

Din cele relatate până aici, deducem că Ungurii începuseră să părăsească Panonia și să se așeze printre Români din Transilvania încă de pe timpul când trăiau în triburi (sec. XI) și cu cel puțin 60 de ani înainte de ce începuseră „să se ocupe câte puțin cu agricultura“ (sec. XII).

Dar, urmărind drumurile de-a-lungul cărora Săcuii au venit în Transilvania, prof. Sabin Opreanu ne spune: Ungurii — e vorba de Săcui — au pătruns în Ardeal de-a-lungul a două drumuri, mai la nord pe Someș, iar la sud pe Mureș.²⁾ E însă ușor de văzut, că aceste două drumuri duceau pe Săcui în regiunile miniere, adică în regiunile muntoase ale Transilvaniei. Și atunci, cu siguranță, Ungurii emigrau în munții Transilvaniei *nu* cu gândul, ca să se apuce de agricultură. Nouii veniți printre Români din munți, căutau fără îndoială alte ocupații decât munca pământului. De altmintrelea ei sosesc în Transilvania în grupuri mici, mai numeroși începând cu a doua jumătate a sec. XI³⁾. Prin urmare, deși în Panonia Săcuii trăiau în triburi, venirea lor în Transilvania nu este o năvălire de barbari, nici de cuceritori, ei căutau de lucru și un trai mai bun decât acela pe care-l aveau în țara ce o părăseau. În adevăr, ei se îndreptau spre regiunile muntoase ale Transilvaniei fiindcă pe acele vremuri acolo se desfășura maximum de activitate economică. În regiunile minere ale Transilvaniei era de lucru pentru oricine și aceasta căutau și Săcuii veniți la rândul lor.

Două par a fi pricinile pentru ce Săcuii părăseau Panonia săracă spre a veni în Transilvania bogată, mai cu seamă la cele două epoci (1085 și 1147), când începeau să se ocupe câte puțin și de agricultură, cu alte cuvinte când începeau să se așeze. Ungurii veniți în Transilvania erau dintre aceia, cărora nu le era la îndemână agricultura, dar în munții Transilvaniei găseau de lucru în mine, atrași mai cu seamă de „sarea dela Turda, Ocnele Mureșului și Praid.⁴⁾ În Transilvania Săcuii au devenit săpători de mine, zidari de fortificații, etc., în fine *mese-riași*.⁵⁾ În centrele industriale Săcuii au fost totdeauna prețuiți ca lucrători dibaci.⁶⁾

¹⁾ Marc Bloch: *La Sté Féodale. La Formation des Liens de Dépendances*, Paris, p. 30.

²⁾ S. Opreanu *op. cit.*, p. 200.

³⁾ *Ibid.*

⁴⁾ *Ibid.*, p. 100.

⁵⁾ Dr. S. Fényes. *Ungaria revizionistă*, trad., p. 12.

⁶⁾ Enric Wachner. *Județul Ciuc*. Cluj, 1926—27, p. 305.

Dar a mai fost o altă cauză poate mai veche și mai puternică, care a provocat emigrarea Ungurilor în Transilvania : regele Sf. Ștefan (997—1038) a avut mult de lucru cu creștinarea triburilor ungurești. A trebuit să recurgă la cavalerii germani, cu ajutorul cărora a zdrobit pe șefii triburilor ungare, răsvrățiți de unul dintre ei Koppani.¹⁾ Dar cavalerii germani, oameni ai apusului, disprețuiau munca și totuși trăiau de pe urma agriculturii. Moșiile lucrute de șerbi constituiau averea bogătașilor din apus pe acele vremuri. În consecință cavalerii germani fură dăruiți de Ștefan cel Sfânt cu mari proprietăți de pământ,²⁾ iar țărani unguri fură prefăcuți în *iobagi*, după obiceiurile aduse din apus de cavalerii germani și iobagi au rămas țărani unguri până azi. Prea adesea cavalerii veacului de mijloc au abuzat de forța lor armată față de țărani.

Mulți însă erau țărani unguri, care-și mai aduceau aminte de viața liberă, slobozi să cutreere țări îndepărtate și prin urmare, mulți vor fi fost, care nu s'au împăcat cu iobăgia și au luat drumul pribegiei spre Transilvania, unde puteau să trăiască liberi și să găsească un trai mai bun decât în țara lor, Panonia. Aceștia trebuie să fi fost cei mai mulți, parte din ei au populat regiunile miniere și au format poporul săcuesc din Transilvania.

Siculi „cum Blackis commixti in montibus confini sortem habuerunt“, spunea cronicarul ungar Simon de Keza pe la 1228 și anume : Săcuii au dus aceeași soartă cu Români, vecinii lor din munți. Iar Iorga la rândul său ne spune și mai mult : „Săcuii adoptară felul de locuință, felul de lucru, îmbrăcămintea, viața sufletească și alcătuirea fizică, în care găsim atâtea asemănări, cu propria noastră vieță“³⁾ românească. Dar mai este ceva : ajunși în Transilvania, Săcuii găsesc răbojul din două bucăți al Românilor, cu care aceștia își țineau socotelile în afacerile lor de toate zilele. Cu ajutorul creștăturilor romane, Români țineau pe răboj socoteala de sumele ce aveau să plătească sau să primească în urma datoriilor contractate sau a unei munci îndeplinite, de marfa luată pe datorie, care urma să fie plătită, etc.

După cum vedem răbojul din două bucăți, în astfel de afaceri înseamnă *credit*, unul care *dă* și altul care *primește*. Prin urmare răbojul din două bucăți stă dovadă, că Români erau oameni *așezați*, cu afaceri negustorești între ei. Ce afaceri de natura aceasta puteau să aibă Săcuii în Panonia lor, când pe acea vreme trăiau risipiți în cla-

¹⁾ Dr. S. Fényes, op. cit., p. 12.

²⁾ Ibid.

³⁾ N. Iorga : *Legăturile Săcuilor cu Moldova*, Bulet. Comis. Istorice II. 1916, p. 181.

nuri, când se adăposteau vremelnice în colibe de trestie sau sub corturi? Ce afaceri puteau să le ocupe vremea, când trăiau în grupuri mici, când în fiecare moment erau gata să părăsească localitatea cu corturi cu tot, fără să fie siguri, că se vor mai reîntoarce vreodată unii sau niciunii dintre ei?

Probă că Săcuii, înainte de venirea lor în Transilvania, nu făceau afaceri de oameni așezați, probă că nu cunoșteau încă răbojul, care să le memoreze socotelile, este că amestecați printre Români, Săcuii se grăbiră să adopte nu numai creștăturile romane — *litterae* ale lui Keza — dar chiar numele dat de Români răbojului lor. Săcuii spun la răboj *rebus*, care se pronunță *rebuș*, iar dacă Săcuii ar avea în limba lor sunetul *ă*, ar pronunță de-a-dreptul *răbuș*, întocmai ca și Români din munții unde s'au așezat Săcuii.

Dacă Săcuii veniți în Transilvania nu aveau răboj, e tot așa de sigur, că nici Ungurii din Panonia nu posedau un răboj al lor. În adevăr, ce fel de afaceri, ce fel de socoteli pe răboj puteau să țină Ungurii la epoca când Săcuii se despărțeau de ei și pribegeau în Transilvania? când poporul unguresc trăia încă în triburi, care se mutau din loc în loc? Cu siguranță, Ungurii rămași în Panonia nu foloseau răbojul, nu aveau vreo denumire pentru acest instrument de ținut socoteli și lucrul era natural. Pentru ca să ia naștere o afacere, ale cărei socoteli să se țină pe răboj, trebuie ca populația în chestiune, să aibă cel puțin un început de *stabilitate*. Așa ceva nu exista în poporul unguresc, când a venit să poposească în țara unde-i găsim astăzi. Cu atât mai puțin răbojul nu se întrebuinta în interiorul triburilor ungurești, afaceri în felul răbojului nu puteau să existe aici. *In interiorul triburilor totul este în comun.*¹⁾ Răbojul n'ar avea acolo nici un rost. Prin urmare, Ungurii nu foloseau răbojul la epoca, când Săcuii începeau să părăsească Panonia. Însă când mai târziu, în sec. XII, Ungurii „începură să se ocupe câte puțin cu agricultura“, când începură să se așeze, răbojul s'a ivit dela sine cu prilejul schimbului de produse ale Ungurilor agricultori cu Slavii, ce mai rămăseseră în Panonia, dar mai cu seamă cu păstorii și oierii români din Munții Apuseni, care la anumite epoci ale anului poposeau cu turmele în câmpiile Tisei și ale Dunării. Neavând răboj, Ungurii nu aveau nicio denumire pentru acest instrument de ținut socoteli și atunci ei adoptară denumirea slavo-română de *rovás*,²⁾ nume la fel cu *răvașul* Românilor din Munții Apuseni.

¹⁾ Pierre Kropotkine. *L'Entr'aide*. „A l'interieur de la tribu tout est mis en commun; chaque morceau de nourriture est divisé entre tous ceux qui sont présents“. Paris 1910, p. 122.

²⁾ F. Miklosich. *Etymologische Wörterbuch der Slavischen Sprachen*. Wien, 1886, p. 282.

Nu este semnificativ faptul ca Săcuii, *așezați* în Carpații orientali, să aibă pentru răbojul lor numele de *răbuș* (rebus), întrebuițat de Români din partea locului? pe când Ungurii din Panonia să folosească denumirea de *rávaș* (rovás) a Românilor din Munții Apuseni, care scoborau în fiecare an cu turmele lor în câmpia Tisei și a Dunării? Iar ca urmare, nu este tot așa de semnificativ faptul că Săcuii să aibă o denumire deosebită (rebus), de aceea (rovás) a Ungurilor din Panonia, cu toate că au trăit o vreme împreună?

Răbojul ne-a explicat cu ușurință toate acestea și de bună seamă ne va deslega și alte probleme din istoria economică și socială a trecutului românesc.

Dar să revenim la *răbojul din două bucăți* și să stabilim cauzele, pentru ce Săcuii fură *siliți* să adopte dela Români răbojul din două bucăți cu numele de *răbuș* (rebus): Săcuii emigrați în Transilvania, veniră cu gândul să muncească și atunci se grăbiră să adopte răbojul din două bucăți al Românilor, tocmai pentru ca să țină socoteală de munca depusă de ei, precum și de plata, ce li se cuvenea în schimb. Graba lor fu cu atât mai mare, cu cât își dădură seama, că *cu răbojul din două bucăți nu pot fi înșelați*. Dar nu numai atâta, Săcuii adoptară răbojul Românilor cu atât mai repede, cu cât *răbojul le permitea să se înțeleagă la socoteli cu localnicii, deși nu se puteau pricepe cu ei prin grai*.

Dacă răbojul din două bucăți ne desvăluie o parte din istoria economică a Românilor în legătură cu Săcuii din a doua jumătate a sec. XI și începutul celui următor; răbojul din o singură bucată ne va da prilejul să scoatem la iveală fapte din istoria socială a Săcuilor printre Români.

În adevăr, Săcuii venind în Transilvania mai găsesc *răbojul dintr'o singură bucată* pe care era crestată, de astădată, întreaga rânduială a satului autonom din veacul de mijloc, sat pe care Români il numiră mai târziu „satul bătrănesc”. Întrebuițarea răbojului dintr'o singură bucată, — răbojul satului cere locuitori *așezați* în sate bine organizate cu primari (cneji) *aleși* și cu *juzi* și *ei aleși dintre locuitorii satului, care să cunoască obiceiurile pământului*. Neapărat, asemenea sate implicau o *stabilitate* îndelungată pentru ca să ajungă la o organizație ca aceea, pe care au găsit-o Săcuii în satele Românilor din munții Transilvaniei și atunci se întâmplă faptul de mare însemnătate din istoria socială a Săcuilor, fapt, pe care Simon de Keza il redă așa de deslușit în cronică sa: Siculi „cum Blackis commixti in montibus confini sortem habuerunt”. În adevăr, desprinși din triburile ungurești și veniți în Transilvania, Săcuii nu mai puteau să continue vieța lor de trib

și de jaf, fie că erau prea puțin numeroși, dar mai mult, fiindcă, amestecați (mixti) cu Români, au trebuit să se așeze și să împărtășească aceeași soartă (sortem) ca și Români. Astfel fiind, ei își dădură seama de foloasele, ce puteau trage de pe urma organizației sociale a Românilor. În consecință Săcuii, așezați printre Români, adoptară organizația satului românesc. „Scaunele săcuești” nu sunt decât o copie fidelă a vieții sociale românești de pe atunci.

Adoptând organizația satelor românești, Săcuii adoptară implicit și răbojul satului, adică răbojul din o singură bucată. Răbojul din o bucată l-au cunoscut Săcuii în Transilvania, fiindcă Ungurii n’au avut sate bătrânești, iar satele care s’au format mai târziu erau făcute după modelul satelor din apusul Europei, de unde răbojul din o singură bucată dispăruse de mult și cu el și organizația bătrânească a satelor. De altminterlea cronicarii veacului de mijloc din Ungaria nu vorbesc niciunul despre vreun răboj în Ungaria, dar ne dau știri despre răbojul de care ne ocupăm aici, adică de răbojul Săcuilor din Transilvania.¹⁾

Săcuii, veniți în Transilvania găsesc aici o lume cu totul nouă: în clanurile vagabonde, pe care le părăseau în Panonia, prea adesea *frica* dicta ordinea printre membrii clanului sau al tribului. Pe când în satul bătrânesc al Românilor, Săcuii găseau *buna înțelegere* între locuitorii satului, care, în jurul răbojului din o singură bucată, garantau cea mai armonioasă organizație, ce a existat vreodată în o comunitate de țărani.

Ce mare deosebire era între starea socială înapoiată, în care se găseau Ungurii din Panonia, la epoca, când ne-au venit Săcuii și ce organizație socială superioară găsiră aceștia la Români din Transilvania! *Răbojul din două bucăți și acela din o singură bucată stau dovadă de gradul de civilizație înaintată a Românilor în satele autonome medievale, adică în satele bătrânești, față de Ungurii, care la aceea epocă abia se pregăteau să între în rândul popoarelor civilizate din Europa.*

¹⁾ În adevăr, iată cronicarul ungar *Verancsics* (1504—73), de care am vorbit și în altă parte, scrie lămurit: „Pro literis notas quasdam in *scipionibus* ad formam *tesserae quadratis* excidunt”. Tot așa *Thuroczy* (în a 2-a jumăt. a sec. XV) scrie clar: „in *baculorum* excisionis artificio *dicarum* ad instar, utuntur”. Adică Săcuii tăiau creștături pe „*tesserae quadratis*” sau pe „*dicarum*”. Știm însă că *tessera* era numele răbojului în țările neo-latine de pe atunci din apusul Europei. Tot așa *dica* era numele în latinește al răbojului adoptat de oficialitatea fiscală a stăpânirii ungurești. Iar *Verancsics* deslușește creștăturile tăiate pe „*scipionibus*”, adică pe bastoane, el scrie: „notas... quarum una seu ad summum duae, punctis, quisbusdam additis, plusquam pro *numero* characterum praebunt”, face cu siguranță, aluzie la răbojul satului, la care *puncti*, adică ponturile adunate la creștături ne dau *numere*. Ceea ce am văzut la răbojul „satului bătrânesc”, răboj dintr’o singură bucată.

9. *Incheiere.* Satele bătrânești au existat aproape pretutindeni în Europa medievală. Ele au dispărut mai întâi în Apus, odată cu instaurarea puterilor centrale de Stat, când percepatorii stăpânirii răzbiră în sate, impuseră direct pe locuitori și tot ei percepură dările convenite stăpânirii.

Dispariția satelor bătrânești din apusul Europei este foarte veche, așa de veche încât răbojul din o singură bucată, icoana fidelă a acestor sate, este cu totul necunoscut în țările din apusul Europei. Răbojul din o singură bucată nu este pomenit nici în dicționare și în nici o enciclopedie. În acestea, inclusiv cele românești, nu se vorbește decât de răbojul din două bucăți.

În Dacia satele bătrânești au apărut odată cu retragerea legiunilor romane peste Dunăre (271), adică odată cu dispariția din Dacia a puterii centrale de Stat a Romanilor. Dela această dată satele bătrânești au durat în Dacia până înaintea războiului mondial (1904). Ultimele sate de acest fel le-am găsit rătăcite prin creerii munților din Transilvania. Prin urmare, satele bătrânești din Dacia par a fi dintre cele mai vechi, ele au durat 16 veacuri, adică până în zilele noastre, totuși noi nu le-am cunoscut.

Satele acestea erau locuite de-o țărănime, care nu știa să scrie, nici să citească și de aceea satele, care mai stau ascunse în creurul munților ne dau prilejul să facem cunoștință cu o lume nouă pentru noi, o lume curat românească: *lumea răbojului în satele bătrânești.*

„O istorie de sate, spune Iorga, e istoria Ardealului românesc“, dar Iorga nu vorbește de satele bătrânești, totuși vechi de 14 veacuri. Și de unde era să le cunoască? — istoria satelor bătrânești n'a fost scrisă, ea a fost *crestată* pe răbojul din o singură bucată: răbojul satului. Atâta tot! — Românii n'au avut pe acele vremuri altă viață *politică* decât aceea din satele bătrânești. Au mai avut însă și alta *economică*, foarte întinsă, dar și aceasta este aproape necunoscută istoricilor. Numai astfel se explică, de ce se impută Românilor, că sunt un popor fără istorie. Răbojul însă a ținut totdeauna un loc de seamă atât în viața socială cât și cea economică a strămoșilor noștri, și una și alta din aceste vieți au fost *crestate* pe răboj și una și alta porneau din satul bătrănesc. De fapt satul bătrănesc a fost *prima organizație politică* a Românilor de-a-lungul a multor veacuri. Și ca atare adoptând felul de a se exprima al lui Iorga, putem spune la rândul nostru că: *o istorie a satelor bătrânești este istoria poporului românesc din veacul de mijloc.*

DESPRE MASCĂ ȘI MIȘCARE

Doamnei Ana Gălan

E celebru monologul lui Jaques din *Cum vă place*, acea tiradă unde destinul omului e înfățișat cu umorul tragic al celui mai uman dintre scriitorii dramatici (ceea ce nu vrea de loc să însemne *realism*): „Intreaga lume este doar o scenă / Și oamenii sunt toți numai actori: / Ei intră 'n scenă, ies, și fiecare / Mai multe roluri joacă, iară acte / Sunt cele șapte vârste ale lui" (trad. Grimm). Iată așa dar specia noastră rupându-se de cele învecinate tocmai prin esențiala calitate dramatică și nu e vorba numai de o alegorie de duh a marelui englez; observația a fost făcută cu temeieri filosofice, în prezent, de Heidegger, subtilul cercetător al fenomenului poetic, care a scos din opera lui Hölderlin nebănuite semnificații morale și metafizice (v. *Hölderlin und das Wesen der Dichtung* și *Hölderlins Hymne „Wie wenn am Feiertage . . .“*). Dialogul ar fi, după acest filosof, întâiul semn de umanitate al speciei, dramatizarea relațiilor dintre semeni. Dialogul nu ca act material, ci în pura transcendență, transpus însă apoi în cuvânt, în mimică, în gest. Pe noi mai ales acestea din urmă ne interesează și în lumina lor omul apare odată cu masca. De-a-lungul continuului efort de a comunica unii cu alții, după ce au stabilit acea con-aderență psihologică a conștiinței lor sociale, oamenii au avut nevoie de mijlocul prin care să-și facă cunoscute dorințele, să dea expresie sentimentelor și ideilor care le anima inteligența. Și dacă admitem că o stare paradisiacă nu a existat, când ființa fiecăruia să fi fost dăruită spontan și deplin comunității, dacă îl privim pe om din început în ipostaza perfectibilității sale, e cert că masca i-a devenit atributul cel mai firesc și prietenul cel mai credincios, căruia i-a încredințat însăși existența sa. Prin mască omul s'a dedublat, în cel ascuns, al intențiilor nemărturisite și cel aparent, al condițiilor sociale. Desigur, în măsura în care suntem

numai perfectibili, așa este bine și așa se face posibilă conviețuirea civilizată, încât fiecare abdică dela natura și intenția sa intimă, fiecare își pune pe obraz, când trece de pragul casei, masca. Fenomenul se accentuează la ipocriți, cărora masca le aduce servicii supralicite, cu un spor negativ pentru armonia socială. Cu greu se poate însă descoperi unde începe ipocrizia, tocmai fiindcă ține de jocul cantităților, într'o sferă de imponderabile. E evidentă adeseori, dar și atunci nu pentru toți spectatorii ei, alteori rămâne neștiută și nebănuită prin arta celui care o practică. Într'o conferință asupra evoluției teatrului, André Gide, cu o bibliografie artistică foarte interesantă, căuta să desprindă fațetele problemei, pornind chiar dela semnificația elină a termenului de ipocrit (hipocrites — actor). Lăudând naturaleta moravurilor antice, păgâne, autorul *Pretextelor* învinuște creștinismul că a dat naștere ipocriziei. Pe când la păgânii elini masca era gratuită, pe scenă, fiindcă nu avea întrebuintare în viață, începând cu creștinii, actorul coboară în mulțime și ipocrizia e o stare de teatru. Dacă în adevăr constrângerea morală creștină depășește regimul moral al antichității, ni se pare totuși exagerat a identifica ipocrizia cu creștinismul și e aici semnul indubitabil al influenței nietzscheene, atât de abundentă la Gide.

Ipocrizia și-a găsit analistul desăvirșit în Erasmus de Rotterdam, a cărui faimoasă *Laudă a Nebuniei* poate fi luată drept o sumă în materie. Disociind destinul omenesc în elementul teatrului, cu un fast de imaginație, cu un savuros gust al fantasticului și al mascaradei, cu picante interjecții și cu o amară notă de umor și hiper-comic, Erasmus pune în evidență ridicolul umanității. Natura cunoaște prin om un factor de disarmonie, stridență, întreruperea ritmului cosmic, desordinea. Nebunia sacră, fecundă din punct de vedere artistic și metafizic, la Platon, unde era act suprem rânduit, după un divin model, s'a preschimbat, prin viziunea erasmică, în nefericita mumă a ridicolului. Nicăieri nu apare lumea mai dezolant îmbrăcată, cu atribute perfide, decât în această societate de măști, în care inteligența a creat între oameni barierele cele mai de netrecut, ziduri diafane dar impenetrabile, în loc să fi țesut punțile fericitei comunicări. Iată un pasaj elocvent: „Ce e viața? un fel de comedie continuă, în care oamenii deghizați în mii de feluri, apar pe scenă, își joacă rolurile, până când regizorul, după ce i-a făcut să-și schimbe de mai multe ori costumele și să apară când sub purpura superbă a regilor, când sub sdrențele murdare ale sclaviei și mizeriei, îi gonește afară din teatru. În adevăr lumea aceasta nu-i decât o umbră trecătoare și comedia o jucăm în fiecare zi!”

Se relevează, deci, că între viața cotidiană și teatru limitele-s nedefinisabile, tangență ce poate duce până la confuzie... Dramaturgul

rus Evreinoff, teoretician al înscenării, a conceput chiar, încă înainte de apariția comediei pirandelliene, o *Comedie a Fericirii*, ce nu era decât sistematizarea de regizor infernal a comediei jucată de vieța însăși, pentru ca prin iluzie să se înlocuiască durerile existenței. Și ce ar putea fi mai convingător ca această mărturie a doamnei de Genlis, care în *Memoriile* sale povestește cum doamna Necker, stăpâna unui salon celebru în istoria literelor franceze, își prepara dinainte discuțiile ce urma să le aibă cu invitații, încât la momentul oportun nu făcea decât să recite texte, întocmai ca un actor?...

Cu toate acestea, fiecare din noi deosebește limpede drama, operă de artă, de teatrul vast al vieții, deși e ispitit în nenumărate rânduri să spună despre un eveniment, despre o situație, că e dramatică, sau despre o dramă că e reală. Artiștii au pus problema, au discutat-o și răspunsurile lor nu se poate spune că au nemulțumit. Doi mari poeți, în prefețele operelor lor dramatice, au căutat să împace raporturile dintre realitate și idealitatea operei de artă, stabilind una din condițiile esențiale estetice: izolarea. Opera de artă e un act izolat nu numai prin personalitatea creatorului, prin emoția estetică ce o include, dar chiar prin procedeu tehnic. Din prefața la *Bajazet*, se citează mereu, foarte cunoscuta scuză față de invinuirile de realism, ce i s'ar fi putut aduce: „Unii lectori s'ar putea mira că am îndrăznit să pun pe scenă o istorie atât de recentă: dar n'am văzut nimic, în regulile poemului dramatic, care să mă împiedice. De fapt, n'aș sfătui un autor să ia ca subiect al unei tragedii o acțiune așa de modernă ca aceasta, dacă ea s'ar fi petrecut în țara unde se reprezintă tragedia; nici să pună în teatru eroi care ar fi fost cunoscuți de majoritatea spectatorilor. Personagiile tragice trebuie privite cu un alt ochi decât acela cu care privim de obicei personagiile pe care le-am văzut de aproape. Se poate spune că respectul ce îl ai pentru eroi se mărește pe măsură ce ei se depărtează de noi: *major e longinquo reverentia*“. Racine înlocuia depărtarea în timp prin aceea în spațiu, căci subiectul se izola prin localizarea orientală a acestei tragedii. Grija era atât de mare, deși se respecta regula unităților, deși frumusețea poetică a textului izola prin ea însăși opera de artă de realitate...

Mult mai amplu și cu o pregătire estetică de specialist, depășind forța teoretică a unui artist obișnuit, pune problema Schiller, în prefața la *Die Braut von Messina*, „tragedie cu coruri“, cum o numește autorul. Jocul dramatic trebuie să fie de calitate poetică spune Schiller („Es soll ein Spiel bleiben, aber ein poetisches. Alle Kunst ist der Freude gewidmet, und es gibt keine höhere und keine ernsthaftere Aufgabe, als die Menschen zu beglücken. Die rechte Kunst ist nur diese,

welche den höchsten Genuss verschafft. Der höchste Genuss aber ist die Freiheit des Gemüts in dem lebendigen Spiel aller seiner Kräfte"). Această calitate poetică are darul de a absorbi bucuriei estetice toate facultățile omului, sufletul său gustând în mijlocul acestui joc libertatea cea mai desăvârșită. Fenomenul e general artistic, dar nu mai puțin esențial operei dramatice, astfel clar dedusă din jocul marelui teatru al vieții, în care fiecare om, ca actor sau spectator, poartă masca ce îl angajează și care îl împiedică de a gusta deliciale acestui spectacol, în timp ce în drama artistică bucuria se păstrează imaculată, libertatea devine absolut pură, identică gratuității. Pentru a atinge această elevație, contemplația artistică se răsfrânge în spiritul naturii și nu în aparența realității, arta fiind în acest mod expresia cea mai exactă a adevărului („Die Natur selbst ist nur eine Idee des Geistes, die nie in die Sinne fällt. Unter der Decke der Erscheinungen liegt sie, aber sie selbst kommt niemals zur Erscheinung. Bloss der Kunst des Ideals ist es verliehen, oder vielmehr, es ist ihr aufgegeben, diesen Geist des Alls zu ergreifen und in einer körperlichen Form zu binden"). Prin artist, realitatea se transfigurează, devenind ideală e mai reală ca înainte, tocmai fiindcă ține acum de lumea esențelor. Idealizată, opera de artă e în acord cu natura. („Es ergibt sich daraus von selbst, dass der Künstler kein einziges Element aus der Wirklichkeit brauchen kann, wie er es findet, dass sein Werk in allen seinen Teilen ideell sein muss, wenn es als ein Ganzes Realität haben und mit der Natur übereinstimmen soll"). Mai departe, Schiller aplică tragediei aceste principii estetice, dovedind elementele simbolice, artificiale, care fac dintr'o reprezentație dramatică antipodul realului: lumina, arhitectura, limbajul metric însuși e ideal. Introducerea corului înseamnă pentru tragedie câștigul suprem, victoria definitivă a artei în spectacolul dramatic, fiindcă desăvârșește izolarea operei artistice de lumea reală și îi salvează caracterul ideal al spațiului său și libertatea sa poetică. („Die Einführung des Chors wäre der letzte, der entscheidende Schritt — und wenn derselbe auch nur dazu diene, dem Naturalismus in der Kunst offen und ehrlich den Krieg zu erklären, so sollte er uns eine lebendige Mauer sein, die die Tragödie um sich herumzieht, um sich von der wirklichen Welt rein abzuschliessen und sich ihren idealen Boden, ihre poetische Freiheit zu bewahren").

Corul, după Schiller, are în tragedia modernă tocmai rolul de a interzice artistului uzaje nepoetice și a-l constrânge la arhitectura tehnică ce realizează măreția tragică, scop suprem al artei.

Se desprinde din această motivare estetică, precum și din rândurile transcrise din prefața la *Bajazet*, tendința hotărâtă a marelui ar-

tist de a fugi din mediul cotidian, de a intrupa creația artistică după modele ideale. De altfel aceasta a fost, în toată istoria teatrului, cu excepția modei naturaliste a veacului trecut, tendința generală a dramei artistice. Belșugul poetic al operei shakespeareiene sau „spiritul naturii” (ca să folosim expresia lui Schiller) turnat în caracterele comediei lui Molière, până la Goethe demoniacul, autorul lui *Faust* și al *Iphigeniei*, țin de această linie antinaturalistă. Veacul trecut, care a fost — pare-se — mai puțin ipocrit și mai puțin convențional prin urmare, veacul în care au triumfat libertățile în aurora romantică și crepusculul impresionist, a cunoscut în miezul său drama burgheză naturalistă, cu problematicile domestice ale nordicilor, dela stupida *Onoare* a lui Sudermann până la „sensaționala” *Noră* a lui Ibsen, teatru care a dat poate tot ceea ce a avut mai bun prin pana lui Gerhart Hauptmann, sedus totuși și el de mistică, de poezie, de fantezie. Chiar comedia nordicilor, atât de veche prin acel „Plaut scandinav”, Holberg, acuza un anume gust naturalist, aplicat amănuntului, particularului și deci opus unui Molière, sau fanteziei grațioase, fermecătoare a lui Shakespeare. Dar marile biruințe dramatice ale veacului trecut sunt toate la antipodul naturalismului, în Franța prin romanțiosul Musset, în Germania prin strălucitele nume ale lui Kleist, Hebbel și Grillparzer, culminând în drama muzicală germanist-helenizantă a lui Richard Wagner. În ce privește teatrul contemporan, deși publicul a arătat preferințe mediocre pentru piesele naturaliste, arta a covârșit totuși prin dramaticul fastuos și mistic la D’Annunzio, suprarealist la Pirandello, extatic la Claudel și Blaga, poetic-materialist la Wedekind, naturalist-poetic-freudian la O’Neill, lucid fantastic la Giraudoux, estetizant la Hugo von Hofmannsthal și a crescut în fine din inteligența paradoxală, purificată, a lui Shaw.

Oamenii de teatru au trebuit să ducă lupta nu împotriva autorilor dramatici, cât împotriva actorilor, a publicului și a regiei demodate, îmbâcsite de naturalism. Reacțiunea față de încercarea naturalistă de a amesteca măștile vieții cotidiene, vieții reale, cu cele ale dramei artistice, a cunoscut baricadele școlii rusești, iar în Europa în primul rând glasul de adevărat profet al lui Gordon Craig. În *Modalitatea estetică a teatrului*, d-l Camil Petrescu a făcut o cât se poate de justă expunere a teoriilor lui Craig, așa că ar fi inutil să reluăm acest material, vom folosi însă din faimoasa *De l’Art du théâtre* (ed. 1942) câteva elemente ce servesc considerațiilor noastre. Despre masca lui Henry Irving, celebrul actor, Craig ne spune: „Procurați-vă toate fotografiile, toate portretele, desenurile lui pe care le veți putea reuni, încercați să descoperiți ce se află în ele. La început, veți vedea o mască de o semnificație considerabilă. Priviți acea față și veți conveni că nu de-

stăinuie niciuna din slăbiciunile care existau poate în caracter. Căutați de a vă reprezenta această față în mișcare, mișcare perpetuu controlată de gândire. Vedeți buzele mișcându-se sub impulsul cerebral și chiar acea mișcare numită „expresie” făcând să țâșnească o gândire deslușită ca o trăsătură pe o foaie de hârtie sau ca un sunet de muzică? Vedeți pleoapele îndepărtându-se ușor și ochii mărindu-se? Aceste două mișcări conțin ele singure o atât de mare lecție pentru viitorul artei teatrului, fac să reiese așa de limpede contrastul bunului și răului joc de expresie încât rămân stupefact că atâția nu au văzut mai lămurit ce va fi viitorul.

„Pentru mine, pare că fața lui Irving e tranziția între grimaza ridiculă a feței omenești, așa cum s'a văzut în teatrul acestor ultime veacuri și măștile care o vor înlocui într'un viitor apropiat”.

Arta înseamnă o stăpânire perfectă, absolută, a tehnicei și fiindcă masca vie nu se supune niciodată controlului deplin al gândirii, după Craig, adevărata artă pură dramatică se realizează doar în masca moartă, a cărei putere de expresie ar fi mai artistică. (Interesant de văzut ceea ce ne comunică Lévy-Bruhl, în cartea sa *Le surnaturel et la nature dans la mentalité primitive*, capitolul despre Semnificația măștilor. La popoarele primitive, masca înseamnă o transfigurare pentru cel ce o poartă, în sensul de a deveni efectiv pentru timpul dat persoana moartă, strămoșul, pe care masca îl reprezintă. Așa dar, prin mască, se produce o transformare de personalitate. A purta masca nu e un simplu joc, individualitatea actorului dispare pentru moment, cedând locul *spiritului* pe care îl prezintă. Mai mult, dacă masca figurează o pasăre, un animal, actorul devine *ipso facto* acea pasăre, acel animal. În Africa occidentală, se cunosc așa dar oameni-panteră și oameni-leopard). Pentru că în teatru intervine alături de funcția măștii (vie sau moartă) și aceea a mișcării, și pentru că atât dansatorul cât și actorul nu pot avea în corpul lor un instrument pe care să-l stăpânească cu desăvârșire, Craig elogiază marioneta și profetizează, în teatrul viitorului, gloria supremă a supra-marionetei. („Îmi pare că e mai potrivit pentru om să creeze, să fabrice un instrument cu ajutorul căruia va da ceea ce vrea să spună, decât să uzeze de propria sa persoană”). Și Gaston Baty a elogiat marioneta, ca arta dramatică cea mai antinaturalistă, domeniul fanteziei pure, desumanizate; recunoscând totuși că acest fel de teatru e prin excelență făcut pentru copii și poeți (mai de grabă firile poetizante, decât poeți, am adăoga noi). Prin aceasta însă el recunoaște implicit și golirea conceptului dramatic de substanța sa intelectuală, care singură poate fi suport artistic. Marioneta rămâne la marginea artei, așa cum desemnul geometric e la marginea artei plastice, ambele exprimând virtualități tehnice ale artelor respective.

La fel, Paul Valéry, scriind despre dans, încearcă să-l desprindă ca esență, ca mișcare pură și fără țință, oglindită în ea însăși, înafară de practica lui de către om, de invenția lui homo-sapiens, homo-faber :

„Mallarmé spune că dansatoarea nu e o femeie care dansează, fiindcă nu e o femeie și nu dansează.

„Această remarcă profundă nu e numai profundă : e adevărată ; nu e numai adevărată, adică întărindu-se mereu prin reflexie, dar e chiar verificabilă și am văzut-o verificată.

„Cel mai liber, cel mai suplu, cel mai voluptuos dintre dansurile posibile mi-a apărut pe un ecran unde se arătau mari Meduze : nu erau femei și nu dansau.

„Nu femei, ci ființe dintr'o substanță neasemuită, translucidă și sensibilă, carne de sticlă nebunește iritabilă, domuri de mătase plutitoare, coroane hialine, lungi corzi vii fugărite de unde rapide, franjuri și pliuri pe care le încrețesc și le descrețesc ; cum se învârt, se deformează, dispar, tot atât de fluide ca fluidul masiv ce le apasă, le îmbrățișează, le susține din toate părțile, le face loc la cea mai mică mlădiere și le înlocuiește în forma lor. Acolo, în plenitudinea incomprăzibilă a apei ce pare că nu le opune nicio rezistență, aceste creaturi dispun de idealul mobilității, destinând și adunând radiantă lor simetrie". (*Degas Danse Dessin*).

Lipsit de sens și de spiritualitate, *dansul* Meduzei e tot atât de puțin dans, precum agitata existență a Efemerelor ar fi *dramă* (Efemerele, care nu trăiesc în stare adultă decât câteva ore, ies din apă în roi nenumărat la anumite perioade ; se înalță în bande, apoi recad și iarăși se ridică și tot așa indefinit. Aceste gesturi sunt probabil în legătură cu maturarea glandelor genitale, căci puțin timp după aceea are loc împreunarea, apoi ouatul și în fine moartea, totul petrecându-se într'un timp foarte scurt. Lăsând la o parte coreografia prenuptială a masculilor la unele arachnide, să mai amintim de albinele care își masacrează, după clipele de dragoste fecundă, masculii sortiți unui tragic destin...). Avem aici, incontestabil, elemente de teatru și dans în stare născândă, confuză... dar expresia simplă a spontaneității cosmice și nu efortul rânduie al inteligenței creatoare, sub impulsul spiritualității. Pentru a fi dramă, lipsește acestui act masca, iar pentru a fi dans, conștiința mișcării. Walt Disney, mai aproape de aberația lui Craig, a realizat în filmul său fantezist, marioneta iluziei pure, descărnate de toată carența umană, strălucind în domeniul, atât de dificil de altfel, al artelor minore.

S'a uitat, în toate aceste teoretizări puriste, tocmai esențialul, așa că sfera lor de aplicare e exclusă dela început din sfera artei. S'a uitat

anume, că dacă în arta plastică materialul prelucrat de artist e piatra, dacă în arta poetică materialul e cuvântul, în muzică sunetul, materialul întrebuițat de actor și dansator e însuși trupul omenesc. Fiecare artă realizează, prin materialul adecvat, ideea artistică ce o întrupează. A reduce poezia la sunet, cum s'a încercat, înseamnă a sacrifica esențialul pentru accesoriu, tot așa întâmplându-se și cu artele dansante și dramatice, care trăiesc numai în măsura identificării lor cu virtualitățile corpului omenesc. În dramă și în dans omul e subiect creator și obiect creat în același timp, ambele acte fiind efemere neconservabile, căci deosebit de restul animalelor, omul are libertatea și luciditatea mișcărilor (întreaga musculatură a capului, de exemplu, e făcută spre a permite această libertate mimică). Celebrul artist și teoretician al dansului Serge Lifar împarte gesticulația în trei grupe: a) gesturi inconștiente, desinteresate; b) gesturi conștiente, interesate, utilitare, cărora li se adaugă c) gesturi convenționale, ocazionale alegorice. Primele au un colorit pronunțat emoțional și sunt personale, variate, nuanțate. Cele din a doua categorie sunt mecanice și monotone — mâna care scrie, a secerătorului sau croitorului etc., — gesturi impersonale și conștiente. Repetiția lor e nu mai puțin evocatoare a profesiunii în care se exercită. Vin în sfârșit gesturile convenționale, alegorice, precum semaforul marinarilor sau alfabetul surdo-mușilor. Gesturile prime deschid coreautorilor și dansatorilor un vast câmp de activitate, un cert material (inconștiente, ele se supun, în sumă, conștiinței artistice a dansatorului). Penuria gesturilor din a doua grupă, în ce privește semnificația lor artistică, apare cu evidență. Gesturile alegorice sunt cele mai antidansante, alegoria asemănându-se cu un cod secret, ce nu se adresează imaginației ci cunoașterii cifrului. Tot în această ordine de idei își pune Serge Lifar întrebarea (*La Danse*, Paris 1938) dacă mimusul e un element dramatic sau unul care ține de arta dansului? (Germanii Hermann Reich și Artur Kutscher acordă mimusului caracter de esență a dramaticității). Baletul lui Debussy *Preludiu la după amiaza unui faun* nu conține oare și elemente de dramă? Mișcarea dansantă și cea dramatică oare nu se egalează și nu se contopesc până la confuzie, spre a da *dramă dansantă*? În excelenta și voluminoasa sa carte despre *Shakespeare* (Piper, 1941), Joseph Gregor, autorul *Istoriei Teatrului*, analizează originile complexe ale dramei shakespeariene, în misterele engleze, în acele dansuri macabre, procesiuni mascate, acea poezie arhaică a rudimentelor dramatice, în care dela costum, la mască, la cântec, la dialoguri, artele conviețuiesc într'o dulce confuzie. Pornind dela experiențele unei Mary Wigman, Harald Kreutzberg, cunoscutul dansator german, a fost complet cucerit de posibilitățile sugestive ale dansului

cu mască (Emil Pirchan, *Harald Kreutzberg*, Wien 1941). Școala franco-rusă, puristă, e dușmana acestui fel de coregrafie dramatizantă, tinzând chiar și la eliminarea muzicii și căutând sursele mișcării pure. Deși masca e ideala incarnație a mimusului desigur că artele își corespund în mod fecund și purismul se prezintă mai mult ca o reacțiune împotriva abuzului ce duce deseori la degradarea unei arte sub povara celeilalte. Dacă e clar că muzica realizează unele elemente ale arhitecturii, dansului îi răspunde euritmia gesticulației, căreia i se poate adăoga un element constructivist și în tot cazul rămâne dator plasticei. Lucian, autorul *Pantomimei* (pare-se că e cel mai vechi tratat în materie), cerea oricărui coregraf: Poesie, pentru ornarea compozițiilor, Muzică, pentru a le anima, Geometrie ordonatoare, Filosofie, Retorică și Sculptură, iar Nietzsche citează, într'o conferință a sa asupra *Dramei muzicale grecești*, pe arheologul Anselm Feuerbach, care vedea în tragedia antică o confuzie ideală de poezie, dramă, arhitectură, artă decorativă, muzică, declamație și dans. Era „reunirea sărbătorească a tuturor artelor eline”. Poezia participa prin interjecțiile lirice, ode și ditirambi...

Greutatea în dans cade pe ritm, indiferent că e vorba de saltație pură sau de balet cu fond dramatic, în care sculptura vie ar părea că deplasează acel centru de greutate al ritmului dansant. Mimodrama (pantomima) e domeniul prin excelență al confuziei și ar putea fi luată ca prearta atât a dansului cât și a dramei.

Parafrazând primul verset din Evanghelia lui Ioan, Serge Lifar condensează astfel estetica sa: „La început era Dansul și Dansul era în Ritm și Ritmul era Dansul. La început era Ritmul, totul s'a făcut prin el, fără el nimic nu s'a făcut”... (*La Danse*).

E evident că această inteligentă parafrază conține un adevăr. Ritmul înseamnă mișcare. Ritmul înseamnă mișcare ordonată. Dansul înseamnă mișcare liberă. Dansul înseamnă mișcare liberă rânduită. Omul nu are numai conștiința de sine, nu stăpânește numai sensul existenței sale, dar în ființa sa materială, în trupul său el închide — ca într'o cupă a vrăjii — acea sumă de mișcări liberate de constrângerile necesarului, eflorescență de acte gratuite. Gratuitul e sâmburele libertății, încât arta poate fi socotită ca expresia sublimă a gratuitului. Când s'a descleștat de málurile tenebroase ale animalității, în acea primă auroră de umanitate, care trebuie să fi fost clipa cea mai patetică, cea dintâi descoperire a omului a fost libertatea mișcărilor sale. Fiind capabil de mișcare liberă, omul a putut să plâsmuiască mișcarea dansantă, nu gândită, ci pură, senzuală, cea mai pură dintre mișcări și cea mai liberă. Înainte de a-și fabrica unelte, omul și-a fabricat mișcări. Cât de simp-

tomatic ne apare faptul că dansul a ajuns la cea mai înaltă expresie a sa tocmai în regiuni unde restul artelor, cu foarte rare excepții, e condamnat să rămână la veșnicul stadiu de rudiment. Prin rafinarea sa de-a-lungul sutelor de veacuri, dansul e azi suprema artă în Pacific, în Malaezia, în Iava. Destul dacă amintim că Extremul Orient ne-a dat artiști ca Uday Shan Khar sau cei trei Raden Mas (Jodjana, Soebanto și Soekamto), care au geniul masiv al lui Nijinski și rafinamentul unui Lifar.

În mișcarea liberă, trupul omenesc constrânge natura exact atât cât natura îl constrânge pe el, stabilindu-se astfel un just echilibru. E poate, fără să ne gândim, cea mai mare victorie a omului... Primitivii neozelandezi pornesc la război și la atac în mișcare ritmică, dansantă, însoțiți de uruiul tobelor și de strigăte înfiorătoare ce sparg barbarele instrumente, iar pe față poartă mască. Iată deci o practică politică investită de atributele dansului, muzicii și plastice. Dar dacă mișcarea liberă a *construit* mișcarea dansantă, a sculptat în frățezimea încă neincepută a spațiului, dansul, dialogul nu a dat naștere dramei decât foarte târziu, după ce toate celelalte arte apăruseră și când s'ar fi crezut că, prin poezie, puterile artistice ale omului se istoviseră. Aceasta s'a întâmplat atunci când omul a căutat să se apere magic de forțele nevăzute ce îl înconjurau, de duhurile ce mișunau pretutindeni, și artele au concurat să-l salveze: Dansul, Plastica, Muzica și Poezia. Așa s'au născut misterele; dansuri cu mască, însoțite de cântece și de formule sacrale: procesiuni secrete, practici oculte, rituri și ceremonii de caracter nebulos (O. E. Briem, *Les sociétés secrètes de mystères*). Biserica le păstrează până în zilele noastre sub forma de *dramă liturgică*. Totul se îmbracă în extaz.

Poate tocmai faptul că trecem de câteva decenii printr'o epocă de mari neliniști interioare, amenințați de spaime ascunse, produce o înflorire atât de excesivă a formelor extatice de artă, între care drama stă la loc de frunte. Elev al școlii lui Stefan George, teatrologul german Felix Emmel a publicat în 1924 o carte intitulată *Das Ekstatische Theater*, unde pledează pentru teatrul *cultic*, care să răspundă prin contrapondere vremurilor de disoluție ce au cuprins omenirea subminată de cataclisme nu numai istorice dar și spirituale. Emmel analizează sensul cultic al dramei în general și formele extatice în dramaturgia istorică și contemporană, până la Werfel și Tagore, teatrul european, teatrul evreesc și cel rusc. De asemeni studiul său se îndreaptă asupra problemelor de regie extatică și de joc extatic. Pe frontispiciul Teatrului Nou stă scris: *Extaz*.

E drept că formula extazului, ca principiu maxim al izolării artistice în noianul realității, pare ușor desuetă în 1943, când curente-

teoretice s'au cam contopit și s'a ajuns la o modalitate de compromis, în care se mai recunosc urmele tuturor marilor bătălii ce s'au dat pe câmpul artei în ultimele decade. Spiritul renovator ce a animat viața artistică în perioada de tranziție dintre cele două războaie mondiale pare azi ostenit și în niciun caz nu se poate preciza forma sub care se va inaugura epoca ce vine și pe care o simțim cu toții crescând peste puterea noastră de modelare. Avem impresia că suntem pe pragul unei epoci care, pe ruinele mitului individualității va zidi modalități exclusiv colective de plăsmuire artistică. S'a susținut atâta timp că în perioadele de cultură fundată pe spiritul colectivității nivelul artistic scade. Istoria, în cea mai mare parte, a dat dreptate acestei aserțiuni. Nu ne pare totuși exclus ca, în momentul unui cataclism de repercursiuni totale, să asistăm la o răsturnare de valori, de concepții, ce de sigur ne înspăimântă, fiindcă ar însemna să fim puntea jertfită spre un nou univers uman, iar după liniștirea apelor se va înălța noua arhitectură a lumii, de abia presimțită azi. S'a agitat mult ideea formei colective, până la paroxism în anii din urmă, și poate că ea va arde și se va consuma deplin chiar pe rugul efemerului imediat și va veni o auroră proaspătă, a individualităților renăscânde, într'o strălucire desăvârșit schimbată, nebănuită. Ori cum ar fi, se observă clar tendința publicului de a cere o artă diferențiată precis de domeniul real și basmul cinematografic, teatrul istoric, fantastic, romantic (englez și german) cunosc o afluență de public enormă. În lumea reală măștile cad vertiginos, se deschid porțile erei de completă *demascare*, în acelaș timp, firesc, succesul măștilor pe scenă crește. Cu cât mai puține măști în teatrul vieții, cu atât artă mai pură pe scenă.

Spre idealul *cultic*, spre modalitatea extatică a dramei și a dansului ne îndreptăm ca spre sferele pure, unde lepădăm toată sğura mizeriei cotidiene, toată inexpressivitatea *realului*. Spectacolul naturalist al veacului trecut a apărut în momentul unui calm obștesc și a unei bune stări generale, în care arta lua semnificația divertismentului comod dintre actele unei drame. Și nici așa nu a durat, căci formula impresionistă a cucerit cu rapiditate toate domeniile de artă, aceasta din impulsul indelebil al creatorilor. Numai publicul, sătul și orb, incapabil să mai guste emoția realității cotidiene, o căuta pe scenă, sğuduindu-i de acolo nervii plictisiți. Lupta pentru restabilirea demnității măștii artistice au purtat-o câțiva vizionari, câțiva posedați, exagerând ca pe orice baricadă, însă zidind cupole noi unui templu ce amenința să cadă în paragină.

Masca de toate zilele, oricât de departe dusă de un ipocrit genial, rămâne totuși, prin *realismul* său, prin virtualitățile sale strict

domestice, inexpresivă artistic, incapabilă de a trece în planul bucuriilor estetice. În viață, masca celui ce o poartă e supusă tuturor împrejurărilor externe și grija de a și-o menține în aceste împrejurări absoarbe toate resorturile viabilității sale. În artă, în schimb, masca se liberează, nu are alt mobil decât propriile sale realizări, în sensul unic al libertății ei de expresie, supusă jocului unui actor, care o mănuieste de dragul ei, stăpânind-o și smulgându-i, într-o victorie după alta, toate ascunsele posibilități ale acestui instrument viu. Ea nu se retrage într-o materializare plastică, ce acopere sub expresia nemișcată complexul mimic, eflorescență de nuanțe pururi schimbătoare, ci trăiește perpetua însuflețire, transfigurată de arderea extatică a vieții spirituale. Deosebită de instrumentul mort, ca flautul sau ca vioara, ce nu răspund decât unui imbold uman de ordin tehnic, masca se integrează omului, devine la un moment dat esența însăși a calității sale umane, și personalitatea artistului (actor) se confundă total cu masca. Omul întreg participă la acest act mascat, constituind el însuși, cu propria sa personalitate, instrumentul producător de artă.

Cât de searbădă ar fi drama și cât de inexpresiv dansul, dacă s'ar reduce la instrumentul mecanic, numit chiar și „supra-marionetă”! Actorul și dansatorul, ca instrumente vii, se modelează după legi specifice, prin opoziția infinită a corpului omenesc față de această modelare. Cum materialul artistic are o importanță de nebănuit în opera creată, cum aceasta va câștiga sau va pierde în expresivitate prin întrebuințarea, spre exemplu în plastică, a pietrei sau a lemnului, a marmorei sau a bronzului, tot astfel corpul omenesc în varietatea sa, în figura dată, cu frumusețea de profil elină sau vigoarea de trunchi germanică, cu elasticitatea, înmlădierile proprii unui artist, cu timbrul glasului și întreaga îmbinare de caractere fizionomice, în fine cu acel fluid inexprimabil al *prezenței dramatice*, care prin ea însăși umple scena și trezește în spectatori emoția estetică, e o condiție primă a realizărilor de artă. În mișcarea dramatică sau dansantă omul s'a integrat actului cu toată ființa sa fizică și spirituală. Imprimată pe discuri, o simfonie nu pierde nimic din esența sa, fiindcă sunetul nu se alterează și aceasta e condiția muzicii. Violoncelistul din orchestră sau dirijorul care stăpânește și poartă ansamblul cenform propriei sale viziuni, spre zone poate nebănuite de autorul simfoniei, dar care în tot cazul textul simfoniei le conține, sunt elemente ajutătoare în *executarea* acestei opere de artă, și discul le include pe toate, purtându-le indiscutabil pecetea, însă depășind prezența materială a acestor *executanți*. Dimpotrivă, actorul și dansatorul asigură actul dramatic și dansant numai prin prezența lor materială, înafară de care atât drama cât

și dansul pier. Transpusă în cinematograf, arta actorului decade la rolul de executant, invadată de alte elemente care țin nu de domeniul dramatic ci de acel al plastice (Intr'o conferință asupra *Teatrului și Cinematografului*, d-l Radu Stancă dovedea foarte precis derivația esențial plastică a artei cinematografice). E invazia dramatică în limitele artei plastice, precum decorul și costumele sunt elemente de invazie plastică în dramă (Cât de *dramatice* sunt așa dar atâtea din grupările compozite la Tilmann Riemenschneider, ce linie dansantă în *Laocoonul* antic, în atâtea din figurile lui Michel Angello sau în schițele lui Lionardo, în cele ale lui Matisse! Dansant e *Discobolul* impietrit și așteptând parcă numai suflul miraculos care să-i redea libertatea mișcării și dansante sunt infine toate *dansatoarele* lui Degas, topite în transparentele verzui, roze, albastre, spumos albe. Dar nicio dată nu va fi dansantă mișcarea lunii împrejurul soarelui cum nu e artă caligrafia lui Picasso, una fiind pur mecanică, cealaltă pur tehnică. Și pentru a încheia această enumerare de momente confuze ale artei, să amintim virtualitatea excepțional dramatică a picturilor lui Grünewald, mai cu seamă jocul de mâini din *Răstignirea lui Isus* (altarul din Colmar), opusă cu totul frumuseții pur plastice a mâinilor, la El Greco).

Valoarea corpului omenesc, deci a omului fizic în general, pentru creațiile artei dramatice și dansante, vine nu atât din condițiile exterioare, ce am văzut cât de ușor pot fi asimilate lumii plastice, dar îndeosebi din acele resorturi comprimate înăuntrul corpului fizic și care nasc necesitatea mișcării în așa mod, că fiecare stare exprimă summa posibilităților de mișcare viitoare, sau a celor ce deja au fost consumate. În dialogul de imitație platoniciană *L'Ame et la Danse*, Valéry încearcă să definească dansul tocmai prin acel foc al mișcărilor, care arde lăuntric și își află doar expresia aparentă în amplitudinea fizică: demonii saccadelor, îmbătați de aroma mișcării, se convertesc la ritm și dau trupului omenesc un adăpost de vrajă (Athikte: Asile, asile, ô mon asile, ô Tourbillon! — J'étais en toi, ô mouvement, en dehors de toutes les choses...). De altfel ne pare interesant de a nota modalitatea dansului re-creat poetic, în acest dialog al lui Valéry și suggestia e atât de perfectă că imaginea câștigă o consistență pur vizuală. Procedeu îl găsim și în *Tulburarea apelor* a lui Blaga, unde Nona, vrăjitoarea incandescentă, e creată dansant, prin mijloace poetice. Pius Servien, teoretician al ritmului (*Les rythmes comme introduction physique à l'esthétique*), își propune studiul dansului în Phidias și în Pindar, pentru el strofele Olimpice sintetizând cele mai admirabile lecții de dans.

Numeroasă și întemeiată pe serioase date științifice, teoria contemporană a dansului și a mimiceii pornește dela elementul fiziologic, adică dela corpul omenesc, în care, ca într'o cupă magică, mișcarea își toarnă arderea extatică. Să amintim, așa dar, în treacăt, de prințul Serge Wolkonsky, fostul intendant general al teatrelor imperiale din Rusia, pentru care corpul uman este instrumentul expresivității, iar atenția și destinderea mijloacele de expresie. În acelaș timp, doamna Lund-Bergman a întreprins un studiu al „tehnicei mișcărilor bazat pe legea anatomică și mecanică a corpurilor” și recomandă pentru a obține grație și armonie în mișcările corpului, considerarea următoarelor condiții: 1. Să se reducă la minimum cheltuiala de energie în executarea mișcărilor; 2. sensul spațiului și al liniei în mișcări, fără de care nu e posibilă nicio expresie; 3. Ritmul fiziologic al corpului depinde de inteligenta supunere a corpului legilor științifice. Din aceste legi fundamentale s'au dedus apoi exerciții de destindere a oricărei tensiuni inutile în articulații, mușchi și nervi, construirea unei bune ținute statice a corpului, echibrul în mișcări, bun mecanism în respirație, în mers și în fine o seamă de mișcări ce țin de plastica vie a corpurilor, după principiile științifice ale mișcării corporale (v. Nr. 5, 1934, din *Archives internationales de la Danse*). Apare caracteristic acestor condiții de pregătire în vederea mișcării dansante, tendința de a reda corpului plinătatea de calm și perfecta stăpânire a încordărilor sale, o stare aproape de repaos, asigurând evident puritatea materialului din care se vor tăia liniile și se va structura figura mișcărilor. E înțelegerea însăși a frumuseții corporale, în simplitatea mișcării sale, atât de bogată în nuanțe expresive. Marea revoluție a dansului modern a pornit de fapt de aici, prin geniul Isadorei Duncan, care a redat corpului omenesc demnitatea pe care o mai avusese pe timpul elinilor. Isadora Duncan a atins treptele cele mai eterate ale dansului, cu liniile pure și nude de orice artificiu, în creații caste, extatice, decostumate. Dela dansul baroc la dansul nud, dela figurile îngropate de mătăsuri și brocarte la alunecarea de văluri, de umbre diafane, din care mișcările își descopăr bogăția infinită.

Dansul mișcărilor ample, stăpânite, de caracter net artistic, e rezultatul unei lungi evoluții și presupune înaintea lui dansul convulsiv, unde omul nu e decât rob al mișcărilor sale, în vârtejul cărora se absoarbe întreaga lui ființă, inconștient și oprit numai de epuizarea forțelor fizice. În acest sens chiar și antropoidale dansează: s'au observat la cimpanzei mișcări de saltăție sub acțiuni excitatorii. Materialul de studiu, în domeniul istoric al dansului, a fost considerabil sporit în vremea din urmă de cercetările etnografice, mai ales în țările de cul-

tură primitivă. *Istoria Dansului* de Curt Sachs (tr. fr. 1938) prezintă, din acest punct de vedere, importante concluzii privitoare la origina și la formele dansului.

Aflăm la Andamanezi un astfel de dans fiziologic, pe care dansatorul îl execută pentru a-și provoca stări de plăcere prin mișcările ritmice ale membrelor, sub focul unei agitații nervoase specifice. Sunt spasme clouice, stări hipnotice, tulburări nevropatice. Urmează dansuri de caracter mai puțin convulsiv, născute spontan și necesar din corpul posedaților demoniaci, corespunzând formelor de extaz și formate din stăpânirea perfectă a unor anumite grupuri circumscrise de mușchi. La dansatoarele cambodgeiene se observă, în mijlocul unui dans mitologic și strict stilizat, o scurtă întrerupere căreia îi survine o lentă mișcare ondulantă, pornind dela mâna în întregime răsucită. Mișcarea se ondulează cu sulețe de-a-lungul brațului, se comunică celuilalt umăr, ridică pieptul, trece la al doilea braț și se pierde în tremurarea aripată a mâinii acestuia. Totul, sub reflexele extazului, în figuri hieratice. În fine, ca o încoronare a acestor mișcări și ca o cucerire definitivă a limitelor artistice, apar dansurile conștiente, în care omul rupe lanțurile constrângerii pentru a-și impune voința creatoare de ritmuri. Ajungem în acest mod la *Jocul Călușarilor*, de origină maură și obișnuit deopotrivă în România și, în parte, în Anglia, purtând semnul practicilor magice, păgâne (Curt Sachs). Complex și corespunzător modalităților de cultură și civilizație, dansul devenit practică artistică de nuanță magică și religioasă, e împărțit de autorul *Istoriei Dansului* în imitativ și ne-imitativ, iar acestea la rândul lor se divid în dansuri de tămăduire, de fertilitate, de inițiere a adolescenților, nupțiale, funerare, războinice, animaliere etc. și toate intră în serii de caracteristică sociologică și psihologică: matriarcal-patriarcal, intravertit-extravertit, liberat de corp-legat de corp, imaginativ-sensorial, capabil de abstracție-empiric. Un exemplu: dansul imitativ e legat de corp, pornind dela concepția că imitarea gestului și a atitudinii ajunge pentru a capta o forță și a și-o aservi (imitarea animalelor); dansul ne-imitativ e deslegat de corp, exaltă forțele spirituale în extaz, dansatorul dansând pentru a se desface de corpul său material și a deveni spirit. Se înțelege că dansul fiziologic nu are caracter spectacular și deci îi lipsește o condiție esențială estetică și numai odată cu evoluția spre rituri și mistere s'a dat dansului forma spectaculară, publică.

În aceeași ordine de idei e important de cunoscut că dansul se supune spiritului unei epoci, nevoilor spirituale și psihozelor ce domină o perioadă istorică fiind de fapt mărturia cea mai directă a focurilor lăuntrice ale omenirii, seismograf ultra-sensibil al stărilor nervoase ca-

racteristice timpului. Astfel, dansurile convulsive nu apar numai în societățile primitive, ci își taie drum chiar în mijlocul civilizațiilor și culturilor de amplă spiritualitate. Furia care a cuprins omenirea modernă în *ragtime*, voga indicibilă a *stepurilor* creole și negre, a charlestonului, mărturisesc stăpânirea mișcării asupra omului, până la aneantizarea nobilelor ritmuri. Mult mai interesante, din acest punct de vedere, rămân nebuniile dansante ale Evului Mediu, explozii de extaze morbide, acționate de magnetismul unui suflu demoniac. Așa sunt *dansurile macabre*, hore frenetice în cimitire, histerii în massă, dansatori posedați, care — cu spume la gură — se învârtesc ceasuri întregi și uneori chiar zile, până la epuizarea totală, în contorsiuni stranii și ucigașe. Morții și vii cad pradă aceleleași desperate și inexplicabile prăpăstii de mișcări convulsive, de caracter dansant, adevărat flagel, care a dus, spre exemplu la viziunea bolnavă a Triumfului Morții, frecventă în secolul al XIV-lea și transpusă plastic de un Breughel. E parcă o secetă a vieții de proporții înspăimântătoare, cataclism sufletească ce transpare de altfel, tot plastic, în întreaga operă a lui Hieronymus Bosch. În 1933, din inițiativa lui Rolf de Maré, s'a organizat la Paris o expoziție a „Pictorilor și sculptorilor Dansului”. S'au văzut acolo *Dansurile de ingeri* ale lui Fra Angelico (după San Marco, Florența), acea elevație pură în care mișcarea e aproape astrală, *Parnasul* lui Mantegna, grație naturală, linie pură, Watteau, Lancret, Pater, figuri clasice, de structură accentuat barocă, într'o eleganță de salon, Poussin helenizant, aerian, armonios, și până la Cézanne, Chirico, Léger, Bonnard, Duffy. Alături de acestea produceau o impresie terifiantă viziunile lui Bosch (*Săbbat*), Nicolas Manuel (faimos prin *dansurile sale macabre*) Gauguin (*Dansul Focului*) sau Goya.

Acea forță demonică ce împinge pe om la mișcare convulsivă și îl îneacă în spasmurile celor mai stranii dansuri, a trecut în plastică nu numai prin motivele strict *dansante*, ci chiar în limitele unei viziuni plastice care aparent e tot ce poate fi mai antidansant: peisagiul. Așa dar pentru orice contemplator al peisagiilor lui Van Gogh e șocantă linia convulsivă care trece prin staturile pământului, prin sinuositatea trunchiurilor de copaci, a lujerilor de iriși, a ramurilor de migdali, măslini, chiparoși, transfigurând cerul și norii în undele unei mișcări obsedante, rotitoare până la nebunie. Ultimele tablouri ale lui Van Gogh nu mai sunt decât obsesia magică a cercurilor solare, înghițite de culoare și dând expresie celor mai ciudate contururi. Heinrich Lützel numește, în peisagiul lui Van Gogh, această misterioasă impulsie spre mișcare, Demonia Naturii. Ea nu poate fi străină, de fapt, de demonismul dansurilor convulsive, și lucrul apare evident dacă

facem o apropiere cu concepția extatică de dans a Evului Mediu, comunicată de Curt Sachs, în legătură cu *dansul morților*: orice mișcare supra terestră și de dincolo e în chip necesar dansantă; stelele, zeii și spiritele dansează. Și o legendă din Brazilia orientală: o mulțime de schelete se învârtea și dansau în desordine confuză; carnea putredă atârna în fășii împrejurul oaselor, ochii uscați se infundau în orbitele scobite; aerul era greu de miasme...

I. NEGOIȚESCU

CĂI DE COMUNICAȚIE ÎN ARCUL CARPATIC

Pentru stăpânirea românească a Transilvaniei, cele patru linii de cale ferată transcarpatice, dintre Ardeal și Țara Veche, — Petru Rareș—Ghimeș—Adjud, Brașov—Predeal—Ploiești, Sibiu—Turnu Roșu—Râmnicul Vâlci și Timișoara—Orșova—Turnu-Severin, nu mai acopereau nevoile multiple ale legăturilor dintre provinciile aceluiași stat.

Intensitatea firească a relațiilor economice și necesități strategice au dus la punerea în lucrare, între 1920—1940, a încă trei linii transcarpatice, menite a descongestia traficul celorlalte, a ușura comunicații directe între puncte izolate și a desăvârși în practică comunitatea de viață dintre provincii.

Astfel s'a inaugurat în 1938 linia, care constituie o neîntrecută lucrare de artă, Ilva-Mică—Vatra Dornei, legând Transilvania la Nord cu Bucovina și Moldova de Sus și alte două linii sunt pe cale de desăvârșire: linia Brașov—Teliu—Intorsura Buzăului, isprăvită și dată circulației până în acest punct și urmând a fi continuată prin Nehoiși la Buzău, spre a canaliza din Ardeal întreg traficul destinat porturilor de export Brăila, Galați și Constanța, desconggestionând linia supraincărcată de pe Valea Prahovei și în sfârșit linia Petroșani—Livezeni—Bumbești—Târgu-Jiu, care va lega bazinul carbonifer ardelean cu Oltenia și părțile de Sud ale Țării Vechi. Lucrările foarte înaintate ale celei din urmă, ca și cele dela Teliu—Intorsura Buzăului, întrerupte temporar, vor închea într'un sistem unitar și practic rețeaua românească interprovincială de căi de comunicație feroviare.

În interiorul arcului carpatic, pe sub poala munților, un alt arc, feroviar, trebuia să înbrățișeze întregă Transilvania, unind capetele celor șapte căi transcarpatice și înlesnind comunicațiile pe linii interioare. El trebuia să plece dela Sighet, din valea Tisei, curbandu-se pe sub poalele Carpaților până în valea Dunării, mai sus de Orșova. Acest arc feroviar fusese realizat în parte, de-a-lungul unor sectoare din văile

Mureşului şi Oltului, acolo unde construcţia era înlesnită de cursul râurilor. În acest sistem de comunicaţii trebuie considerate căile ferate Sibiu—Braşov prin Făgăraş, precum şi continuarea pe sub Carpaţii răsăriteni, prin Sf. Gheorghe—Miercurea Ciucului şi Topliţa, până la Deda, de unde calea ferată părăseşte poalele lanţului carpatic, urmând valea Mureşului, spre Câmpia Transilvaniei. Arcul subcarpatic n'a fost însă completat, până în 1940, nici din valea Mureşului spre Nord, dela Deda spre Maramureş, nici dela Sibiu spre Vest, pe sub munţi spre linia care coboară dela Timişoara spre valea Dunării. Numai linia Caransebeş—Subcetate, constitue, în Sud, un fragment al acestui sistem subcarpatic, incomplet, de comunicaţii, suplinit între Subcetate—Sibiu de linia principală din valea Mureşului, între Simeria—Vinţul de jos şi de aici de linia secundară Vinţul de jos—Sibiu. În sectorul nordic însă dificultăţile terenului muntos au trebuit să fie învinse, iar construcţiile unor sectoare din aceste drumuri se cereau imperios realizate, pentru înfăptuirea legăturilor vitale dintre anumite puncte. Din aceste interese a pornit construcţia liniei Salva—Telciu—Boşca, realizată până la Telciu, iar linia, proiectată numai, Deda—Sărăţel, menită a lega prin Măgheruş—Şieu şi Beclean, sistemul feroviar din valea Mureşului cu liniile maramureşene din valea Tisei şi valea Vişăului, a rămas în stare de proiect, în urma evenimentelor politice din toamna anului 1940.

O linie directă subcarpatică, Caransebeş—Sighet, prin Subcetate—Sibiu—Făgăraş—Braşov—Topliţa—Deda—Sărăţel—Beclean—Telciu—Valea Vişăului, întretăiată de şapte linii transcarpatice însemna o înviorare deosebită a vieţii economice transilvane: înlesnirea aprovizionării unor regiuni relativ sărace, în special în ceea ce priveşte cerealele, înlesnirea exploatărilor forestiere şi a distribuţiei prompte a materialului lemnos la locul dorit, un avânt nou şi necesar al industriilor laptelui în toate regiunile păstoreşti ale Carpaţilor şi mai cu seamă uşoare mişcări strategice în întreg cuprinsul ţării.

În urma arbitrajului dela Viena însă, căile de comunicaţii ale Ardealului au fost tăiate fără consideraţii de această natură, desorganizându-se, în special în Ardealul de Nord, întreg sistemul feroviar. Astfel ţinutul secuiesc a rămas complet izolat de Ungaria, constituind o problemă extrem de dificilă atât pentru guvernanţi, cât şi pentru populaţie.

În faţa acestor dificultăţi care cereau o deslegare imediată, în interesul integrării teritoriilor atribuite prin arbitraj coroanei Sfântului Ştefan, guvernul maghiar a iniţiat încă în toamna arbitrajului, — pe lângă legăturile unor linii înguste în regiunea Târgu-Mureş—Câmpie, — şi lucrările liniei normale Deda—Sărăţel, menită a lega linia Târgu-

Mureș — Miercurea-Ciucului — Sfântu-Gheorghe cu sistemul feroviar nordic Bistrița—Dej—Zălau—Carei—Budapesta, precum și cu linia Dej—Apahida—Cluj. Lucrările liniei Deda—Sărățel de aproximativ 60 km lungime, au durat doi ani și linia a fost dată circulației la 6 Decembrie 1942, în prezența regelui ungar, de ziua sa onomastică — Sf. Nicolae.

O cale ferată, pe lângă utilitatea legăturilor pe care le face, în linii mari, are și o nemijlocită însemnătate pentru populația regiunii străbătute. Din acest punct de vedere, o particularitate vrednică de remarcat a traseului noii linii Deda—Sărățel, este faptul că ea atinge, în lungimea ei de 60 kilometri, douăsprezece comune, dintre care zece curat românești, una cu populație româno-germană și una cu populație româno-maghiară, deci o întreagă regiune românească din județele Mureș și Năsăud s'a împărțit, indirect, de binefacerea acestei linii. Faptul acesta, însă, are și o altă semnificație. Dacă mobilul principal al alegerii traseului noii linii a fost drumul de racordare cel mai scurt între două linii existente, apoi el ar fi putut favoriza, cu oarecare ocurori, o populație maghiară, dacă ea ar fi existat în regiune. Populația traseului ne indică însă, fără controverse, întreg caracterul etnic al regiunii, identic în întreg Ardealul de Nord, cu excepția județelor săcuiesti.

Cu această lucrare, grăbită de noua stăpânire din considerații de natură cu totul particulară, sistemul feroviar subcarpatic s'a întregit cu un sector deosebit de important, căruia urmează să i se mai adauge doar fragmentul Telciu—Borșa, de mai puțin de 30 kilometri, pentru completarea marelui arc subcarpatic Sibiu—Sighetul Marmației.

Considerând bariera așezată la Nord de Prejmer, de-a-curmezișul căii ferate din valea Oltului, ca un simplu accident în circulația normală a trenurilor, așteptăm reluarea circulației pe sub coama Carpaților, până în cel mai nordic colț al pământului nostru.

TRAIAN MARCU

CRONICI

PROFESORUL ION SIMIONESCU

În ziua de 7 Ianuarie 1944 a încetat din viață profesorul Ion Simionescu, președintele Academiei Române. Deși în al 71-lea an al vieții sale, Ion Simionescu și-a păstrat până în ultimele zile, atât vigoarea trupească, dar mai ales cea sufletească, încât moartea sa a fost o surpriză pentru toți cari l au cunoscut. Prin moartea lui Ion Simionescu neamul românesc pierde încă o personalitate culturală de remarcabile resurse, care o viață întreagă a muncit pentru ridicarea neamului, dar mai ales pentru a-i deștepta credința în posibilitățile sale creatoare.

S'a născut în comuna Fântânele jud. Bacău, iar copilăria și-a petrecut-o la Botoșani, leagănul energiilor naționale — Eminescu, Iorga. A făcut studii universitare la Iași, Viena și Grenoble, fiind numit înainte de a implini 30 de ani profesor la catedra de geologie a savantului Cobălcescu, la Universitatea din Iași. Mai târziu a fost transferat la catedra de paleontologie dela Universitatea din București. Pentru meritele sale științifice, culturale și de organizare a ocupat o serie întreagă de demnități: membru al Academiei Române, în ultimul timp președinte, secretar general al Ministerului de Instrucție, rector al Universității din Iași, senator și deputat.

Activitatea profesorului Simionescu s'a desfășurat în mai multe sectoare: cercetător științific, popularizator al științei, animator de energii și îndrumător pentru cunoașterea neamului și a țării. În calitate de om de știință, pe lângă cursurile universitare, pe care le ținea cu regularitate kantiană, și pe care le-a publicat în două tratate (unul de geologie și altul de paleontologie), Ion Simionescu a scris între 1889 — 1941 în total 95 lucrări de specialitate, cele mai multe în limbi străine. Unele au apărut în publicațiile periodice la care a colaborat: Buletinul Societății de Științe, Analele Academiei Române, Anuarul Institutului Geologic, Annales scientifiques de l'Université de Iasi, Annuaire de l'Université de Grenobles, Revista științifică Adamachi ș. a. La acestea trebuie să mai adăugăm manualele de curs secundar pentru științele naturale, scrise în colaborare cu Th. Bădărău.

Ca popularizator al științei, amintim în primul rând redactarea colecției „Cunoștințe folositoare“, editată de Cartea Românească, în care s'au tipărit peste 330 de broșuri, cu cel mai variat cuprins, vreo

40 din ele fiind scrise personal de Simionescu. O altă serie de lucrări în legătură cu vieța plantelor, animalelor, mineralelor ș. a. au fost publicate în „Biblioteca de popularizare” a Casei Școalelor.

Pentru a însufleți tineretul și a-i stimula energiile a scris o admirabilă carte, unică la noi, *Oameni aleși*, în 2 vol. Frumusețile, bogățiile și nădejțile neamului le-a descris în mai multe lucrări, din care amintim: *Orașele noastre*, *Dobrogea*, *Tinere cunoaște-ți neamul*, *Tinere cunoaște-ți țara*, dar mai ales cele trei monografii editate de „Fundatia Regală”: *Țara noastră*, *Fauna României* și *Flora României*. Despre „Țara noastră” N. Iorga a spus că e „un adevărat imn, ridicat naturii românești, cu pagini care trebuie citite de orice Român, fiind cea mai bună carte de ansamblu, care a fost tipărită până acum”. De asemenea trebuie să amintim ultima lucrare în cinci volume, terminată abia anul trecut *Pitorescul României*, o adevărată sinteză de știință și poezie.

De altfel aceasta este caracteristica întregii sale opere: „O sinteză armonică între spiritul științific și talentul literar”, cum a caracterizat-o profesorul Ion Petrovici. „Fără să vatăme adevărul, talentul exprimării frumoase se dezvoltă imbelșugat în scrierile sale de popularizare, înălțându-se treptat dela limpezimea curgătoare la fraza colorată și plină de pitoresc”. (I. Petrovici, Discurs rostit la înmormântare). Prin această calitate scrierile prof. Simionescu sunt deosebit de atrăgătoare, putând astfel pătrunde în toate clasele sociale și la toate vârstele, devenind cel mai popular scriitor.

Prin cantitatea de material științific difuzat în popor, opera profesorului Simionescu a fost considerată de unii ca un adevărat „fenomen cultural” al țării, iar mulțimea cărților tipărite ca o activitate „fabuloasă”. E suficient să amintim că în doi ani primul volum din „Pitorescul României” s'a desfăcut în 15.000 de exemplare, vol. I din „Oameni aleși” a fost tipărit în 32 000 de exemplare, iar „Cunoștințele folositoare” au un tiraj de trei milioane! Se poate afirma cu siguranță că nu există bibliotecă publică, din cele mai îndepărtate cătunuri și până la cele universitare, în care să nu se găsească măcar câteva lucrări de Simionescu. La fel din bibliotecile particulare nu vor putea lipsi: *Oameni aleși*, *Țara noastră* sau *Pitorescul României*.

Dar nu numai prin studiile sale a pătruns Ion Simionescu în toate colțurile țării. Căător pasionat și iubitor al frumuseților naturii prin specialitate, dar și prin înclinările sale sufletești, Ion Simionescu a cutreerat de nenumărate ori în lungul și latul țării, și până în ultimi ani ai vieți, oricând putea fi întâlnit în cele mai ascunse colțuri ale ei. Apoi destul de des glasul profesorului Simionescu putea fi auzit la Universitatea Radio elogiind frumusețile țării, sau dând sfaturi și trezind speranțe în clipele de grea încercare ale neamului. Pe lângă acestea obișnuia, mai ales în ultimul timp, să trimită cetitorilor săi câte un articol în paginile de Duminecă ale ziarului „Timpul”.

De sigur că această multiplă activitate de popularizare a științei și de educație a neamului i-a consumat energia, ce putea fi întrebuințată cu folos în elaborarea lucrărilor de pură specialitate. Dar Simionescu, cunoscând atât de bine realitățile românești, și-a dat imediat seama că datoria de a ridica acest popor sub aspect cultural și material, este

mult mai imperioasă și trebuie să ofere mai multă satisfacție, decât cercetarea izolată de semeni, într'un laborator, fie chiar și încântătorul laborator al naturii. Sacrificându-și prin aceasta posibilitățile sale științifice pentru a ridica nivelul cultural al țării, activitatea lui Ion Simionescu se aseamănă în multe privințe — cum remarca profesorul I. Petrovici — cu cea a lui Titu Maiorescu.

Pentru a pregăti un viitor mai bun acestui neam, atât de des încercat, dar în care întrevedea atâtea posibilități, Ion Simionescu se adresează în primul rând tineretului, care se pregătește pentru munca de viitor. De aceea toate lucrările privitoare la cunoașterea neamului și a țării îi sunt adresate lui. „Sborul entuziasmului nu poate fi irosit în necunoscut. Cei care au dorul de îndreptare, nu pot pași în dibuire, nesocotind ceea ce este și ce s'a săvârșit. Clădirea viitorului ca să fie trainică, trebuie înălțată pe temelie sănătoasă, a pământului cât și a sufletului etnic. Numai așa putem ajunge la o manifestare a energiei noastre productive. S'a înfăptuit mult în trecut; sunt atâtea rămase în seama vremii de mâine. Faptele trebuie să ia locul vorbelor, care se pierd, iar năzuințele de perfecționare să se bizuie pe ceea ce e al nostru, material și suflet”. (Tinere cunoaște-ți țara, p. 6). Ori de câte ori are ocazie I. Simionescu subliniază valoarea energiei românești, prețuirea și încrederea de care trebuie să se bucure. „Trebuie să avem încredere în energia noastră”, scrie Simionescu, după ce constată că „răsar din toate colțurile românismului, din toate straturile sociale, reprezentanți ai spiritului românesc, demni să fie puși alături cu mulți dintre cei străini, slăviți chiar și în școlile noastre”. (ibid. p. 80).

Unul din păcatele capitale ale culturii noastre este, după Simionescu, tocmai lipsa de cunoaștere și apreciere, în adevărata ei valoare, a energiei noastre etnice, prin care s'au realizat atâtea prefaceri, în timp scurt, și în condiții nu totdeauna prielnice. „Prea ne-am deprins să ne socotim ce avem și ce-am înfăptuit, prea e lăsat în umbră, ce e al nostru, bunuri câștigate cu grea trudă, ori scăderi explicabile, ce trebuiesc îndreptate”. (Țara noastră, p. 4). Pentru înlăturarea acestor rele se cere, alături de cunoașterea realităților românești, muncă ordonată, chibzuită, luminată, reciproc respectată, care este după Simionescu, urzala cea mai trainică pentru înaintarea unui popor. Se mai cere „o imensă economie de timp în progresul țării „Interesele ei nu așteaptă. Energiile în creștere trebuiesc canalizate, cele latente desmorțite” (Oameni aleși, vol. I p. 4).

Alături de iubirea de neam și de țară, cele două coordonate ale operii lui Simionescu, mai trebuie să subliniem în lucrările sale prezența sentimentului de admirație în fața naturii. Neamul și țara, apar întotdeauna în scrierile lui Simionescu ca binecuvântate daruri ale naturii. „Scumpă, scumpă țară! Exclamă Simionescu. Ce frumoasă ești! Câte daruri prețioase nu ascunzi în fiecare cotlon tănuit! Ce raiu poți deveni, când dorul de muncă ne va cuprinde pe toți, sus și jos!” Sunt pagini din „Pitorescul României” (vol. II. p. 42) scrise parcă de romanticii veacului trecut. Tot atât de iscusit în a prezenta lumea plantelor ca Maeterlinck și a animalelor ca Fabre, Simionescu posedă și sentimentul total al naturii — ca și marele Goethe, pe care îl ad-

miră și-l citează deseori în opera sa — sentimentul înfrățirii tuturor elementelor cosmice sub același destin de viață și moarte. Ne permitem să cităm un singur exemplu din ultima lucrare. „Munte, floare, om au aceeași soartă. Trăsnetul care dărâmă Detunata, gerul care macină bolovan cu bolovan din Toaca și Panaghia, sunt semnele schimbării zilnice, care duc la distrugerea finală. E îmbătrânirea muntelui ca formă, declinul lui ca și al florilor în zilele de toamnă, ca și al bradului căzut la pământ și prefăcut într'o mână de cenușă. Vieța muntelui se îmbină cu moartea lui; ceea ce-l sfarmă bucătică cu bucătică, dă farmec plasticeii frumusețelor sălbatice, văilor adânci și tainice, toate însă trecătoare, deși par veșnice, față de scurttimea vieții noastre”. „Aceasta e vieța; impletituri de soare și nori, de lacrimi și surâs. Așa va fi întotdeauna”. (Pitorescul României, vol. IV. p. 81—82, 123).

Profesorul Simionescu ne-a părăsit la o vârstă înaintată, după o activitate de care puțini au avut parte, tocmai când își terminase rugăciunea prin care mulțumea lui Dumnezeu că l-a învrednicit să ducă la bun sfârșit, ceea ce socotise ca „sfântă datorie” față de țara în care și-a trăit traiul și de neamul din care face parte (ibid. vol. V. p. 5). Obişnuit cu gândul morții din lumea naturii, a închis ochii cu liniștea socratică a datoriei împlinite, lăsând urmașilor un model de viață și o operă remarcabilă, care îi vor păstra amintirea.

G. H. PAVELESCU

IORGU IORDAN, LIMBA ROMÂNĂ ACTUALĂ

O gramatică a „greșellor”, 558 pag. (Iași, Institutul de Arte Grafice Alexandru Tereș, Mirzescu, 9, 1943)

După studii deosebit de valoroase, publicate prin numeroase reviste de specialitate, românești și străine, dar mai ales în *Buletinul Institutului de Filologie Română „Alexandru Philippide”*, pe care îl conduce de mai bine de zece ani și în *Bulletin linguistique*, de sub conducerea d-lui Alexandru Rosetti, d-l Iorgu Iordan a scos, pe la mijlocul lunii August, o carte mare asupra fenomenelor de limbă ce sunt în curs de desfășurare, carte bogată în exemplificări și explicații totdeauna juste și interesante.

Preocupările d-sale în legătură cu limba română actuală sunt destul de vechi. Publicul a luat cunoștință de ele, mai întâi, din paginile revistei *Școala Normală* care apărea, prin 1916, la Iași. De atunci încoace ele nu l-au mai părăsit nicio clipă și, în ultimii zece ani, au dus la rezultate dintre cele mai bogate. Paginile revistelor amintite sunt dovadă hotărâtoare în direcția aceasta.

Încă din lecția de deschidere a cursului de Filologie Română, lecție ținută la 1 Martie 1934 și publicată în fruntea primului volum din *Buletinul „Alexandru Philippide”*, sub titlul „*Programul nostru*”, se conturau, în mod precis, punctele de vedere ale lingvistului dela Iași și într'un timp relativ scurt, ele aveau să prindă ființă, să se realizeze în paginile revistelor amintite, în această carte și în altele, care așteaptă

să fie tipărite. Una dintre ele referitoare la stilistica limbii române, se găsește sub tipar.

„Programul nostru” cuprinde, intradevăr, formulate cu o precizie și o siguranță proprie d-lui Iordan, toate principiile călăuzitoare ale școlii dela Iași. Încă din aceste pagini, unii dintre aceia care în urma morții lui Philippide se arătau sceptici în ceea ce privește soarta lingvisticii moldovenești, au îmbrățișat, cu toată simpatia și cu cea mai mare încredere, ideile din ele și au felicitat, în mod anticipat, pe unul dintre cei mai aleși învățați ai timpului nostru. Ei puteau să se convingă, din câteva pagini numai, că personalitatea covârșitoare a lui Philippide nu va incomoda, câtuși de puțin, pe noul titular al catedrei deoarece acesta, deși venea după un înaintaș neobișnuit aducea, pe lângă erudiția și obiectivitatea științifică demult cunoscute, prestigiul savantului care ilustrase aproape zece ani, catedra de romanistică a Universității ieșene.

La pag. 4 din volumul I al Buletinului „Al. Philippide” citim următoarele: „Noi vom da preferință aspectelor lingvistice actuale, conform tendinții unei bune părți din savanții contemporani, care se lasă conduși de adevărul incontestabil că observarea prezentului înlesnește înțelegerea trecutului: modul cum se produc fenomenele lingvistice sub ochii noștri trebuie să fi fost și altădată același”.

Afirmății asemănătoare se găsesc peste tot în lucrările d-lui Iordan și le întâlnim și în paginile acestei cărți. În *Introducere*, d-sa admite, cu Ferdinand de Saussure, că lingvistica adevărată trebuie să fie statică fiindcă o limbă „se cuvine s'o studiem în aspectele ei actuale, adică așa cum o au în conștiința lor subiectele vorbitoare” (pag. 12), pentru ca ceva mai departe, să continue:

„Dar lingvistica statică prezintă și alt avantaj. Cercetând faptele actuale, suntem puși în situația de a observa vorbirea semenilor noștri și, în cazul limbii materne, pe a noastră însăși. Urmărim astfel cu ușurință (intocmai ca un psiholog, ba chiar ca un fizician sau chimist care face o experiență) „procesul limbajului”, raporturile dintre gândire și vorbire, cauzele care provoacă schimbarea acestor raporturi, efectele obținute, etc. Cu alte cuvinte, lingvistica statică ne oferă posibilitatea, pe care în zadar o căutăm la lingvistica evolutivă, de a înțelege, în esența ei intimă, această facultate a spiritului uman, superioară tuturor celorlalte, care se cheamă limbaj. Axioma de pe vremuri, că istoria este învățătoarea prezentului, și-a inversat termenii (și nu numai în acest domeniu): stările actuale pot fi cunoscute direct, deci și în cauzele lor, pe când cele trecute trebuiesc reconstituite cu ajutorul unor date care nu sunt nici complete și nici totdeauna sigure. Actualitatea ne introduce în mecanismul evenimentelor, adică în istoria adevărată, vie (de toate speciile: politică, socială, culturală, etc.) și ne ușurează astfel înțelegerea faptelor similare din epocile anterioare, care, în fond n'au putut avea alte cauze reale decât cele de astăzi” (pag. 12—13).

Pe lângă faptul că ne este mult mai ușor să facem lingvistica statică din motivul că lucrăm intocmai ca în geografia lingvistică (tot statică și ea!), pe „viu”, avem, prin urmare, mijloace de informație și de cercetare multiple, mai intervine și altceva: între diferitele faze ale

unei limbi nu avem deosebiri prea mari, lucru pe care autorul îl remarcă la sfârșitul citatului de mai sus și l-a remarcat, de asemenea, în altă parte din Introducere, la pag. 11: „Limba noastră actuală, de pildă, nu se deosebește, în esența ei, de aceea a sec. XVI, așa cum o cunoaștem din cele mai vechi texte românești. Și același lucru putem afirma despre fazele ei anterioare, pe care nu le cunoaștem, dar le putem intui prin compararea între ele a principalelor dialecte și a acestora cu limbă latină”.

Dacă lăsăm la o parte studiile risipite prin reviste, cartea aceasta este cea dintâi în care se studiază temeinic limba românească actuală. Motivul pentru care nu i s'a dat, până acum, atenția cuvenită acestei părți a limbii noastre, este ușor de ghicit. Constituirea lingvisticeii, ca disciplină științifică, s'a făcut pe baze istorico-comparatiste și majoritatea specialiștilor au rămas credincioși metodei inițiale ca și cum aspectele actuale ale limbii ar fi nevrednice de studiat și numai fazele ei trecute se pot bucura de atenție.

În cele 558 de pagini avem, înafară de Introducere și Indice, șase capitole mari (Fonetica, Morfologie, Formarea cuvintelor, Stilistică, Sintaxă, Lexic). Nu este în intenția mea să rezum, într'o revistă de cultură generală, capitol de capitol. Lucrul acesta e și greu de realizat, din cauza marelui număr al fenomenelor discutate și nici nu-l cred necesar. Amintesc numai că fiecare pagină aduce lucruri nouă, nu numai pentru cititorul obișnuit pe care autorul nu-l neghjează (cf. Prefața) ci și pentru specialist. Se poate susține că n'a rămas aproape nimic (poate chiar nimic) neînregistrat în paginile cărții din tot ce privește transformările actuale ale limbii noastre. Lucrul acesta, precum și atitudinea autorului, care este convins că limba își urmează cursul său normal, de multe ori împotriva prevederilor noastre și, datorită lingvistului nu-i decât aceea de a observa și nicidecum de a impune un anumit punct de vedere, fac din „Limba română actuală” o operă de un interes deosebit și marchează o dată în lingvistica românească. Ea este, pentru noi, ceea ce este Appendix Probi pentru limba latină, cu deosebirea că aici nu se condamnă formele „necorecte” ci se semnalează doar și se dau, în toate cazurile, explicații și sugestii cum nu se găsesc niciodată acolo. Nu se condamnă formele „necorecte” dintr'un motiv pe care autorul l-a exprimat, încă din 1934, în același „Programul nostru”: „orice inovație lingvistică pare, înainte de a se răspândi, o „greșală”, întru cât reprezintă o abatere de la starea limbii dintr'un moment dat, pentru ca apoi să devie normă, imediat ce a fost adoptată de majoritatea sau unanimitatea indivizilor vorbitori” (Bult. I, pag. 8).

În prima parte a cărții (*Fonetica!*) autorul se oprește la unele fenomene pe care le observăm numai la neologisme și numai la oameni fără sau cu prea puțină cultură, cum ar fi prefacerea lui *a* în *ă*: *atăca*, *băron*, *inămic*, *mădamă*, etc., alături de altele care sunt limitate din punct de vedere geografic căci se înregistrează numai într'o parte a țării, de exemplu în Muntenia, cum este cazul cu transformarea lui *ă* în *e*, după *j*, *ș*, *s*, *z*, *ț*, *r*: *plaje*, *schije*, *vraje*, etc., toate la singular. Transformarea aceasta și, apoi, răspândirea fenomenului și în celelalte provincii este susținută nu numai de limba comună ci și de limba literară: o mulțime de scriitori, câteodată dintre cei mai mari, se lasă

atrași de prestigiul cultural și politic, al capitalei, unde se tipăresc majoritatea ziarelor, revistelor și cărților noastre și sprijină, prin scrisul lor, particularități ale dialectului muntenesc în credința că ele aparțin limbii literare. Tot la fonetică este interesant de menționat faptul că diftongul *ie* apare, în vorbirea anumitor oameni, redus la *e*. Aceștia spun și scriu: *bet* (biet), *per* (pier), *obect* (obiect), *perd* (pierd), etc. Asemenea greșeli se întâlnesc, aproape fără excepție în *Mara* lui Slavici, ediția tipărită la Timișoara.

În *Morfologie* observăm că neologismele șovăe în alegerea genului și apar când cu forma de masculin când cu cea de feminin. Este adevarat că sensurile diferă uneori: *apocalips-apocalipsă*, *balans-balanță*.

Formarea cuvintelor se caracterizează printr'o tendință nelimitată de a îmbogăți limba cu ajutorul sufixelor, a prefixelor și prin compunere propriuzisă.

Al patrulea capitol este dedicat *Stilisticii*, care „este o disciplină strict lingvistică, străină, deci, de stilistica estetică sau retorică”, „este o introducere la sintaxă, o fază premergătoare acesteia”, cum o definea autorul în amintitul *Programul nostru* din Buletinul I (pag. 10), știința care „se ocupă cu studiul mijloacelor de expresie ale vorbirii unei comunități lingvistice din punctul de vedere al conținutului lor afectiv” (cursul din 1939—1940, pag. 6), cu „fenomene lingvistice produse ale afectului și fanteziei subiectului vorbitor” (Buletinul VII—VIII, 1940—1941, pag. 1). Ea studiază „combinații sintactice al căror sens este unitar și diferă de al elementelor alcătuitoare luate unul câte unul sau legate altfel decât în formula respectivă”. (Limba română actuală, pag. 249).

Ramura aceasta a Lingvisticeii se bucură, în preocupările d-lui Iordan, de o atenție deosebită. În anul 1939—1940 a ținut un curs special de Stilistica limbii române. În Buletinul VII—VIII (1940—1941) a dat un studiu, de aproximativ 150 pagini, asupra Stilisticii Morfologice, iar acum, după cum am amintit deja, tipărește o carte întregă cu acest subiect.

Aproape două sute de pagini sunt dedicate *Sintaxei*. Explicația extinderii acestui capitol o găsim în marele număr de abateri, construcții imitate după model străin, mai ales francez, de care nu se pot debarasa nici scriitorii cei mai talentați și înzestrați cu simț lingvistic deosebit. Scriitorii cu sintaxa neinfluențată de limbile străine avem foarte puțini. Nu știu câți s'ar putea cita înafară de Creangă.

În ultima parte a cărții se studiază lexicul care, datorită influențelor occidentale, a graiurilor regionale și a limbajelor speciale, a provocat numeroase discuții prin reviste și în presa zilnică, discuții susținute nu totdeauna de oamenii cei mai competenți în materie. Nu este, întradevăr, cititor care să nu-și aducă aminte de lupta împotriva neologismelor purtată, câteodată, cu atâta patimă, încât rezultatele ei practice n'au putut aduce niciun câștig cititorilor.

În „Limba română actuală” ni se spune limpede că „împrumuturile din limbile occidentale, în special din franțuzește, constituie astăzi mijlocul cel mai important de îmbogățire a lexicului românesc (pag. 464), iar mai departe: „oricând și oriunde s'a vorbit un graiu omenesc au existat, au trebuit să existe și neologisme... (pag. 465). Cuvintele nouă

nu sunt o problemă de care trebuie să ne înspăimântăm pentru că: „toate împrumuturile străine ale unui idiom oarecare au fost, în momentul adopțării lor neologisme, adică termeni noi, veniți dela alte colectivități lingvistice. Cu trecerea vremii, ele s'au asimilat, încetând de a mai fi simțite ca împrumuturi externe și ca elemente lingvistice nouă (pag. 466). „Rând pe rând noi Românii am împrumutat cuvinte slave, ungurești, turcești, grecești, etc., care astăzi sunt puse pe același plan cu cele latinești moștenite” (pag. 466). „Că neologismele sunt inevitabile și, implicit, necesare sau măcar utile dovedește, între altele, prezența lor la cei mai buni scriitori ai noștri, printre ei unii naționaliști fervenți. În fruntea lor stă Eminescu, care utiliza cu aceeași bucurie de creator cuvinte vechi, termeni dialectali și împrumuturi recente, căci fiecare categorie reprezenta în ochii lui ceva unic, cu valoare aparte, fără echivalent în celelalte. Dar Odobescu și Caragiale, ceilalți doi mari artiști ai scrisului nostru cult” ? (pag. 470).

Din citatele acestea se vede, cum nici nu se poate mai clar, rolul pe care îl joacă neologismele în viața unui idiom oarecare, precum și inutilitatea luptei pe care înțeleg unii s'o mai ducă împotriva lor ca și cum limba n'ar avea destule mijloace de selecționare a ceea ce îi este sau nu-i este de folos.

După ce ne-a dat cel mai bun studiu de toponimie, *Rumänische Toponomastik* (Bonn und Leipzig, 1924—1926), din care se pregătește o ediție românească pe care o va tipări Institutul de Istoria Românilor, din București, după ce în 1932, a tipărit neintrecuta *Introducere în studiul limbilor romanice* (singura în materie pe lângă *Einführung in das Studium der romanischen Sprachwissenschaft*, a lui W. Meyer-Lübke) și care s'a tradus, în englezește, iar în momentul de față se traduce în limba spaniolă, titularul catedrei de limba română și dialectele ei, dela Universitatea din Iași, ne pune în fața unei alte lucrări de valoare deosebită în care sunt studiate toate tendințele ce se exercită, în momentul de față, asupra limbii noastre, fixând în felul acesta, și transmițând posterității un aspect necunoscut al instrumentului celui mai prețios de înțelegere care este limba națională.

În galeria învățaților noștri celor mai de seamă, care s'au gândit la lucrări de ansamblu, cartea d-lui Iordan ocupă un loc aparte: nu seamănă nici cu *Histoire de la langue roumaine* a lui O. Densusianu, nici cu *Istoria limbii române* a d-lui Rosetti, care, amândoi, după cum se vede și din titlu, studiază limba în perspectivă istorică. Se deosebește și de *Originea Românilor* a lui Philippide, în care găsim, poate, cea mai serioasă caracterizare a dialectelor limbii române (vol. II) și se deosebește și de *Limba română* a d-lui Pușcariu, operă de privire generală proiectată în patru volume, din care însă n'a apărut, până acuma, decât primul și fragmente din al doilea. Ea se apropie mai mult de *Atlasul Lingvistic Român*, lucrarea cea mai valoroasă dintre câte s'au scris, la noi, în domeniul limbii. Ca și acolo, cercetările d-lui Iordan au în vedere numai stadiul actual al limbii noastre, cu aceleași vădite tendințe de a scormoni, până în adâncuri și a cunoaște, până în cele mai mici amănunte, patrimoniul cel mai de preț și instrumentul de lucru al tuturor, fără de cunoașterea căruia este zadarnică orice sfortăre

și orice luptă. Dar în vreme ce Atlasul Lingvistic Român se mișcă numai în domeniul graiurilor populare, d-l Iordan le lasă pe acestea pe al doilea plan și se oprește asupra inovațiilor de tot felul provocate, nu odată, de cutare influență străină sau, mai rar, de spiritul cutezător al unui scriitor de talent, al unui anonim cu netăgăduit simț lingvistic ori, în sfârșit de participarea graiurilor populare la dezvoltarea limbii comune.

Ca o primă piatră dintr'un sistem general, „Limba română actuală” este completarea cea mai norocoasă a Atlasului Lingvistic Român și, împreună cu acesta, ne conduce spre cunoașterea desăvârșită a limbii noastre așa cum se prezintă ea în momentul de față.

G. ISTRATE

STUDII LITERARE

Al doilea volum de *Studii literare*, buletinul seminarului de istoria literaturii române moderne dela Facultatea de Litere din Sibiu, a apărut, sub conducerea d-lui Prof. D. Popovici, cu un bogat material științific.

Imprejurări puțin prielnice limitează activitatea critică și istoric-literară, la producții beletristice dubioase sub aspectul documentării științifice. Cu atât este mai apreciabilă valoarea unor studii care descopere o metodă, am putea spune de chimist, care introdusă de d-l Prof. Popovici în Seminarul pe care-l conduce, l-a transformat într'un laborator literar, care sperăm că nu va întârzia să devină, prin grija Ministerului Culturii Naționale, un „Institut de istoria literaturii române moderne”. După cum în alte domenii publicul nu se interesează de experiențele adeseori migăloase ale savantului, mulțumindu-se cu mult mai comoda exploatare a rezultatelor, tot așa în literatură publicul cetitor, din care cei mai mulți numai pentru a fi la înălțimea „contemporanilor”, manifestă o aversiune pentru tot ceea ce biblioteca are necercetat, pentru informațiile care pot fi date la iveală numai printr'o săltare asemănătoare cu aceea a savantului. Cei ce aleargă după „viziuni” nu trebuie să-și uite că sintezele, prin însăși definiția lor sunt rezultate care presupun o cunoaștere a elementelor, a materialului literar în cele mai mici particule. Este adevărat că literatura, ca expresie înaltă a spiritului unan, stabilește raporturi ultime, deschide drumuri infinite, care nu pot fi tălmăcite decât prin descoperirea sensului adânc de care este străbătută, încât *filosofia literaturii* este formula care trebuie cunoscută în orice studii literare, — dar nu este mai puțin adevărat că aceea care adună materialul și-l prepară în vederea sintezei este *istoria literară*. Dacă literaturile apusene nici nu pot fi înțelese fără studiul estetice, iar în Germania sunt înființate catedre de filosofia literaturii, obiecte care desprind numai liniile mari, concluziile, cu necesitate trebuie să presupunem că istoria literară a fost aceea care cu mult înainte a stabilit premisele pe temeliiile adevărului științific, probabil cu aceeași metodă și mai puțin probabil privită cu aceiași ochi. Istoria literară, estetica și filosofia literaturii au scopuri deosebite care cer metode adecvate. Răsturnarea nu duce la rezultate prea fericite.

În cultura noastră istoria literară este departe de a fi stabilit premise temeinice, încât concluziile estetice sprijinite pe ele, printr'o metodă neadecvată, n'au putut duce decât la lucrări ca acea *Istorie a literaturii române* a lui G. Călinescu, apreciabilă ca operă de artă, dar insuficientă ca informație literară. Limbajul colorat, imaginile subtile și de cele mai multe ori intuiția adâncă, sunt elementele care alcătuiesc suportul cărții d-lui G. Călinescu și prin ele autorul a realizat în adevăr admirabile portrete literare, ca și acele multiple interpretări ale aceluiași text, care ocupă un loc alături de studiile de estetică ale d-lui Tudor Vianu, elemente însă nepotrivite cu scopul. Toți acei care au protestat la apariția cărții și-ar fi limitat rezervele dacă n'ar fi fost induși în eroare de titlul ei.

D-l Prof. D. Popovici a înțeles să aleagă scopul unui mijloc potrivit, acela care se invederează în studiul *Primele manifestări de teorie literară în cultura română* și în celelalte însemnări și cronici din buletinul seminarului, asupra cărora ne vom opri.

Pentru că reflexiunile în legătură cu literatura trebuie să urmeze la o distanță oarecare manifestările literare, interesul pentru problemele literare nu apare în cultura română decât la o dată relativ târzie. Prin faptul că literatura română prezintă timp îndelungat aspecte puțin variate, aria pe care o explorează primele cercetări teoretice se limitează la prozodie și versificație. Mitropolitul Dosofteiu în *Cuvântul* care precede *Psaltirea* din 1673 și Miron Costin în *Predoslovie* la *Viața lumii* și în scurtul tratat de versificație care o urmează, abordează pentru prima dată astfel de probleme. Una dintre condițiile prime pentru constituirea teoriei literare era crearea limbajului tehnic, încât Miron Costin ne apare luptând cu o limbă lipsită de termenii tehnici necesari. Dimitrie Cantemir, una din cele mai puternice conștiințe artistice din literatura română ar fi putut face pasul hotărîtor în direcția aceasta, însă opera lui scrisă în cea mai mare parte în latinește, nu pune în discuție în mod special probleme de teorie literară. Notele din scrierile în limba română și mai ales din *Istoria ieroglică*, dovedesc preocupările lui cu logica și retorica și mai ales cu împrumuturile lexicale pentru crearea unui limbaj tehnic în măsură să constituie punctul de plecare al terminologiei literare române. „Scara” lui constituie primul glosar de neologisme din limba română, bogat în definiții care privesc în primul rând retorica, apoi poetica, înțeleasă uneori ca disciplină poetică iar alteori ca operă poetică. Dacă datele privitoare la literatură sunt sumare în opera lui și dezvoltarea limbii avea să corecteze termenii împrumutați de el, în același timp avea să illustreze îndreptățirea principiului dela care pornea. În sec. al XVIII-lea preocupările de această natură sporesc. Dimitrie Eustatievici este autorul unei gramatici care datează din 1757 și care cuprinde un capitol închinat prosodiei și versificației, pe care autorul studiului îl analizează cu atenția cerută de erudiția prin care acesta împrumută concepția anumitor scriitori greci ai timpului. Din același mediu derivă și concepția ieromonahului Macarie, autorul unei alte gramatici care de asemeni conține o parte închinată prosodiei și versificației. Dar acesta se dovedește incapabil să prindă ceva din firea limbii române. Pentru știința lui

metrică este tributar lui Antonie Catiforo. Definițiile, de cele mai multe ori greoaie, au ca model pe cele ale *gramaticii* pe care acesta a publicat-o în 1734 la Veneția și cu mici abateri capitolul poeticii traduce partea respectivă din lucrarea lui. Gramatica lui Ienăchiță Văcărescu publicată la Râmnic și la Viena în 1787 dovedește o orientare literară mai bogată și o mai adâncă pătrundere a limbii române. Ea este precedată de un scurt tratat de stilistică, primul de această natură în literatura română. Partea a doua a cărții însemnează un pas hotărâtor în teoria versificației românești. Scriitorul face un scurt istoric al preocupărilor de poetică aducând o precizare necunoscută până acum: ritmul caracteristic versificației antice era cel de durată, pe care popoarele romanice occidentale nu-l respectă în versificația lor. De asemeni este o întrebare dacă scriitorul nu intuește existența ritmului de intensitate. Deși nu sunt originale, și expuse cu puțină siguranță, ținând seama de lenta elaborare a teoriei literare române, recepționarea acestei idei în 1787, este un lucru ce trebuie subliniat. Aceeași lipsă de siguranță o dovedește scriitorul și în analiza caracterelor versului românesc. Ca și Macarie, Ienăchiță Văcărescu este în bună parte tributar lui Catiforo, împrumutând însă numai în măsura în care îi permit caracterele proprii ale limbii române.

Din lipsă de spațiu ne-am limitat numai la schițarea liniilor mari pe care se clădește studiul d-lui Prof. Popovici, cei interesați mai în deaproape putând recurge direct la aparatul științific așa cum apare în publicația seminarului.

O altă preocupare a d-lui Popovici, vădită și în volumul de față, este studiul de literatură comparată, care în Franța mai ales a reușit să dea rezultate din cele mai satisfăcătoare. Domnia sa consideră studiul literaturii comparate pentru orice istorie literară, dar mai ales pentru a noastră — silită să se descurce cu multă greutate din atâtea influențe — ca unul din cele mai sigure instrumente în mâna cercetătorului. Interesului pentru metoda comparativă, vădit în activitatea seminarului de istoria literaturii române moderne, d-l D. Popovici îi dă aceeași importanță în notele și documentele buletinului, atât prin studiile proprii: *Buchetiera lui Alecsandri și Buchetiera lui Paul de Kock și Valory, La double échelle a lui Planard și Scara măței a lui Alecsandri, Gr. Pleșoianu și La Harpe*, cât și ale altora: I. Horia Rădulescu: *Modelul francez al comediei Cinovnicul și modista de V. Alecsandri*, I. Breazu: *Timoteiu Cipariu și Italia*, P. Grimm: *Cele dintâi traduceri englezești din literatura românească*. Înafară de limpezirea unor probleme literare, restul acestor studii credem că s'ar putea formula prin generalizarea a ceea ce o revistă engleză, citată de d-l P. Grimm, spunea cu ocazia traducerii poeziilor populare culese de Alecsandri: „Fîind expresia adevărată a minții și inimii populare românești, aceste poezii vor tinde să îndepărteze disprețul cu care Englezul cu bună stare este din fire înclinat să trateze pe orice popor sărac și mult oprimat — chiar dacă acest popor descinde din strămoși atât de nobili ca legionarii și coloniștii lui Traian în Dacia, și a făcut importante servicii creștinătății medievale și civilizațiunii și posedă o vitalitate care i-a dat puțința să supraviețuiască năvălirilor barbarilor și sfărâmatoarei tiranii a stăpânitorilor fanarioți”.

Primul colaborator al d-lui Prof. D. Popovici la Facultatea de Litere este d-l I. Breazu, care publică în *Studii literare* lecția de deschidere rostită la Universitatea din Sibiu: *Temeiurile populare ale literaturii române din Transilvania*, asupra căreia ne-am oprit mai mult în altă parte.

D-l N. Lascu publică un studiu despre *Vasile Aron și Ovidiu*. Pentru soarta lui Ovidiu în literatura română merită să fie cunoscute scrierile în care Vasile Aron, versificatorul popular dela începutul sec. al XIX-lea, este preocupat de alfabetul latin, începând cu traducerile, trecând prin adoptări și localizări cu caracter didactic și moralizator și sfârșind cu oda de închinare. Cronicarul N. Costin a fost cel care a tradus în limba română primele versuri din *Metamorfozele* lui Ovidiu. V. Aron este acela care traduce părți mai mari din opera acestuia, în primul rând legendele din *Metamorfoze*, rămase în manuscris și publicate abia prin 1900 de Popovici Barcianu și însoțite de un studiu introductiv. Manuscrisul, care datează între 1800—1807 are ca început poezia *Către Ovidie Naso* în care V. Aron i se adresează poetului exilat, rugându-l să-i primească scrisoarea pentru că și el este Roman și țara Ardelenescă nu este departe de țara Moldovenească, unde, după tradiția sec. al XVII-lea și XVIII-lea, Ovidiu și-ar fi trăit exilul la Cetatea Albă. Traducerile sunt făcute în versuri de 7—8 silabe, adică în versul popular, deoarece nivelul frumuseții artistice este scăzut, lipsind amploarea hexametrilor și preciziunea expresiilor din original. Cu toate modificările lui V. Aron în tendința de popularizare, rămânând fidel originalului. Fiecare legendă se încheie cu o „învățătură” pentru viață, prin care el se așează alături de toți interpreții alegorici, începând din Evul-Mediu și continuând până în sec. XVIII, care neînțelegând frumusețea intrinsecă a *Metamorfozelor* lui Ovidiu, n’au văzut în ele decât latura religioasă sau morală. Autorul studiului urmărește traducerile tuturor legendelor și învățăturile care le urmează, ajungând la concluzia că dacă ele n’au pus în valoare frumusețea literară a miturilor ovidiene, traducătorul a exploatat aspectul lor moral extrăgând din ele „învățăturile” cu totul originale, „pilde” spre înțelesul și folosul poporului. Alta a fost însă soarta celor două legende ovidiene: *Piram și Thisbe* și *Echo și Narcis*, care prelucrate și tipărite împreună în 1807 au avut o mare răspândire în literatura populară. În titlul cărții autorul nu amintește nimic de Ovidiu, ci spune că sunt „alcătuite” de el. V. Aron păstrează ideea fundamentală a primei povestiri dar introduce și schimbări, care după analiza autorului studiului apar destul de însemnate. Trecând în domeniul literaturii comparate autorul dovedește că aceste elemente străine de textul latin se apropie de alte prelucrări similare a temei ovidiene a iubirii nenorocite, prelucrări cu largă circulație în toate literaturile europene, atât culte, cât și populare, cum însă asemănările sunt așa de neînsemnate nu se poate susține o influență. În cea de a doua legendă V. Aron se ține mai aproape de modelul latin, elementele noi introduse nesticându-i țesătura originală și înlesnindu-i numai înțelegerea de către popor. Datorită prelucrării lui V. Aron s’au popularizat în Transilvania teme de o largă circulație europeană, scriitorul ajungându-și scopul de a contribui la progresul cultural al poporului român.

Un amplu studiu este acela al d-lui I. H. Rădulescu despre *Repertoriul teatrului francez la București în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. Istoria teatrului în țările noastre este o problemă asupra căreia cercetătorii s'au oprit prea puțin. Informații parțiale, de cele mai multeori aproximative și promisiuni de istorii complete, este tot ce avem până acum în această direcție, încât capitolul de față lucrat cu minuțiozitate ne îndreptățește să credem că studiul vast pe care d-l I. H. Rădulescu îl pregătește asupra teatrului românesc, va umple un mare gol în istoria noastră culturală. Procedul pe care autorul îl întrebuițează în urmărirea repertoriului teatrului francez este cel cronologic și descriptiv, singurul care poate realiza atmosfera literară a vremii, înlesnind înțelegerea teatrului românesc, în începuturile lui strâns legat de teatrul francez. Autorul nu se mulțumește cu o identificare și o menționare seacă, ci arată conținutul operelor pentru a le evidenția valoarea literară. După ce expune toate piesele care s'au jucat la București de diferite trupe între 1831—1852, natura lor, dificultățile reprezentării și felul în care au fost apreciate de public, autorul își încheie studiul cu câteva concluzii pe care le menționăm: Teatrul francez s'a dezvoltat în Țara Românească tot ca și cel din Franța sau din alte țări. Mediat de spectacolele neogrecești, de timpuriu este cunoscut de publicul românesc și nu întârzie să fie înfățișat în forma lui originală de trupe franceze. Teatrul acesta devine în cercuri tot mai largi o influență puternică asupra idealului artistic. Critica română, care milita pentru un teatru cu scop educativ și moral a trebuit să accepte alături de melodramă și drama romantică, vodevilul, care atacând probleme sociale apelează la duioșia spectatorului, apropiindu-se prin aceasta de vechiul ideal al teatrului. Dintre temele pe care vodevilul le pune în circulație merită mențione: Spiritul de compătimire pentru curtezană, condiția socială a femeii, mezalianța, raportul dintre geniu și societate.

Dintre însemnările *Studiilor literare* merită toată atențiunea *In jurul clasicismului* de D. M. Pippidi, care încearcă să clatine anumite prejudecăți prin care a fost privită această temă în istoria literaturii. Mărturisim încrederea în virtuțile etice ale științei antichității, cele mai contrare opinii asupra clasicismului, ca acelea ale d-lor N. Crainic și N. I. Herescu, se împacă în considerarea lui ca intrupare desăvârșită a frumosului. Conceptul de clasic este mult prea vast pentru a legitima pe acești scriitori de a-l restrânge numai la literatura greacă și latină. Cum observă Gide în *Incidențe* clasicul și romanticul se găsesc înăuntrul fiecărui spirit și din lupta lor se făurește opera. D-l Pippidi respinge tendința de a identifica ideea de clasic cu aceea de antic grec sau latin și de a considera operele acestor literaturii ca modele de neîntrecut, tendință care este numai o deprindere de școală ce nu poate rămâne. Ea nu este străină de concepția neumanistă a lui Lessing și Winckelmann care idealiza creațiile spiritului antic înzestrat cu darurile cele mai prețioase: imbinare armonioasă de conținut și formă, plastică seninătate și sentiment al măsurii etc. . . . Nietzsche a fost acela care a relevat duhurile nedomolite ale suferinței și ale urei pe care le închidea acest spirit, influențând o serie de cercetători preocupați de

„latura neguroasă” a sufletului grec. Renașterea, în prețuirea nemărginită a modelelor antice avea să abstragă din ele o seamă de principii teoretice care treptat elaborate aveau să alcătuiască o adevărată poetică la îndemâna creatorilor de artă, a cărei autoritate n'a pus-o nimeni la îndoială până la V. Hugo. Dar și romantismul avea să mențină o parte din idealizarea clasicistă prin prețuirea exagerată a așa zisei „originalități” a literaturii eline în pofida literaturii latine învinuită de lipsa acestei calități. Astăzi, prin consolidarea unei estetici care susține concepția indivizibilității actului creator, nu mai putem accepta prejudecata milenară a formei separabile de conținut și despărțind „măsura și claritatea expresiei” de care vorbește N. Crainic de conținutul care ne-ar rămâne indiferent, să proclamăm mai departe valoarea exemplară a unei arte condamnate să ne rămână străină. D. Pippidi respinge în concluzia însemnării d-sale această prejudecată, sprijinită pe Werner Jaeger care spune că mai presus de frumusețea formală, singurul tâlc al literaturii grecești în stare să explice o înrăurire ca aceea exercitată de ea de-a-lungul vremii și în stare să asigure și de aici înainte reînviata cântare a comorilor ei vii, este triada Poetului — Omului de stat — Înțeleptului, resimțită în producțiile ei spirituale.

Nu putem încheia această cronică fără a menționa recensia d-lui Henri Jacquier asupra unei cărți despre poezie, *Le mystère poétique* de Pierre Trahard, care desbate o problemă veche: restabilirea punții peste prăpastia adâncită încă din sec. al XVIII-lea între sufletul omnesc și restul creațiunii, să deslege corespondențele între microcosm și macrocosm, misterul poetic. Acum când sub imboldul evenimentelor poeziei au simțit nevoia de a se apropia de comunitatea națională, autorul cărții pune la îndemâna teoreticienilor literaturii rezoluțiile care s'au dat asupra artei dela romantism până azi, dovedind de ce supra-realității care se lasă mai mult ademeniți de forțe tainice către nevăzut, sunt cei mai autentici poeți din generația prezentă. Concluzia autorului este că poezia a ajuns la capătul unui impas, dincolo de care nu se mai poate trece, așa încât se așteaptă la un „revirement total”. De aceea e necesar ca teoreticienii să nu lipsească poezia de orice substanță, de orice semnificație intelectuală. Este același îndemn care mai ales astăzi se cere făcut și în literatura română.

EUGENIU TODORAN

SOCIETATEA ETNOGRAFICĂ ROMÂNĂ

— DOUĂZECI DE ANI DELA ÎNFIINȚAREA EI —

Prima societate științifică, al cărei scop principal era „studiul vieții sufletești și a civilizației poporului român” s'a înființat la Cluj, în anul 1923, în legătură cu Muzeul Etnografic al Transilvaniei ale cărei baze se puseseră cu un an înainte, prin constituirea cunoscutei Comisiuni a Muzeului.

Intradevăr, odată cu crearea primului nostru Muzeu Etnografic la Cluj, întemeietorii lui și-au dat seama că acesta „numai atunci va putea să-și ajungă ținta când în legătură cu el vom avea și o Societate Et-

nografică". Acestea sunt cuvintele prin care se convoacă pe data de 31 Octomvrie 1923, ședința de constituire a Societății Etnografice Române. Convocatorul era semnat de Prof. Sextil Pușcariu, în calitate de Președinte al Comisiei Muzeului și de Prof. Romul Vuia, în calitate de Director al Muzeului.

„*Interesul dovedit pentru această societate a fost deosebit de mare*”, notează Prof. Traian Gherman în revista sa „*Comoara Satelor*” (Blaj, 1923, An. I, Nr. 9, p. 130). „*Sala festivă a Muzeului Etnografic a fost plină de lume: profesori de universitate, generali, ofițeri, preoți, funcționari, doamne, domnișoare, veniți și din provincie...*”

Ședința festivă a început prin conferința Domnișoarei *Genovieve Vergez-Tricom*, Șef de lucrări la Universitatea din Sorbona, care a vorbit despre *Așezările și tipurile de case din Banat*, după care Prof. S. Pușcariu, Președintele adunării generale de constituire, într'o scurtă cuvântare, *arată însemnătatea studiilor etnografice și necesitatea înființării unei societăți etnografice care să completeze activitatea Muzeului Etnografic*.

După aceasta se citesc și se aprobă, cu unanimitate, Statutele Societății, apoi se alege Biroul și Comitetul de Administrație al Societății.

Biroul s'a compus astfel: Președinte a fost ales Prof. George Vâlsan, care la acea dată se găsea la Paris, bolnav; Vicepreședinți se aleg Prof. Sextil Pușcariu și Vasile Bogrea; Secretar și Arhivar: Prof. Romul Vuia și Casier: Prof. George Oprescu.

În Comitetul de Administrație au fost alese personalități din toată țara, în număr de 25.

Tot în această adunare generală de constituire se proclamă ca *membre de onoare*: Prof. Emanuel de Martonne, Nicolae Iorga, Simion Mehedinți, Ovid Densusianu și General N. Petala, iar într'o ședință următoare și Prof. Al. Lapedatu.

Conform Statutelor, *scopul Societății Etnografice Române* (prescurtat SER), este de a aduna la muncă comună pe toți aceia care se interesează de viața și civilizația poporului și de a contribui astfel prin cercetări și lucrări etnografice, la cunoașterea poporului român, a popoarelor conlocuitoare și vecine, precum și a vieții popoarelor în general. În afară de etnografie și folclor, SER se va ocupa și cu alte domenii înrudite, precum: geografie umană, preistorie și antropologie. (Art. 2).

Pentru atingerea acestui scop, SER va întrebuința următoarele mijloace principale fixate de Statute:

a) *Ședințe lunare* — cu excepția lunilor de vacanță școlară — în care se vor face comunicări, discuțiuni, demonstrații și dări de seamă asupra lucrărilor aparținătoare cercului de interese ale SER;

b) *Conferințe publice*;

c) *Publicarea de lucrări ocazionale sau periodice și de material etnografic, folcloristic sau din domenii înrudite cu etnografia și*

d) *Incurajarea prin premii sau ajutorarea materială a cercetătorilor și strângătorilor de material.* (Art. 4).

Membrii SER, conform Statutelor, sunt fondatori, onorifici, donatori, activi și corespondenți. (Ar. 6). Numărul lor fiind nelimitat.

În anul 1923/24 SER a avut 5 membri de onoare și 102 membri activi, în 1924/25 numărul membrilor activi s'a urcat la 135, număr care n'a crescut în anii următori decât foarte puțin, ajungând 139 la 16 Dec. 1926.

Profesorul George Vâlsan, Președintele SER, fiind la Paris, primele trei ședințe ordinare lunare au fost prezidate de Vasile Bogrea. Abia a patra ședință, cea din 6 Februarie 1924, este prezidată de George Vâlsan. În această ședință își rostește el cunoscuta cuvântare: „Menirea Etnografiei în România de azi”.

Întru cât azi sunt puțin cunoscute, vom arăta, în rândurile ce urmează, câteva momente mai însemnate din viața SER, așa cum au fost desprinse din actele păstrate în Arhiva SER de către Prof. Romul Vuia.

De sigur, primul fapt demn de remarcat este chiar hotărîrea de a înființa această societate și felul cum a fost concepută activitatea ei. Întrădăvăr, într'o perioadă când la noi nu se putea vorbi încă de o știință etnografică de sine stătătoare, se înființează, la Cluj, Muzeul Etnografic, care va trebui să rămână până astăzi unicul în țară, iar în jurul acestui Muzeu să se înceapă o activitate științifică și de propagandă în favoarea acestei științe.

Primul act public, ședința de constituire din 31 Octomvrie 1923, a fost, după cum am văzut, una din manifestările cele mai importante din viața Societății, când a luat parte tot ce avut Clujul și Universitatea românească mai select.

La fel, nu mai puțin impresionantă a fost, de sigur și a doua ședință ordinară, cea din 5 Decemvrie 1923, când se citește telegrama prin care Prințul Moștenitor anunță că primește președinția de onoare a Societății, după care se citește scrisoarea Prof. G. Vâlsan — care va urma imediat — apoi câteva scrisori de adeziune, primite dela Nicolae Iorga, Ovid Densusianu, Simion Mehedinți, Alex. Lapedatu, Grigore Antipa, Tiberiu Brediceanu, Emil Sigerus, Artur Gorovei și Pericle Papahaği.

Prof. G. Vâlsan, fiind bolnav la Paris, trimite o scrisoare de mulțumire, datată 26 Noemvrie 1923, în care spune că este convins că onoarea de a fi ales Președinte al Societății Etnografice Române nu i s'a dat decât „în vederea unei activități fecunde și plină de devotament pentru această societate”... „Cât îmi vor permite puterile mele sufletești și trupești, vă asigur că mă voi sili să răspund acestor încrederi unanime, a cărei veste m'a mișcat și mi-a adus mângăierea unei salutări prietenești neașteptate. Comitetul Societății Etnografice cuprinde atâtea personalități pe care le respect și le iubesc, încât sfiala de a lua o astfel de conducere se micșorează la gândul că alături voi avea întotdeauna sfatul înțelept al atâtor prieteni mai învățați și mai plini de experiență de cât mine. Cu mari speranțe în viitor, urez primei Societăți etnografice românești o viață lungă și membri devotați cercetărilor de etnografie privitoare la țara noastră”.

Tot în acea ședință s'a citit scrisoarea Prof. Simion Mehedinți care zice că a aflat „cu mare mulțumire că s'a înființat la Cluj Societate de etnografie. — Păcat că n'am înființat-o de acum 50—60 de ani. Cu mijloacele pe care, din fericire le aveți, nu mă îndoesc că veți face o operă temeinică“. Iar de încheiere: „făgăduiesc să fac și eu ce voi putea pentru a-i înlesni dezvoltarea“.

Nicolae Iorga, mulțumeste „pentru gândul ce ați avut de a asocia puținul ce ași putea să dau la opera, atât de mare și de grea, pe cari și-o propune noua societate de etnografie. Indată ce veți fi organiza lucrul, voi vedea în ce pot să-l ajut“.

Nu pot să nu citez câteva fragmente și din frumoasa scrisoare a savantului naturalist și muzeolog Grigore Antipa (datată 2 Decembrie 1923), în care, după ce mulțumeste pentru alegerea sa ca membru în Comitetul de conducere al Societății, spunând că se va „sili a fi de ajutor la munca ce o depuneți“, continuă astfel:

„Vă felicitez pentru ideea bună ce ați avut de a înființa această societate, a cărei necesitate era atât de simțită și căreia-i urez viață lungă și muncă spornică și perseverență spre binele neamului nostru.“

„Faptul că inițiativa înființării acestor societăți a pornit dela Cluj este o garanție mai mare a reușitei ei. Căci nici o ramură a poporului nostru nu este în stare să aprecieze mai bine adevărata valoare a însușirilor trupești și sufletești ale acestui neam — cu manifestările lor, în felul seu de viață materială și sufletească — decât aceea care a știut să și păstreze neatinsă, timp de peste o mie de ani, firea sa etnică; și aceasta, renunțând chiar la foloasele materiale ademenitoare ale unei civilizațiuni străine ce se desfășura în jurul seu, dar pe care nu o putea adopta decât cu pierderea ființei proprii. Luând dar acuma inițiativa înființării unei societăți etnografice române spre „a studia viața sufletească și materială a poporului nostru“ — și deci spre a ne da putință să ne adâncim în studiul firei adevărate a ocestui popor, Domniile voastre ați pus o piatră fundamentală pe care va trebui să se clădească adevărata civilizație românească, cea singură în care poporul nostru va putea să-și desfășoare minunatele sale aptitudini și să-și manifesteze geniul seu creativ, specific și original.“

„Vă felicitez de fapta bună ce ați făcut-o și sint mândru că m'ați găsit vrednic să fiu tovarășul Dtră de muncă“.

Iată participarea întregii științe românești la această Societate Etnografică Română. Dacă s'ar fi putut păstra cât mai mulți ani această atmosferă de prietenie și interes pentru etnografie, de sigur că alta ar fi azi situația științei noastre, atât în învățământ cât și în literatură și preocupările zilnice.

Una din ședințele cele mai solemne a fost, de sigur, aceea din 6 Februarie 1924, în care Prof. George Vâlsan apare în fruntea Societății, și când își rostește frumoasa cuvântare „Menirea Etnografică în România de azi“, în care, între altele a spus și aceste cuvinte demne de reținut: „Casă, port, obiceiuri, mentalitate, ocupații, se prefac cu o astfel de iuteală, încât pentru multe nu ne rămâne decât să culegem amintiri din spusele bătrânilor. Dacă vom întârzia și de acum înainte la poezia populară și basme, la ștergere, străchini și furci crestate, va

pieri o mare parte din cultura străveche fără să se fi studiat. *Etnografia la noi a fost prea puțin studiată, deși prin poporul nostru se păstrează un material etnografic de o rară bogăție. Suntem într'o situație favorabilă să devenim centrul studiilor etnografice din cercul de cultură Sud-oriental al Europei. Ne aflăm în miezul acestei culturi și avem contact cu toate popoarele care îi aparțin. Mai avem o însușire: nu avem un naționalism excesiv deși suntem într'o zonă de exaltare națională. Prin studii etnografice obiective vom putea găsi puntea de contact cu popoarele vecine. În fața științei, toate popoarele sunt unități egale și deopotrivă de interesante. Pornind dela studiul poporului nostru și apoi al popoarelor în contact cu noi, și pornind prudent și metodic, începem o operă de mare viitor și cu garanții de durată".¹⁾*

Consider vrednică de a fi însemnată în acest sumar răboj și ședința din 2 Aprilie 1924, în care, pe lângă prezentarea unor noi membri, între care: Prof. Sabin Opreanu, Prof. Dem. Teodorescu, Folkloristul N. I. Dumitrescu etc., a vorbit și savantul francez Prof. Univ. Dr. Jules Guiart, despre „Sfinții vindecători din Bretagne”, arătând că poporul breton, de origine celtică, și-a păstrat până azi vechii lui zei, transformați în sfinți, care continuă a vindeca prin intermediul pietrelor și izvoarelor făcătoare de minuni.

Solemne au fost, chiar prin caracterul lor, și adunările generale anuale, care pe lângă partea pur administrativă, dări de seamă asupra gestiunii și a primirii de noi membri, erau totdeauna urmate de ședințe ordinare în care se făceau comunicări științifice importante. Astfel, după prima adunare generală din 11 Decembrie 1924, Prof. Romul Vuia face o dare de seamă cu proiecțiuni; asupra călătoriei sale de studii la muzeele etnografice și a institutelor științifice din acest domeniu, din centrul și Nordul Europei: Praga, Leipzig, Dresda, Berlin, Stockholm, Copenhaga, Lyngby, Hamburg, Köln, Stuttgart, München, Basel, Viena etc.

Importantă a fost și adunarea generală din 15 Decembrie 1925, în care Președintele Societății, Prof. G. Vâlsan, după ce face o scurtă dare de seamă asupra activității din anul trecut, rostește următoarele cuvinte: „Având în vedere sprijinul acordat Societății noastre de către Domnul Ministru Alexandru Lapedatu, propun să fie proclamat ca membru de onoare al Societății” — ceea ce se primește cu unanimitate. Prof. G. Vâlsan anunță apoi că „în semn de recunoștință, ședința ordinară de azi va fi închinată Domnului Alexandru Lapedatu”.

Intr'adevăr, după terminarea dărilor de seamă, adunarea generală se transformă în prima ședință ordinară din anul 1925—1926, în care Prof. G. Vâlsan face importanta comunicare despre „D. Cantemir ca etnograf”, iar Prof. Romul Vuia prezintă broderiile colecției Murgoci, donate, împreună cu alte obiecte etnografice foarte prețioase, Muzeului Etnografic al Transilvaniei de către Ministrul Alex. Lapedatu.

¹⁾ După o însemnare originală, inedită, a lui G. Vâlsan, dată de el ca rezumat pentru Procesul-Verbal al ședinței. Ideea aceasta este publicată mai dezvoltat în partea finală a broșurei „O știință nouă: Etnografia”, Cluj, Tip. „Ardealul”, 1927, p. 30—43 — Colecția „Astra”, Biblioteca Secțiunii Geografico-etnografice. Nr. 2, și în extras.

Cu prilejul ultimei adunări generale, cea din 16 Decembrie 1926, Președintele Societății, *Prof. G. Vâlsan* rostește un discurs de comemorare a regretatului *Prof. Vasile Bogrea*, fost vice-președinte al SER. A urmat apoi, după terminarea adunării generale, ședința ordinară lunară în care *Prof. Sabin Opreanu* și-a expus conferința despre „Săcuizarea Românilor prin religie”.

În afară de aceste ședințe au mai fost câteva care au avut caracter solemn. Astfel, ședința din 30 Mai 1925, în care *Prof. Vasile Bogrea* a făcut un necrolog savantului *Prof. G. Munteanu-Murgoci*. Tot așa ședința din 26 Iunie 1926, în care *Prof. Valeriu Bologa* a vorbit despre „*Adolf Borțian* cu prilejul comemorării a o sută de ani dela moartea lui”. În aceeași ședință a vorbit *Prof. Romul Vuia* despre „*Vilhelmul cu păpuși în Ardeal*”.

După cum am văzut, scopul SER era pur științific: cunoașterea poporului nostru și a popoarelor conlocuitoare, din punct de vedere etnografic. Am arătat că pentru a-și ajunge acest scop, mijloacele principale pe care și le-a propus au fost: ședințe lunare, conferințe publice, publicări de lucrări originale și periodice și încurajarea și ajutoarea materială a cercetărilor.

Din toate acestea nu s'au putut realiza, din lipsă de mijloace bănești, decât ținerea de ședințe lunare și conferințe publice, deși s'a încercat publicarea unui Buletin, acesta n'a putut apare.

În cei patru ani de funcționare ai SER (1923/24—1926/27), s'au ținut în total 17 ședințe lunare ordinare, în care s'au făcut 37 comunicări științifice și conferințe publice, cu subiecte foarte variate, de către 15 membri ai Societății.

Comunicările științifice și conferințele ținute, s'ar putea grupa în patru categorii, după cuprinsul lor, sau specialitatea conferențiarului:

1. *Comunicări făcute de geografi și etnografi* au fost cele mai numeroase).

1. *George Vâlsan*, cu 5 comunicări; (a) Menirea Etnografiei în România de azi; b) Știri vechi despre Români din Serbia; c) Elementele geografice în basmele noastre; d) Cantemir ca etnograf și e) Cuvânt despre *Vasile Bogrea*).

2. *Romul Vuia*, tot cu 5 comunicări: (a) Contribuții noi la originea jocului de călușeri; b) Așezările și tipurile de case în Țara Hațegului și Regiunea Pădurenilor; c) Muzee etnografice în centru și Nordul Europei; d) Prezentarea broderiilor din colecția *G. Munteanu Murgoci* și e) *Vilhelmul cu păpuși în Ardeal*);

3. *Sabin Opreanu*, cu 3 comunicări; (a) Despre răvașele și scrierea veche a Săcuilor; b) Originea Săcuilor; și c) Săcuizarea Românilor prin religie);

4. *Geneviève Vergez-Tricom*: Așezări și tipuri de case în Banat;

5. *Ion Mușlea*: Șcheii din Cergău și folclorul lor;

6. *Ing. Th. Filipescu*: Harta etnografică a Românilor din Serbia;

7. *Andrei Orosz*: Pescuitul cu ostii în Transilvania.

II. Comunicări făcute de istorici:

8. *Silviu Dragomir*: „Ler” în poemele pastorale ale poezilor ra-guzani din veacul al XVI și XVIII-lea;

9. *Marton Roșca* cu 2 comunicări: (a) Focul ca bază a culturii omenești; și b) Păstoritul pe Budescul Mare, Maramureș).

III. Comunicări făcute de filologi:

10. *Vasile Bogrea* cu 5 comunicări: (a) „Pietre scrise” și alte comunicări; b) Musca columbacă în tradiția populară; c) G. Munteanu-Murgoci, necrolog; d) Note de etnografie și folclor; și e) Motive antice în folclorul românesc);

11. *George Giuglea*, cu: Cercetări etnografice-filologice: răschitor și clopotul de aciuoaie;

12. *Ctin Lacea* cu Explicarea unui obicei de Paști: gustarea de pește înainte de mâncare.

IV. Comunicări făcute de medici:

13. *Dr. Valeriu Bologa*, cu 4 comunicări: (a) Adolf Bastian — comemorare; b) Prezentarea unor instrumente și aparate de chirurgie populară; c) Din obstetrica populară română (cu D-șoara Fl. Anastasiu); și d) Străvechi observații medicale populare verificate de medicina modernă);

14. *Dr. Gh. Popovici*, cu 2 comunicări: (a) Legătura între portul de vară din Nord-Vestul Ardealului, climat și rasă; b) Cercetări de rasă la Români cu metoda biologică a izoaglutinării); și

15. *Dr. Jules Guiart*, cu 3 comunicări (a) Les saintes guériseurs de Bretagne; b) O nouă rasă europeană: Rasa Galată; și c) Stațiunea politică dela Glozel).

SER și-a întrerupt activitatea la începutul anului 1927. Privitor la încetarea activității Societății n'am găsit niciun act în arhiva ei, nici însemnare. Cum și ce se va fi întâmplat nu pot ști. Probabil că, în urma unui desinteres manifestat în ultimii 2 ani, care a făcut pe Pr. G. Vâlsan să-și dea și demisia din postul de Președinte, în 1925, la care a revenit după un scurt timp, probabil, zic, ca acest desinteres — poate și alte motive — să fi determinat conducerea SER să amâne convocarea de noi ședințe, amânare care apoi s'a prelungit fără termen, ducând astfel la o desființare tacită a Societății.

putea să fie că este prea de vreme ca să facem o examinare critică a rezultatelor activității generale a SER. Cred că este mai bine să lăsăm să treacă timpul, pentru ca perspectiva istorică să fie mai largă și să judecăm evenimentele mai obiectiv.

Concluzionăm acum doar faptul că prin înființarea Muzeului Etnografic Transilvaniei și a SER la Cluj și prin bogata activitate a unora dintre membrii ei, în cei câțiva ani cât a funcționat, — și după aceea s'a afirmat și s'a recunoscut și la noi existența Etnografiei independente, precum și necesitatea studiilor care intră în domeniul de cercetare.

Chiar și acest rezultat, singur dacă ar fi, este suficient, cred, să privim dispariția SER cu părere de rău și cu dorința de a o vedea reînființată, evitând, de sigur, a mai repeta unele din greșelile care, probabil, au dus la desființarea ei.

Sub o formă mai modestă, aceea a Cercului de studii, Societatea Etnografică Română și-a reînceput activitatea în anul 1939.

Printr'un convocator lansat de Prof. Romul Vuia, la data de 10 Ianuarie 1939, se preciza că „pentru a aduce la munca comună pe toți acei ce se interesează de viața și civilizația poporului român și de cercetările etnografice în țara noastră” s'a înființat „Cercul de Studii Etnografice”, care va fi în legătură cu Muzeul Etnografic al Transilvaniei și cu Seminarul de Etnografie și Folclor al Universității din Cluj.

În prima ședință, convocată pentru ziua de 16 Februarie 1939, au fost invitate numai un număr restrâns de persoane, dintre cele cu preocupări mai apropiate de Etnografie și Folclor.

În cei doi ani de activitate la Cluj — până la refugiul din toamna anului 1940, — Cercul nostru a ținut în total 10 ședințe, în care s'au făcut 17 comunicări științifice, iar la Sibiu, unde s'a refugiat odată cu instituțiile ce-l patronează, Cercul, reorganizându-se, și-a reînceput imediat activitatea, ajungând anul acesta la un număr de 10 ședințe dela refugiu, cu 11 comunicări, sau, în total 20 ședințe, cu 28 comunicări dela înființarea lui.¹⁾

După cum vedem, Cercul de Studii Etnografice și-a păstrat, din vechea Societate de Etnografie, scopul ei: cercetarea și cunoașterea științifică a poporului nostru prin Etnografie, întrebuintând, deocamdată din mijloace, doar ședințele lunare și conferințele publice — cu intenția de a se crea acel mediu de cugetare etnografică, absolut necesar, în vederea obținerii unui bun rezultat.

Din inițiativa Prof. Univ. Dr. Nic. Al. Rădulescu, a luat ființă în București un Cerc de Studii Etnografice, similar cu cel din Cluj-Su. Știm că a desfășurat o frumoasă activitate în anii trecuți, dar nu știm până acuma o dare de seamă mai amănunțită asupra acestei activități, pe care o așteptăm cu legitimă curiozitate științifică.

De asemenea, în 6 Aprilie 1943, din inițiativa D-lui Collier Ministerial Dr. Aurel Cosma, și la îndemnul Prof. Romul Vuia, luat ființă un „Cerc de studii etnografice și folclorice al Banatului” la Timișoara, având ca Președinte pe academicianul Prof. Univ. Emil Răduș, iar Vicepreședinți pe Ing. Virgil Birou, Președintele Asociației țărilor români bănățeni, pentru partea literară, Prof. Dr. N. Ursu, compozitor laureat al Academiei Române, pentru partea muzicală, Prof. Aurel Ciupe, pictor, directorul Muzeului Bănățean, pentru parte etnografică, iar secretar pe Ion Jivi-Bănățanu.

¹⁾ A se vedea și cronica noastră din *Transilvania*, 1942, An. 73, p. 8—221.

Așteptăm îniiințarea unor Cercuri de Studii Etnografice similare la Iași, unde avem pe d-l *Dr. Ion Chelcea*, conferențiar de Etnografie la Universitatea Mihăileană, fost membru al Cercurilor din Cluj și București, apoi la Craiova, unde sunt atâția ostenitori în ale folclorului și etnografiei, precum și în alte centre, — după care se va relua firul întrerupt al vechii Societăți Etnografice Române, care s'ar compune, inițial, din aceste Cercuri regionale, având sediul la Muzeul Național de Etnografie din București, care iarăși va trebui înființat, Capitala României fiind singura din această parte a Europei, și poate între puținele capitale din lume care să nu-și aibă un Muzeu de Etnografie, în care să se evidențieze specificul etnic al neamului respectiv...

TEODOR ONIȘOR

INSEMNĂRI

OMAGIU LUI ION LUPAȘ

la împlinirea vârstei de 60 de ani. August, 1940. București, 1943, LXVIII + 926 p.

La toate popoarele civilizate s'a încetățenit frumosul obicei de a sărbători după cum se cuvine personalitățile, care prin muncă și faptele lor au contribuit la progresul și la bunăstarea vieții popoarelor respective. Celor care și-au întrebuințat și și-au sacrificat talentul dăruit lor din partea Creatorului în ogorul științii sau al literelor potrivit unor datini cărturărești, admiratorii și discipolii le închină un omagiu ca semn al dragostii și prețuirii lor. Vârsta când aceste personalități sunt sărbătorite este aceea de 60 de ani de viață, când, după credința obștească, un învățat și-a putut dovedi pe deplin meritele și creațiunile în domeniul de activitate îmbrățișat.

Această datină cărturărească la noi este relativ de dată recentă. După cunoștințele noastre cel dintâi omagiu ar fi acela închinat lui Titu Maiorescu la 1900, după care a urmat, peste trei ani, unul închinat lui D. A. Sturza. Natural, cu cât ne apropiem mai mult de zilele noastre, numărul omagiilor crește, ajungându-se la oarecare abuz chiar.

În primăvara anului 1939 a luat ființă un comitet de inițiativă compus din profesorii Al. Lapedatu, I. Matei și I. Moga care și asumară sarcina pregătirii omagiului de meritată recunoștință față de învățatul autentic, față de neînfricatul luptător și față de neobositul condeier, prof. I. Lupaș, care timp de 40 de ani

a desfășurat o activitate deosebit de fecundă în toate domeniile culturii și creațiunii românești, stimulând-o prin puterea cuvântului și îmbogățind-o prin scrisul său prodigios și valoros. Volumul trebuia să vadă lumina zilei în August 1940, când sărbătoritul împlinea vârsta de 60 de ani și trebuia să-i fie înmănat în cadrul unor festivități proiectate a se desfășura în aula Universității Regele Ferdinand I din Cluj. Dar întâmplările tragice din vara anului 1940 au zădărnicit acea festivitate științifică, după cum a întârziat și aparițiunea volumului cu trei ani. Astfel, volumul omagial închinat prof. I. Lupaș, care prin importanța și varietatea contribuțiilor ce le conține este în deajuns de grăitor și măgulitor pentru cel omagiat, fiind o dovadă de prețuire și dragoste de care este înconjurat, a apărut numai în toamna anului trecut. Căci omagiul lui I. Lupaș este, credem, unul dintre cele mai frumoase și mai importante — dacă nu cel mai frumos și mai important — din câte s'au tipărit până acuma la noi.

Nu este aceasta vreo laudă sau măgulire la adresa celui sărbătorit, căci prof. Lupaș a meritat din plin acest semn de dragoste și prețuire. Dela vârsta de 18 ani, pe când era încă elev în cl. VIII-a, prof. Lupaș s'a dovedit ca un neînfricat luptător pentru poporul din care face parte, fiind onorat cu eliminarea din liceu și în două rânduri cu temnițele ungherești la Seghedin și la Neusiedler (1907 și 1915—17) pentru atitudinea sa demnă. Iar dela vârsta de 21 de ani, când era în primul an de stu-

denție, peste 80 de periodice — atât din Transilvania cât și din Țara mamă dinainte de 1918 — l-au avut printre cei mai prețioși colaboratori; marele număr de studii și articole ce întrec cifra de 800 până în anul 1942, dovedesc încă odată neconținută frământare și rodnică elaborare. Ca profesor la Seminarul „Andreian” din Sibiu dela 1905 până la 1909 și dela 1919 până azi la Universitatea Regele Ferdinand I din Cluj, profesorul Lupaș și-a creat merite nepieritoare prin lungă pleiadă de elevi care au dus mai departe învățăturile pline de adevăr și de căldură pe care profesorul le-a transplatat în sufletul lor. Ca protopop în Săliște timp de 10 ani — 1909—1919 — și-a îmbărbătat credincioșii prin frumoase cuvântări pline de învățăminte creștinești și românești. Ca codirector al Institutului de Istorie Națională din Cluj a pus temelia, a organizat și a dezvoltat cea mai de seamă instituțiune pentru studiul trecutului istoric la Români de dincoace de munți. Ca membru din 1910 și președinte al secțiunii istorice a Academiei Române a fost un foarte activ și credincios colaborator și susținător al celei mai de seamă instituțiuni românești de cultură. Ca membru în Comitetul central și ca președinte al secțiunii istorice a „Aștrei” a desfășurat o intensă activitate. Ca parlamentar și ministru a căutat totdeauna să contribuie la progresul și bunăstarea poporului român. Istoric, publicist, preot, profesor și luptător naționalist, iată drumurile pe care a pășit cu demnitate I. Lupaș și pentru care a meritat din plin acest semn de dragoste, prietenie și admirațiune din partea prietenilor, colaboratorilor și elevilor săi, căci după cum se exprimă bio-bibliograful său a pus la temelia credinței, știința și la temelia științei, credința.

Omagiul închinat prof. Lupaș este o deosebit de valoroasă publicațiune care prin cei 92 de colaboratori — multe dintre studiile destinate publicării în

acest volum s'au rătăcit în graba refuzului și astfel n'au putut fi publicate — este o importantă și variată contribuțiune științifică și o semnificativă întâlnire polietică.

Studiile și articolele cuprinse în el s'ar putea împărți în trei mari grupe: 1. Note bio-bibliografice, datorite prof. I. Crăciun; 2. Un număr de 23 de articole, evocând momente din viața sau activitatea sărbătoritului. (Printre cei ce semnează astfel de articole menționăm pe I. P. S. Nicolae Bălan, P. S.-lor V. Glondys, Varga B. și Vásárhely I., scriitorii I. Agârbiceanu, Z. Bărsan, N. Crainic, profesorii C. Angelescu, C. Hans din Frankfurt, O. Ghibu, H. Hartmann din Zürich, Gr. T. Marcu, H. Teculescu s. a.) și 3. Un număr de 68 de studii din deosebite domenii ale trecutului nostru cele mai multe, cum este și firesc gândindu-ne la persoana sărbătoritului, din trecutul românesc transilvan.

Nepermițându-ne spațiul a ne ocupa de toate studiile cuprinse în acest volum, după cum ar merita ele, ne vom limita a le trece în revistă numai pe cele atingătoare de trecutul românesc transilvan. Grupate acestea pe epoci se poate observa că în ele se reoglindește aproape întreg acest trecut. Astfel din epoca veche, din epoca prenatală a statului transilvan sunt studiile d-lui *K. Horedt*, despre două plăci ornamentate de os, găsite la Pecica (Arad) și Mediaș pe care le datează din epoca bronzului și al d-lui *M. Macrea* care studiind izvoarele numismatice aduce un argument în plus pentru continuitatea noastră la N. Dunării. Epoca medievală a voevodatului transilvan, e ilustrată prin studiile d-lor *E. Gamillscheg*, care discută acea știre mult comentată din cronicile medievale: *Blachi ac pastores Romanorum*, dovedind și cu argumente toponimice existența Românilor nu numai în Transilvania, dar și în Panonia la venirea Ungurilor. Existența Românilor în cele mai vechi timpuri în Slovacia e dovedită de d-l *V. Cha-*

lonpečky. D-l A. *Decei* discută un pasagiu din cronică lui Rogerius și anume acolo unde este vorba despre cnezii — canesii —, ajungând la concluziunea că nu este vorba despre cnezii români. D-l I. *Moga* discută granițele ducatului Amlaşului medieval și stăpânirea Domnilor munteni asupra lui, formarea scaunului Săliştii, precum și teritoriul dela poalele Carpaților, cuprins sub numele de „Margine”. Din vieța economică-socială și comercială a Transilvaniei medievale sunt studiile d-lui D. *Prodan*, care se ocupă cu darea iobăgească „tretina” în Transilvania, al d-lui Al. *Doboși* care se ocupă cu o parte din comerțul transilvan în sec. XV și al d-lui G. *Gündisch* care se ocupă de legăturile Függerilor cu Transilvania. Din domeniul social și religios în epoca modernă, sau în epoca suzeranității austriece sunt studiile d-lui Șt. *Meteș*, care se ocupă cu trecutul satelor din Hunedoara în sec. XVIII-lea, al d-lui A. A. *Mureșianu*, care prezintă pe negustorul brașovean din același secol *Șandru Hași Șandru*, al pâr. D. *Stăniloie* care se ocupă de urmările edictului de toleranță (1781) în Țara Făgărașului, al pâr. Șt. *Lupșa*, care prezintă încercarea de reunire a bisericilor românești din Transilvania la 1798. Nici frământările Românilor transilvani din veacul al XIX-lea nu lipsesc, căci o parte dintre acestea sunt ilustrate prin studiile pâr. G. *Ciuhandu*, care ne prezintă pe Moise Nicoară, al d-lui V. *Bologa*, care ne dă noi date privitoare C. I. *Piuariu-Molnar*, al pâr. S. *Stanca*, care ne înfățișază pe „Teologul” Ioan Moga, al d-lui I. *Mateiu*, care discută un act împărătesc privitor la restaurarea Mitropoliei Transilvane, al d-lui O. *Folberth*, care înfățișează legăturile lui Șt. L. Roth cu România, al d-lui I. *Lapedatu*, care povestește amintirile despre Memorand și al d-lui O. *Boitos*, care prezintă legăturile lui Slavici cu Italia. Din vieța Transilvaniei românești avem două articole, datorite la doi străini de neamul

nostru, prieteni încercați însă: al d-lui Ch. *Upton Clark*, care scrie câteva amintiri despre trecerea lui pe la noi și al d-lui L. *Korodi*, care la fel își înfățișază amintirile de când era Secretar General în Consiliul Dirigent.

Alături de acestea, 46 de studii în care se ilustrează momente ale trecutului nostru de dincolo de munți sau atingătoare de acel trecut, completează această enciclopedie românească de aproape 1000 de pagini care este volumul omagial închinat prof. Lupăș, o mândrie a tehnicii și a științei românești, ce face cinste nu atât colaboratorilor, cât mai ales sărbătoritului care a știut să se inconjoare de stima, dragostea și admirațiunea oamenilor de cultură, români și străini.

Șt. Pascu

NECESITATEA UNUI INSTITUT PENTRU STUDIUL POPORULUI ROMÂN

Dacă ar fi să caracterizăm epoca noastră printr'un motiv luat din domeniul vieții științifice ar trebui să-i spunem „Epoca Institutelor”, așa cum a existat în trecut o modă a Bibliotecilor sau a Muzeelor. E greu să găsești astăzi o știință, mai ales din cele experimentale, care să nu-și aibă Institutul său. Astfel numai la Facultățile de Știință, Farmacie și Medicină din București se găsesc peste 50 de institute speciale, înafară de Clinici cu laboratoarele lor. La celelalte Facultăți întâlnim Institute de Geografie, de Istorie Națională și Universală, de Psihologie, ș. a. pe lângă fiecare Universitate, un Centru de Studii și Cercetări privitoare la Transilvania la Sibiu, un Institut de Studii și Cercetări Balcanice la Universitatea din București și chiar un Institut de „Turcologie” la cea din Iași.

Fără îndoială cercetarea științifică cere o organizare sistematică a muncii, personal numeros, mijloace de publicație și

fonduri la dispoziție, elemente ce intră în mod necesar în noțiunea de Institut. Și iarăși nimeni nu are dreptul să privească cu ochi de invidie rezultatele științifice din câmpul vecin. Toate științele au dreptul la ocrotirea bugetară a statului, fie teoretice sau practice, căci toate au același scop: cercetarea adevărului și progresul neamului.

Dar totuși, nu putem trece cu vederea că din zecile și sutele de institute înscrise în bugetul statului „român”, cu sume care variază după coeficientul de relație politică a celor interesați, nu se găsește niciunul, care cel puțin după titlu să aibă de scop „cercetarea poporului român”, sub toate aspectele sale multiple și complexe. De sigur, unii vor răspunde că institutele de Istorie Națională, de Geografie sau de Filologie, fac de prisos un nou Institut. Și totuși nu este adevărat. Istoria și limba unui popor oferă, fără îndoială, material important pentru cunoașterea și înțelegerea lui, dar nu sunt singurele și nici suficiente. Structura bio-antropologică, psihologică și socială a unui popor sunt tot atât de importante ca și istoria și limba. Cultura materială și spirituală merită de asemenea o atenție deosebită. Crearea unor institute pentru aceste specialități, după sistemul individualist, n'ar îmbunătăți decât în parte situația. Poporul și națiunea nu sunt un conglomerat de fapte biologice, istorice, psihice, sociale, politice și culturale, pe care să le desfaci cu ciocanul și să le trimiți pentru analiză în laboratorul specialiștilor. Poporul fiind cea mai complexă ființă organică trebuie studiat în mediul său natural și din cât mai multe perspective ale diferitelor științe numite antropologice, etnologice sau sociale. Numai așa vom putea ajunge la o icoană — poate și atunci aproximativă — a ceea ce se numește poporul român. Deci, nu cercetarea izolată a diversilor specialiști, care eo ipso au perspective limitate, ci cercetarea integrală, coordonată, de spe-

cialiști, care se consultă reciproc asupra aceleiași probleme cu multiplele-i aspecte, constituie adevăratul drum spre cunoașterea neamului.

Nu trebuie să surprindă pe nimeni, adevărul e prea banal, dar nu ne cunoaștem Țara și Neamul. Deși vorbim așa de mult despre poporul nostru, lăudându-i calitățile și criticându-i defectele, preamărindu-i trecutul și urându-i un viitor de aur, până nu vom face mai mult, decât am făcut, pentru cunoașterea lui, toate vorbele mari — spuse în ocazii solemne — nu sunt mai mult decât „vorbe” fără nicio bază științifică. Ce-am făcut până acum pentru cunoașterea lui, în afară de adunarea remarcabilă a documentelor de istorie și limbă, decât mici începuturi de bio-antropologie, sociologie, etnografie și folklor? Dar și acestea stau mai mult îngropate în dosarele specialiștilor, sau în paginile publicațiilor cu circulație restrânsă. Restul intelectualilor se mulțumesc cu caracterizări globale sau formule stereotipe puse în circulație de literați sau demagogi politici.

Aceasta este realitatea. Adăogăm însă că pentru remedierea ei s'au ridicat de mult giasurile câtorva oameni de seamă. G. Vâlsan, S. Mehedinți, I. Simionescu, C. Rădulescu-Motru, ș. a. au subliniat în nenumărate rânduri lipsa de cunoștințe științifice asupra poporului român. N'au lipsit nici inițiativele pentru înființarea institutelor necesare unei cercetări integrale a poporului. Activitatea profesorului D. Gusti desfășurată la catedra de Sociologie a Universității din București și la Institutul de Științe Sociale al României, precum și a profesorului Iuliu Moldovan în cadrul Institutului de Igienă al Universității din Cluj-Sibiu, au avut în vedere în primul rând înființarea unui atare institut. Publicațiile apărute sub conducerea profesorului D. Gusti: Arhiva pentru Știința și Reforma Socială, Biblioteca de Sociologie, Etică și Politică și Sociologie Ro-

mânească, precum și cele publicate de profesorul I. Moldovan în cadrul Institutului de Igienă, mai ales Buletinul Eugenic și Biopolitic, au pus la dispoziție un bogat material de fapte, adunate în cercetări la teren, constituind un început promițător în cunoașterea poporului român.

În afară de întemeierea unor institute speciale pentru cercetarea poporului român prof. Gusti a mai propus înființarea unei „Facultăți de Științe Sociale”, în care să se concentreze toate specialitățile privitoare la studiul omului și al societății, cu aplicări speciale la poporul român (v Sociologie Românească, 1942). De asemenea prof. I. Moldovan a cerut înființarea unei „Facultăți de Etnologie și Biopolitică” (v. Bulet. Eugenic și Biopolitic, 1938). Nu e locul aici să ne oprim mai mult asupra acestor inițiative a căror realizare împrejurările actuale o arată destul de îndepărtată pentru a ne putea face iluzia oportunității sugestiilor noastre.

Rămâne doară să răspundem la întrebarea: ce motive au împiedecat până acum realizarea unui Institut pentru cercetarea poporului român, câte unul la fiecare Universitate? Condiții nefavorabile de ordin politic, financiar sau lipsă de personal pregătit? Răspundem: Ce putere străină ne-a împiedecat, cel puțin în ultimile două decenii, să ne studiem propriul nostru popor? Cum ar putea cineva justifica pentru un astfel de scop lipsa de fonduri? Cum s'ar putea pregăti personalul științific, când nu i se crează cadre și nu i se dau posibilități?

Se mai invocă uneori și alt motiv pe un ton de prețiozitate științifică: Diviziunea muncii și specializarea extremă din domeniul științelor antropologice fac ca ideea unui Institut pentru cercetarea integrală a poporului român să apară capetelor „moderne” cu totul anacronică, potrivită doar pentru stadiul în care se găseau științele pe vremea Re-

nașterii! Dar argumentul e fals. Diviziunea muncii, în știință ca și în economie, nu înseamnă numai specializare ci și solidarizare. Colaborarea este corelativul specializării, mai ales când este vorba de studiul aceleiași realități.

Altul este deci adevăratul motiv. Îl spunem fără înconjur. Este individualismul exagerat al cercetătorilor. Fiecare ține, din motive de prestanță socială, uneori și materială, să-și aibe „Institutul său”, oamenii „lui”, școala lui și alte slăbiciuni de felul acestora, refuzând să colaboreze cu d-l X. sau Y. Până nu se va trece peste acest individualism, mare lucru nu se va putea face. Colaborări întâmplătoare da, ici colo câteva de bună credință, unele din politețe și multe cu rezervă, dar lucru serios și cu folos nu se va dura. Astfel studiul integral al poporului român rămâne mereu motiv de proiecte pentru fiecare generație.

Aceasta firește nu ne împiedecă să acordăm anual mii de diplome universitare viitorilor conducători ai neamului. Nimeni nu ne oprește să strigăm în megafoane calitățile poporului și în cele patru vânturi drepturile lui. Numai că argumentarea Adevărului are multă nevoie de contraforturile faptelor concrete, pentru ca logica lui să nu apară străvezie, cel puțin oamenilor de bună credință. Să nu uităm că sunt adevăruri și adevăruri. Nimeni nu va trage la răspundere un neam întreg, dacă o mână de savanți nu vor descoperi un nou element chimic sau o nouă planetă. Dar neamul întreg va putea fi adus în suferință, dacă cei care au chemarea și pregătirea nu i-au studiat întreaga ființă pentru a-i putea apăra drepturile. Care slujitor al Dreptății se prezintă în ziua de judecată fără studiul amănunțit al cauzei pe care o apără? Sunt momente în viața unui neam, când cunoașterea lui nu este izvorită numai din curiozitate științifică, ci din instinctul de conservare al Națiunii. În astfel de mo-

mente orice amânare se numește lașitate. In schimb „mobilizarea“ tuturor forțelor științifice ar putea câștiga victorii mai puțin trecătoare și mai puțin elastice.

Gh. Pavelescu

CENTRUL DE STUDII ȘI CERCETĂRI PRIVITOARE LA TRANSILVANIA

dela Universitatea din Cluj-Sibiu își inaugurează biblioteca sa („Biblioteca Rerum Transsylvaniae“) cu un studiu al d-lui prof. Silviu Dragomir, *La Transylvanie avant et après l'arbitrage de Vienne*. In 50 de pagini, însoțite de numeroase hărți și tabele statistice, președintele acestui Centru, excelentul specialist al problemelor ardeleni, concentrează întregă problema Transilvaniei in acest tragic ceas al istoriei sale. Situația sa etnică, cu zdrobitoarea majoritate românească, unitatea ei geografică (împreună cu Banatul și cu șesul Tisei) legată de spațiul etnic românesc, legătura ei istorică cu ființa noastră etnică, integrarea ei in unitatea românească prin conștiință politică, creația sub regimul românesc, atitudinea noastră atât de dreaptă față de minoritățile etnice, — și după toate acestea — lipsa de temeieri, istorice, politice și economice a actului din August 1940 — toate sunt prezentate in fraze sobre, dense, cu sentimentul de revoltă care trebuie să fi colcăit in inima autorului, înăbușit, cu logica implacabilă a cifrelor, a faptelor și a realităților. Scris in limba franceză, acest *Vade mecum* al problemei ardeleni, e merit să fie răspândit in străinătate. Să sperăm că va ajunge in mâinile acelor care in gândul lor de a da o așezare mai bună lumii viitoare, vor găsi și pentru problema transilvană singura soluție dreaptă — aceea care se desprinde din lucrarea profesorului dela Universitatea Daciei Superioare. Să fim gata însă oricând, ca această soluție să o justificăm prin voința și — dacă va fi nevoie — prin jertfele noastre, așa cum am făcut in 1918.

Centrul de Studii dela Universitatea noastră își incepe astfel activitatea sub bune auspicii. O nouă lucrare a d-lui Dr. P. Râmneamțu, *Die Abstammung der Tschangos*, a ieșit de sub presă in zilele acestea. Altele și altele sunt sub tipar sau in pregătire. *Revue de Transylvanie*, va reapare și ea in scurt timp, într'un volum masiv. Toate aceste lucrări — spune profesorul Dragomir in prefața studiului d-sale — au menirea să facă lumină, să despartă adevărul de iluzie, realul de tendențios, dreptul de nedreptate. Ele se așează astfel pe linia de obiectivitate științifică pe care a respectat-o universitatea noastră in cei 25 de ani de activitate.

I. B.

ACTELE UNIRII DIN 1918

Despărțământul din București al Astrei, condus de omul de inimă și de ispravă Ștefan Pop, a avut buna idee de a cinși împlinirea unui sfert de veac dela Unirea Ardealului nu numai prin o sguđitoare manifestare festivă la 1 Decembrie in sala Aro, ci și prin reunirea într'o broșură a actelor mai importante in legătură cu cel mai mare eveniment din istoria noastră. Nu este colecția de documente privitoare la acest act pe care o așteptăm; totuși ea reprezintă un pas mai departe, față de broșurile ocazionale, apărute până acum, atât prin numărul, cât și prin importanța documentelor publicate. Bine s'a făcut mai ales că s'a reproduș din *Gazeta Oficială* a Consiliului Dirigent lista completă a delegaților oficiali la marea adunare dela Alba-Iulia, listă așa de puțin accesibilă marelui public. Tot ceea ce a avut poporul românesc de dincoace de Carpați mai bun, dela vlădică până la opincă, dela Brașov până in Munții Maramureșului și in șesurile mănoase ale Torontalului a fost chemat să-și spună aici cuvântul asupra soartei sale. Se vorbește mereu da valoarea reprezentativă a acestei adunări. Dar cine citește această

listă și cunoaște structura neamului nostru din acel moment, cu oamenii și instituțiile lui trebuie să spună cu mâna pe inimă că o reprezentare mai completă și mai firească nu cred că a mai avut vreun popor, în asemenea împrejurări și ea nu s'ar fi putut face mai bine nici cu respectarea celor mai ideale norme ale sistemului reprezentativ. Acum că lista este accesibilă tuturor, ar trebui să se facă un studiu critic al ei, dovădindu-se printr'o largă documentare, ceea ce noi s'ar părea că afirmăm în mod gratuit. Și s'ar mai cuveni ceva: Să săpăm numele tuturor acestor delegați în sala Unirii dela Alba-Iulia! Tablele de marmoră care ar cuprinde lungă lor suită ar avea pentru noi aceeași valoare ca și Coloana lui Traian. Cea din urmă arată întemeierea neamului românesc printr'un act de cucerire, printr'un războiu; cele dintâi eliberarea lui prin conștiința luminată, răspândită până în adâncurile maselor.

I. B.

Pr. ION GEORGESCU : MITROPOLITUL
IOAN VANCEA (Oradea, 1942)

Monografia pâr. Ion Georgescu asupra celui de al doilea mitropolit al Arhiepiscopiei de Alba-Iulia și Făgăraș, pe lângă că vine ca un gest de cuceritoare grațitudine, ea mai poate fi și o muștrare, pentru frunțașii bisericii unite, care nu numai că n'au ridicat amintirea unui Inochentie Micu Klein sau Grigorie Maior (asemănători prin ținuta și dragostea lor pentru neam) la rangul de cult, dar nu le-a dedicat — nu mai vorbim de busturi sau statui — nici măcar o operă care să le cuprindă vieța și activitatea. (Monografia lui Bunea asupra celui dintâi e atât de rară încât nu mai poate fi socotită o carte de largă utilitate).

Bine face pâr. Ion Georgescu că aduce printre noi memoria acelu harnic și inteligent chiriarh al bisericii române unită cu Roma, Ion Vancea. Frumoase și pline de o desăvârșită înțelegere a

marelui cleric din Vașadul Bihorului, paginile cărții pâr. Ion Georgescu aduc mărturia unei pasiuni pentru adevăr și pentru fapta înaltă. Și nu se poate spune că ceea ce a realizat mitropolitul Ioan Vancea în cei 25 de ani de arhipăstorie n'ar intra în categoria actelor de acest gen.

De sigur, el nu poate fi comparat cu Șaguna, dar poziția pe care o ocupă, între marii înfăptuitori ai Blajului, nu e cu mult mai mică. Inșă, după ce noi, cei care n'am mai cunoscut omul, am străbătut spațiul sau paginile monografiei pâr. Ion Georgescu, am rămas cu impresia că în mitropolitul Vancea, din cauza multiplelor ocupațiuni biurocratice, administrative, pastoral-administrative, a ratat un intelectual, un cărturar de rasă. Intradevăr, omul acesta, a cărui tinerețe și cultură promitea mult, în domeniul gândirii, ca să nu zicem al literaturii, și al creativității spirituale, luată în sensul unei munci active spre lămurire a unor probleme teologice sau dogmatice, așa cum va face figura dăcică a mitropolitului Vasile Suciu, a dat puțin, ba chiar foarte puțin.

Căci cele două lucrări care-i poartă numele: *Dialog despre constituțiunea bisericească și despre Sinoade* (1861) și *Biografia sinoptică a episcopului gr. cat. român de Oradea-Mare oarecând Vasiliu baron de Erdélyi* (1863) nu sunt de natură sau nu întrunesc condițiunile unor opere care să-i fixeze numele între scriitorii bisericii române-unite. Și totuși, Ioan Vancea de Buteasa, a fost, la timpul său, apreciat cărturar. Numai așa se explică faptul că la alegerea de mitropolit, deși avusese contracandidat pe cel mai mare cărturar ardelean al vremii, pe T. Cipariu, obține 59 de voturi față de filologul blăjan, care întruni numai 49.

Prestigiul său crește prin participarea la Sinodul Ecumenic din Vatican (1869—1870), unde, printr'o strălucită argumentare dogmatică pune la punct „ra-

ționalismul modern"; tot cu acest prilej convinge pe cardinalul Capalti, președintele comisiei sinodale, să renunțe la modificările pe care voia să le aducă în ritul, disciplina și așezămintele Bisericii răsăritene. Tot în acest sinod, într'un mod extrem de subtil, motivează ca inoportună proclamarea dogmei asupra infailibilității papale; ceea ce-i aduse omagii din partea episcopilor de: Cenade, Alba-Iulia, Muncaci, Oradea-Mare, Pécs, Cassa (Cașovia), Sămbăta-Mare, Praga și a lui Strossmayer, episcopul Bosniei și al Sirmiului, dar și replica fulgerătoare a cardinalului francez, Ion B. Pitra, cel care la 1862 retipărise, în Roma, vestita „Floarea Adevărului” (Flosculus Veritatis), carte care cunoscuse frumoasa haină a graiului românesc înainte cu o sută de ani, în talmăcirea călugărilor blăjeni (1760) a doua ediție, tot la Blaj, (1816).

Recunoștința neamului și-a câștigat-o prin frumoasele institute — care-i poartă numele pe frontispiciu, — pentru creșterea tinerimii din Blaj. Nu mai puțin prin *fondul școlar*, care a salvat dela maghiarizare zeci de școli românești; nu mai vorbim de cel al preoților bătrâni. Cine mai știe astăzi că el, la îndemnul lui Cipariu și G. Barițiu (prieteni intimi), deschide prima școală românească superioară de fete în Ardeal? Dar zecile de biserici și sutele de școli clădite, de multe ori din contribuția sa proprie?

Vorba părintelui Ion Georgescu: „Trimite-ne, Doamne, chiriarihi și preoți ca Vancea!” spre lauda Ta și mândria neamului românesc! *Nicolae Albu*

Dr. GH. PEDA : MAMA ȘI COPILUL
— PRIVIȚI SUB RAPORTUL SU-
FLETESC

În *Biblioteca „Astrei”*, sub Nr. 25, figurează cartea cu titlul de mai sus. Nu numai valoarea lucrării, și asta incontestabil o are, ci și activitatea publi-

cistică sau aceea de răspânditor, prin graiu viu, al luminii, fiind cunoscut ca un harnic propagator și devotat slujitor al ideilor programatice ale venerabilei noastre Asociațiuni, ne obligă să-i semnalăm apariția.

Când un medic lucrează pentru rezolvarea unei probleme sau chestiuni, cu elemente, noțiuni sau date din domeniul Psihologiei, Fiziologia servind mai mult pentru a explica, prin anumite coordonate, fenomenele încadrate în prima, însăși această titulatură oferă o garanție, fie și medie, că angajamentul spre a ajunge la preciziuni și finalități optime, creiază un drum accesibil înregistrând, cu fiecare etapă sau act de cunoaștere, limpeziri, clarități, chiar și acolo unde i-a scăpat psihologului minuțios o făsnire de vieță din străfundurile insondabile ale sufletului omenesc.

Iată de ce Medicina servește enorm de mult Psihologiei și de ce medicul de vocație nu va ignora problemele cu caracter psihologic, având aplicabilitate atât pentru interpretarea strict obiectivă a raporturilor psiho-fizice din sfera de activitate a individului, cât și, dacă se poate spune astfel, pentru reglementarea acestora.

Revenind la cartea d-lui dr. G. Preda, constatăm că d-sa, pe lângă că utilizează un bogat material (argumentator) propriu, manevrează, printr'o terminologie perfect adecvată, expresii foarte variate, în acest mod reușind să exprime nuanțe, tonalități afective, intuiții, deși largi, approximate și unele net definite.

Rezumând abia cuprinsul acestei frumoase lucrări, sperăm, punem un contact, informându-l, pe cititorul — și câți nu vor fi! — dornic a cunoaște, în această epocă frământată și plină de conținut social, evoluția vieții, plecând dela individ spre societate și invers, cu toate determinantele — amprente ale spațiului, ca să-i zicem așa, *matern*, așa cum este condiționată ea prin simbioza

intrauterină și post sau extrauterină. Materialul e repartizat în patru mari capitole. Astfel, în capitolul I, care este și introductiv, se ocupă de *mama*, privită prin prisma sentimentului familiar; câteva probleme care ating rolul mamei și al copilului: a) familia și societatea; b) eugenia și eutenia; c) educația; d) intervenția psihologiei. În capitolul II, „*Psihismul mamei*”, printr'o amănunțită analiză, ajunge, dinstinctiv la: cunoașterea științifică a sufletului femeii; caracterele psihice: instinctul matern; evoluția psihică a femeii cu ocupațiile ei speciale din epoca prepuberă și puberă; expunerea facultăților psihice ale femeii (caracteristicile pozitive și negative); indeletnicirile femeii și în special ale mamei; influențele exercitate asupra psihismului femeii prin împrejurările deosebite ale vieții sale sexuale (menstrue, căsătorie, gestație, alăptare, etc.); raportul dintre mamă și copil; problema simbiozei; mijloacele prin care se caută stabilirea și menținerea simbiozei psihice după naștere.

Capitolul III e dedicat psihismului copilului: Metodele de cercetare. Tendințele instinctive (alimentare, apărare, de frică, curiozitate, sexuale, sociale, de dominație, de supunere, de posesiune, gelozie, de joc, etc.). Evoluția psihică a copilului. Scara genetică cu ordinea apariției funcțiunilor psihice. Apariția funcțiunilor psihice în raport cu vârsta. Evoluția inteligenței și măsurarea funcțiunilor psihice. Influența mediului familiar și social. Rolul moral și religios exercitat de mediu...

Ultimul și, după părerea noastră, cel mai interesant capitol din lucrarea d-lui dr. G. Preda, în care, de altfel, ni se pare a fi mai original, e cel în care observațiile autorului, extrem de juste, duc la formulări aspre, și, tocmai de aceea, foarte utile: *Aplicări practice rezultate din studiul întreprins asupra raportului sufletesc dintre părinte și copil, în special dintre mamă și copil. Sunt*

expuse și analizate aici: rolul igienei și profilaxiei psihice sau mintale; condițiile care privesc pe educator, pe educat și mediul; principiile generale ce trebuie avute în vedere la educația familială a copilului; cele mai importante mijloace utilizate pentru aplicarea igienei și profilaxiei psihice; pildele sau exemplele, formulele sau consemnele, imitația, sugestia, persuasiunea, crearea de obișnuințe, reflexele (condiționale și de inhibiție), psihanaliza, derivația psihică, mijloacele hedonice și de constrângere; igiena și profilaxia psihică aplicate de părinți și în special de mamă înainte și în timpul primei copilării, în epoca prepuberală și în aceea puberală.

... Numai că multe din datele problemei căreia a încercat să-i răspundă d-l dr. G. Preda ar mai cuprinde un compartiment pe care d-sa l-a ignorat: Școala. Dar acesta ar deschide un alt capitol. Inșă aici s'a spus așa de mult și divers, încât o revenire sau reluare a... discuțiilor, n'ar aduce nimic nou. Mai bine așa.

N. Albu

MUZEUL ETNOGRAFIC AL MOLDOVEI

Țara noastră s'a îmbogățit cu o nouă și importantă instituție științifică și culturală: Muzeul Etnografic al Moldovei, creat încă din luna Aprilie 1943, de către d-l profesor Ion Petrovici, pe lângă Conferința de Etnografie dela Facultatea de Științe a Universității din Iași.

După cum se știe, înainte acestei creații, am avut un singur Muzeu Etnografic, organizat și aranjat după cele mai moderne principii ale științei muzeologice, Muzeul Etnografic al Transilvaniei din Cluj, azi în refugiu temporar la Sibiu, condus de d-l profesor Romulus Vuia, titularul Catedrei de Etnografie și Folklor dela Universitatea Daciei Superioare. Muzeul acesta a avut înșă de

luptat cu mari greutăți — de tot felul — în cei 20 de ani de existență. 1)

Muzeul Etnografic al Moldovei se naște sub auguri mult mai buni, deși vremurile de astăzi — țara fiind în plin războiu — sunt mai grele ca cele din 1923. Aceasta pentru că Universitatea din Iași, cu prestigiul și trecutul ei, și Facultatea de Științe, cu profesorii ei, între care merită a fi pomeniți, pentru străduințele depuse în vederea înființării aceluia Muzeu, d-l profesor M. David, Directorul Laboratorului de Geografie și Rectorul Universității, și d-l profesor Gh. Nastase, titularul Catedrei de Geografie pe lângă care s'a înființat Conferința de Etnografie — sunt garanții de mare preț pentru viitorul aceluia Muzeu. Pe lângă acestea este și persoana d-lui Ioan Chelcea, titularul Conferinței de

1) Întemeiat la 1 Ianuarie 1923, de către Fundația Culturală „Regele Mihai”, a trebuit să ducă o viață destul de nesigură, fiind întreținut până în ultimul timp aproape numai din sumele „acordate întâmplător și după împrejurări de Fundație sau Ministerul Cultelor” (R. Vuia, 1928). Această nesiguranță n'a fost înlăturată nici după trecerea Muzeului la Ministerul Cultelor (1930), în această perioadă, în special personalul a fost plătit foarte slab, fapt, care a făcut ca toți tinerii care se formau la acest Muzeu să nu poată rezista o vreme prea îndelungată, fiind nevoiți, după un timp oarecare, a-l părăsi, îmbrățișând alte cariere, unii din ei ajungând azi în posturi înalte și de mare încredere, ca de ex. fostul Custode Ioan Mușlea, deși Doctor în Etnografie, este astăzi Directorul Bibliotecii Universității din Cluj-Sibiu; fostul Asistent, Dr. Tiberiu Morariu, astăzi Profesor Universitar, titularul Catedrei de Geografie Generală dela Facultatea de Științe din Timișoara, la fel și d-l Ioan Chelcea, Doctor în Etnografie dela Universitatea din Cluj, fost șef de lucrări la același Muzeu, a trebuit să-l părăsească din același motiv, trecând un timp ca funcționar superior în Institutul de Statistică din București, azi fiind Conferențiar de Etnografie la Universitatea din Iași. Suntem siguri că dacă nu era priceperea și mai ales energia d-lui profesor Romulus Vuia, care să ducă la bun sfârșit toate năcazurile Muzeului din Cluj — și mai ales după refugiu din 1940 la Sibiu, unde nimeni nu i-a dat niciun fel de sprijin până în ultimul timp — acesta ar fi fost de mult desființat de nepăsarea oficialității de Stat ca și a opiniei publice, dornică și interesată, ca totdeauna, de lucruri mai trecătoare și mai distractive...

Etnografie, căruia i s'a încredințat organizarea Muzeului, care este, cum am arătat, Doctor în Etnografie al Universității din Cluj și fost Asistent și Șef de Lucrări al Muzeului Etnografic al Transilvaniei, care are alese calități muzeale și științifice, fiind mulți ani mâna dreaptă a profesorului Romulus Vuia, având în acest timp și ocazia de a studia tehnica muzeală în Germania, țară unde se dă muzeelor de tot felul, și mai ales celor de Etnografie, o atenție care la noi nici nu se poate închipi.

Despre felul cum vede d-l Ion Chelcea organizarea Muzeului Etnografic din Iași, d-sa a scris o broșură plină de miez și de gânduri mari, intitulată: „*Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*” (Iași, Tip. Liga Culturală, 1943, în 8°, 15 p.), broșură care inaugurează și Biblioteca Muzeului Etnografic din Iași — Nr. 1 — din care vom spicui, în cele ce urmează, câteva idei, găsindu-le vrednice să fie cunoscute și de către cititorii acestei prețioase publicații.

Având mereu în minte acel frumos „*plan de organizare*” prin care Vasile Pârvan a fixat, în mare, cadrele în care ar fi trebuit să se desvolte științele naționale și instituțiile ce trebuiau înființate — între care și un „*Muzeu Etnografic Național*” la București, d-l Ion Chelcea, după ce-și precizează concepția proprie, situând etnografia pe o cale de mijloc între științele naturii și cele ale spiritului, arată care va fi scopul noului Muzeu Etnografic creat în capitala Moldovei.

Concepția modernă în organizarea unui Muzeu de Etnografie nu se oprește numai la acțiunea de a colecta și expune în muzee unele obiecte caracteristice, „de un caracter mai mult sau mai puțin eterogen”, ci în primul rând stă „*cunoașterea cadrului de viață*” a mediului înconjurător, acesta stând într-o corespondență organică cu obiectele aduse în Muzeu, apropiindu-se în

felul acesta de metoda de cercetare a botaniștilor. „Muzeul Etnografic al Moldovei va fi conceput deci ca urmare a unei acțiuni de cunoaștere sistematică, susținută de o concepție serioasă științifică, lucru care a lipsit până acum în toate provinciile locuite de Românii, cu excepția Ardealului, unde d-l profesor Romul Vuia, după războiul mondial a pus o astfel de acțiune în practică” (p. 9).

Scopul unui Muzeu Etnografic modern nu este numai de a aduna și expune, mai mult sau mai puțin științific, obiectele respective, așa cum se pare că era cândva concepția în muzeologie, ci după concepția timpului nostru, este cea a unui institut de cercetări științifice, Muzeul Etnografic fiind în cazul acesta, o urmare a acțiunii de cunoaștere științifică a specificului etnic al poporului respectiv.

În privința aceasta s'ar putea face o analogie între vechile muzee și unele biblioteci în care — cândva — se adunau cărți numai de dragul legăturii, formatului etc., cuprinsul nefiind cercetat decât de prea puțini. Astăzi nimeni nu se mai gândește să adune cărți pentru a le îngămădi în biblioteci — muzee. Același lucru s'a întâmplat și cu Muzeele, care din colecții de curiozități sau rarități, să devină astăzi adevărate laboratoare și instituții științifice de cercetări și de educație publică, având un întreg aparat de difuzarea rezultatelor științifice și educative la care au ajuns.

Un Muzeu Etnografic modern are un scop întreit: întâi „acela de salvare a mărturiilor de civilizație și cultură populară, pândite la tot pasul cu desființarea și pieirea lor fără urmă: cedând în fața civilizației urbane, ori a influențelor popoarelor învecinate. Al doilea scop e pur științific. În el se cuprinde ceea ce Pârvan numea *cercetare și sinteză*. Al treilea scop îl formează Muzeul ca mijloc de educație publică” (p. 10).

Luând pe rând cele trei scopuri principale ale Muzeului și aplicându-le la

„Moldova istorică și etnografică de totdeauna” cum îi zice d-l Chelcea, d-sa constată:

1. „În Moldova dintre Carpați, Nistru și Ceremuș sunt regiuni amenințate complet cu pieirea acelor materiale documentare” . . . „sarcina reconstituirii ființei noastre etnice în aceste părți apasă mai greu pe umerii noștri — decât pe ai oricăruia care s'ar încumeta la o astfel de acțiune de reconstrucție etnografică, în oricare altă provincie locuită de români (cu excepția Dobrogei)” (p. 10).

2. În privința celui de al doilea scop al Muzeului Etnografic al Moldovei: cunoașterea științifică a regiunii de NE a Țării noastre, aceasta se va face după un plan metodic de cercetare „izvorit dintr'o concepție proprie, științifică. Aceasta va fi adevărata notă caracteristică imprimată Muzeului” (p. 12) și ea se va face dela regional spre întreg, pentru a se ajunge la o sinteză a cunoașterii întregului specific național, respectându-se și acțiunea de cercetare pe unități etnice, nefiind exclusă posibilitățile de coincidențe între granițele etnice și cele ale regiunii (p. 8).

3. În fine, pe cel de al treilea scop *educativ*, Muzeul Etnografic al Moldovei îl va practica, desvolta și susține „printr'o densă rețea de *corespondenți*”, — având, pe lângă o *publicație* sub formă de *revistă* și o *Arhivă de Folklor*, o grupare de *prieteni ai Muzeului*, toate acestea constituind „firele de legătură între stratele populare, cercurile culturale și muzeu” (p. 15).

Cunoscând condițiunile favorabile în care va avea să se desvolte Muzeul Etnografic al Moldovei, precum și hărnicia tânărului organizator și om de știință care este d-l Dr. Ion Chelcea, nădăjduim că în curând vom avea ocazia să vedem întemeiat, la Iași, un Muzeu Etnografic modern, instalat într'o clădire proprie, Muzeu care să arate lumii întregi „*oginda fidelă a vieții și civilizației poporului român în această parte a pământului românesc*”.

Teodor Onișor

Prof. HORIA TECULESCU